

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

Ginta Petrauskienė

**NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ MOTERŲ
PROFESINĖ REABILITACIJA: MODELIO KONSTRAVIMAS**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas – doc. dr. Ingrida Baranauskienė

Šiauliai 2005

Summary

Unseeing and weak-eyed women occupational reinstatement: model construction.

In the master work there is reaching to highlight a reinstatement procedure's importance for unseeing and weak-eyed women social integration fortune. There in this work is a new view to occupational reinstatement model do not analyze the model's constituents but unclosing interaction between separate links importance and model's influence to seeing disabled women social integration process. According to the problem of the research, subject and object's phrasing, there is risen an aim of the research – accounting Lithuania's socio-cultural and socio-educational experience, to identify the luck factor seeing disabled women social integration to the work market and unclosing their content and evaluating the expression.

There were realized the following research's tasks: observed and theoretically reasoned reinstatement of the unseeing and weak-eyed women, there is done a research of seeing disabled women integration into work market, the material has been processed statistically and qualitatively, set and evaluated substantial seeing disabled women integration to the work market factor of the success and given the recommendations how to improve seeing disabled women integration to the work market.

The methodological reason is made of various theoretical assumptions in the master work: 1) contemporary professional training (constant individuality education, the whole life learning); 2) modern theory of the disabled social integration (inclusion's, normalization's, valorize's, occupational reinstatement's); 3) contemporary empirical social research methodological teaching about the quantitative and qualitative research paradigms, quantitative and qualitative coordination of the research. The hypothesis has proved that only all of the occupational reinstatement procedure's parts (preoccupation training and occupational consulting, occupational training, social supporting under employing into an institution, occupational and social support during the first employing year) interaction vouches success of the seeing disabled women integration to the work market. The results of the research show that qualitative interaction among separate reinstatement system's parts is one of the substantial occupational (social together) factors of the integration.

The research's scientific novelty characters some master work's dimensions: 1) there are not any scientific works, such as analyzing seeing disabled women integration to the work market procedure, made after the political and socio-economical changes in Lithuania; 2) In the master work there are regarded newly to occupational reinstatement model, not only analyzing this model's constituents but also unfolding the interaction among separate links importance and model's influence to the procedure of integration of the seeing disabled women.

Turinys

Išvadas	4
I dalis. BESIKEIČIANTI VISUOMENĖ IR NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ DALYVAVIMO DARBO RINKOJE SITUACIJA	9
1.1. Informacinės visuomenės iššūkiai ir neįgali moteris	9
1.1.1. Socialinės ir darbo politikos prioritetai negalės situacijoje	9
1.1.2. Neįgalios moterų darbo rinkoje	14
1.1.3. Neįgalių moterų profesiniai ir gyvenimiškieji lūkesčiai: norų ir realių galimybių sąveika	17
1.2. Neįgalios moterų ir jų dalyvavimo profesinės rehabilitacijos sistemoje ypatumai	22
1.2.1. Neįgalios moterų profesinės rehabilitacijos sistemoje: tradicijos ir inovacijos	22
1.2.2. Neregių ir silpnaregių moterų profesinės adaptacijos veiksniai: tyrimų duomenys	30
1.2.3. Sėkmingos neregių ir silpnaregių moterų profesinės adaptacijos prielaidos: kompleksiškumo link	34
II dalis. SĖKMINGŲ NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖS REABILITACIJOS PRIELAUDŲ TYRIMO METODOLOGIJA	37
2.1. Sėkmingų neregių bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų tyrimo metodologija ir metodika	37
2.1.1. Bendra tyrimo dizaino charakteristika	37
2.1.2. Sėkmingų neregių bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų tyrimo metodika	38
III dalis. SĖKMINGŲ NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖS REABILITACIJOS PRIELAUDŲ TYRIMO DUOMENYS	41
3.1. Demografinė tyrimo aplinka	41
3.2. Sėkmingų neregių bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų ypatumai	45
3.2.1. Regėjimo negalės poveikis teisei į mokslą	45
3.2.2. Socialinė parama įsidarbinant	47
3.2.3. Moters su regėjimo negalia galimybės rasti darbą	49
3.2.4. Socialinė parama darbo vietoje	52
3.2.5. Šeimyninis gyvenimas	53
3.2.6. Lygiateisis dalyvavimas visuomenės gyvenime	55
IV dalis. NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖ REABILITACIJA: MODELIO KONSTRAVIMAS	57
Išvados	59
Rekomendacijos	60
Literatūra	62
Priedai	67
1 priedas. Anketa „Neregių ir silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos situacija Lietuvoje“	67
2 priedas. Turinio analizės empirinės kategorijos (dirbančių ir nedirbančių moterų su regėjimo negalia teiginių pavyzdžiai)	78

Ivadas

Socialinis praktinis tyrimo aktualumas. Atkūrus nepriklausomybę, socialinė politika neįgaliųjų atžvilgiu tapo kryptingesnė ir nuoseklesnė. 1991 metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas (Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas, 1991), 1992 metais Vyriausybė patvirtino dešimties metų trukmės Valstybės invalidų medicininės, profesinės, socialinės reabilitacijos programos kryptis. 2002 metų birželio 7 d. Vyriausybė patvirtino naują Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programą, kurios tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia, planuojant jų socialinę integraciją, atitinkančią valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją (Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programa, 2002). Šios programos vienas iš prioritetų – sukurti reabilitacijos sistemą (tobulinant tęstinės medicininės, profesinės, socialinės, psichologinės reabilitacijos, savarankiškų gyvenimo įgūdžių ugdymo ir lavinimo grandis). Invalidų reikalų taryba yra paskirta šios programos koordinatorė. 2002 metais birželio 19 d. Vyriausybė patvirtino koordinacinį komitetą, į kurį įėjo ministerijų, savivaldybių ir nevyriausybinė organizacijų atstovai. Pirmiausia yra siekiama, tobulinant teisės aktus, skatinti neįgaliųjų socialinę integraciją į visuomenę ir lygių galimybių užtikrinimą. Tobulinant teisinius aktus, įstatymus, gyvybiškai svarbius neįgaliesiems, gerėja sąlygos neįgaliųjų socialinei integracijai.

Tačiau yra pagrindo teigti, kad valstybės socialinė politika per ilgai orientavosi į paramą ir socialinę apsaugą, negu į aktyvios užimtumo politikos kūrimą. Nors buvo deklaruojami prioritetai nedarbo prevencijai, užimtumo rėmimui, darbo rinkos profesinio mobilumo didinimui, tačiau darbo rinkos politika buvo labiau įgyvendinama pasyviomis priemonėmis, pvz. bedarbio pašalpa (Socialinis pranešimas, 1998). 1999 metais kaip aktyvios darbo rinkos politikos priemonės buvo įvardytos: darbo rinkos profesinis mokymas, nedarbo prevencija ir darbo pasiūlos bei paklausos derinimas, užimtumo rėmimas (Socialinis pranešimas, 1999). Tačiau šios strategijos daugiausia buvo įgyvendinamos neperžengiant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kompetencijos ribų. Šalyje trūko vieningo požiūrio ir vieningos strategijos.

Šiandien reikia kalbėti apie Lietuvoje susidariusią paradoksalią neįgaliųjų socialinę situaciją. Viena vertus, išgalint demokratijos procesams ir plintant modernioms Vakarų šalių idėjoms, vis labiau siekiama neįgaliuosius integruoti į visuomenę. Kita vertus, tenka pripažinti, kad dažnai rūpinimasis neįgaliaisiais tėra deklaratyvus. Akivaizdu, kad, nepaisant gerų iniciatyvų padėti neįgaliesiems integruotis į visuomenę, egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, dėl kurių neįgaliųjų socialinis dalyvavimas vis dar yra problematiškas.

Neįgaliųjų judėjimo dalyvių dėmesys per ilgai buvo skirtas vien negalės pripažinimui, įvertinimui, „formalizuotos“ pagalbos įteisinimui. Pats žmogus su negalia tarsi paliktas antroje vietoje. Buvo ignoruojamos specifinės situacijos ir moterų bei mergaičių su negalia poreikiai. Tuo tarpu daugiau negu pusė visų neįgaliųjų Europos žmonių yra moterys ir mergaitės su negalia. Tačiau atstovavimas joms niekada nebuvo išplėtotas.

1997 metais vasario 22 dieną Briuselyje buvo priimtas Europos neįgaliųjų moterų manifestas. Manifesto tikslas yra informuoti moteris ir mergaites su negalia apie situaciją, jų teises bei atsakomybę ir į tai atkreipti jų dėmesį. Taip pat informuoti Europos Komisiją, Europos Parlamentą valstybes nares, Europos neįgaliųjų ir moterų judėjimus ir atkreipti jų dėmesį į tai, kad požiūris į moterų ir mergaičių su negalia bei vyrų ir berniukų su negalia lygias galimybes yra netinkamas ir tam neskiriama pakankamai dėmesio. Manifestas yra kaip įrankis, skirtas moterims su negalia įgalinti (Europos neįgaliųjų moterų manifestas, 1997).

Pasaulinės aklųjų sąjungos moterų komitetas, įkurtas prieš 8 metus, kovoja, kad silpnaregės moterys turėtų tokias pačias galimybes kaip akli vyrai. Komitetas rūpinasi, kad į žmogaus teisių konvenciją būtų įtraukti papildomi straipsniai, užkirsiantys kelią neįgalių žmonių, ypač moterų diskriminacijai (Angermann, 1999).

Kitas moterų komiteto tikslas, kad Pasaulinėje aklųjų sąjungoje dirbtų tiek pat moterų, kiek ir vyrų. Moterys turėtų būti aktyvesnės savo tėvynėje, turėtų skatinti moterų savimonę ir siekius pačioms spręsti savo gyvenimo kokybės klausimus (Angermann, 1999).

Lietuvoje, dėl tam tikrų socioekonominių ir sociokultūrinių sąlygų neįgalių moterų padėtis visuomenėje yra kur kas sudėtingesnė negu kitose Europos Sąjungos valstybėse. Analizuotos problemos Lietuvoje tampa „aštresnėmis“ ir tuo pačiu yra per menkai išanalizuotos bei nepakankami įvertintos. Su kokiomis problemomis susiduria regėjimo neįgalios moterys darbo rinkoje? Ar jos ten išsivertina? Ar tikslinga mokyti ir lavinti regėjimo neįgalias moteris, padėti joms įsigyti profesinį išsilavinimą? Ar regėjimo neįgalių moterų integracija į darbo rinką gali atnešti ekonominę ir kitokio pobūdžio naudą valstybei? O gal tai reikia vertinti tik lygybės ir socialinio teisingumo parametrais? Šie ir kiti ankščiau kelti probleminiai aspektai atspindi šio darbo prasmę ir naudą visuomenėje.

Mokslinis tyrimo aktualumas. Apie neregių ir silpnaregių gyvenimą, jų sugebėjimus bei galimybes įveikti sunkumus, kurie susidaro netekus regėjimo arba labai jam nusilpus, yra parašyta nemažai knygų, mokslinių darbų mūsų šalyje ir užsienyje. Apie neregių prisitaikymą gyvenimui rašė tiek patys aklieji mokslininkai, tiflologai, tiek regintieji, kurie domisi tiflologijos klausimais: K. Biurklena (1924), H. Keller (1904), T. Majeuskij (1980), Dž. Bindt (1976), A. Huleka (1975), V. Sverlov (1960), M. Zemcova (1956), A. Litvakas (1976) ir kiti. Taip pat yra daug Lietuvos tifoldagogų, mokslininkų ir kitų veikėjų, besidominčių tiflologijos klausimais,

darbų. Tai P. Avižonis (1923), P. Daunys (1929, 1932, 1933), A. Jonynas (1971), V. Karvelis (1969, 1978), A. Venckevičius, A. Grigutis (1971, 1973, 1984), V. Andrejauskas (1974, 1991). Reikšmingiausi darbai yra A. Jonyno „Reabilitacijos mįslės“ (1969), „Žmogiškoji reabilitacija“ (1971), V. Andrejauskienės ir V. Andrejausko „Lietuvos aklųjų ir silpnaregių socialinė charakteristika“ (1969). 1975 metais buvo apginta pirmoji Lietuvoje filosofijos mokslų kandidato disertacija, nagrinėjanti probleminius neregijų klausimus – tai V. Andrejausko darbas „Aklųjų reabilitacijos ir integracijos socialinės problemos“ (Marcinkus, 1979). Aštuntame ir devintame dešimtmečiuose atlikta daug lokalinio pobūdžio sociologinių ir socialinių psichologinių aklųjų tyrimų. Vilniaus universiteto specialiosios psichologijos laboratorijos darbuotojai tyrinėjo neregijų ir silpnaregių socialines nuostatas, nuostatas į darbą, aklumą ir reginčiuosius. Svarbus žmogaus egzistencijos aspektas – jo socialinis aktyvumas, interesai, vertybinės orientacijos ir laisvalaikio struktūra. Šiems tarpusavyje susijusiems klausimams LAD sistemoje buvo skiriamas nemažas dėmesys, apie ką byloja ir publikacijų gausumas. V. Andrejauskas, N. Kočiūnienė ir kiti tyrinėjo atskirų LAD kontingento grupių veiklą ir interesus. Kaip teigia prof. Albinas Bagdonas, iš Lietuvoje atliktų aklųjų surašymų, einamosios statistikos ir daugybės lokalinių tyrimų galima susidaryti neblogą LAD kontingento sociologinį portretą ir išskirti jo raidos tendencijas (Bagdonas, 1989). Reikšmingų darbų, analizuojančių neregijų integracijos į visuomenę galimybes, sėkmės veiksnius yra parašęs prof. V. Gudonis (1998). A. Navickis (1987) tyrinėjo neregijų profesinio orientavimo problemas.

Kaip atskleidė mokslinio ištyrimo analizė sėkmingos neregijų profesinės integracijos reiškinyms kai kuriais rakursais yra nagrinėtas užsienio mokslininkų (Law, Wong, 1996; Stopel, 2001; Hallahan, Kauffman, 2003) darbuose. Užsienio šalių mokslininkai (Albrecht, Holmlund ir Lang, 1989; Holm, Groes ir Honore Olsen, 2001), tyrinėjantys žmonių integracijos į darbo rinką procesus, pažymi, kad visų žmonių padėtis darbo rinkoje labiausiai priklauso nuo bendros ekonominės situacijos.

Galime teigti, kad savo straipsniuose ir monografijose daugelis mokslininkų ne vienu aspektu tyrinėjo neregijų profesinę integraciją, palietė su neregijų integracija susijusius klausimus, tačiau sėkminga neregijų profesinė integracija ir jos prielaidos nėra pakankamai ištyrinėtos. Tuo labiau – neregijų ir silpnaregių moterų padėtis Lietuvos darbo rinkoje. Tuo tarpu profesinė reabilitacija yra labai svarbus sėkmingos regėjimo neįgaliųjų moterų integracijos į visuomenę veiksnys, kadangi darbas moteriai su regėjimo negalia suteikia ekonominę nepriklausomybę, galimybę realizuoti save, ugdyti savo vertės jausmą ir būti nepriklausoma nuo kitų asmenų. Šiame magistro darbe siekiama išryškinti profesinės reabilitacijos proceso svarbą neregijų ir silpnaregių moterų socialinės integracijos sėkmei.

Analizuojamoje situacijoje natūraliai iškyla **klausimai**: kokiais kriterijais galime apibrėžti neregų ir silpnaregių moterų profesinės reabilitacijos modelį? Ar neregų ir silpnaregių moterų padėtis darbo rinkoje tenkina neįgalių moterų poreikius ir visuomenės lūkesčius? Kokiais ypatumais pasižymi neregų ir silpnaregių moterų profesinės reabilitacijos modelis Lietuvoje? Kokios šio modelio plėtros kliūtys, galimybės, koks pokyčių kryptingumas? Šie konkretūs klausimai ir atsakymo į juos paieškos sudaro šio magistro darbo **mokslinio problemiško** pagrindą.

Tyrimo **objektas** yra neregų ir silpnaregių moterų profesinės reabilitacijos modelio Lietuvoje ypatumai.

Tyrimo **dalykas** – regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką sėkmės veiksniai.

Remiantis tyrimo problemos, objekto ir dalyko formuluotėmis, iškeltas **tyrimo tikslas** – atsižvelgiant į Lietuvos sociokultūrinę ir socioedukacinę patirtį, identifikuoti esminius regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką sėkmės veiksnius, atskleisti jų turinį ir įvertinti raišką. Tyrimo tikslą sukonkretina **tyrimo uždaviniai**: 1) Operacionalizuoti neregų ir silpnaregių moterų profesinės reabilitacijos procesą ir teoriškai jį pagrįsti; 2) Pagal nustatytus tyrimo diagnostinius blokus parengti tyrimo instrumentą (standartizuotą ir pusiau standartizuotą klausimyną); 3) Atlikti regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką tyrimą; 4) Statistiškai ir kokybiškai apdoroti duomenis; 5) Nustatyti ir įvertinti esminius regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką sėkmės veiksnius; 6) Pateikti rekomendacijas, kaip tobulinti regėjimo neįgalių moterų integraciją į darbo rinką.

Teorinis ir praktinis problemos formulavimas leido iškelti tyrimo **hipotezę**:

Tik visų profesinės reabilitacijos proceso dalių (iki profesinio rengimo ir profesinio konsultavimo, profesinio rengimo, socialinės paramos įsidarbinimo situacijoje, profesinės ir socialinės paramos pirmaisiais darbo metais) sąveika užtikrina regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką sėkmę.

Hipotezė buvo tikrinama konkrečiu tyrimu.

Magistro darbo **metodologinį pagrindą** sudaro įvairios teorinės prielaidos: 1) šiuolaikinio profesinio rengimo (nuolatinio asmenybės ugdymo, mokymosi visą gyvenimą); 2) modernios neįgaliųjų socialinės integracijos teorijos (inkliuzijos, normalizacijos, socialinių vaidmenų valorizacijos, profesinės reabilitacijos); 3) šiuolaikinio empirinio socialinio tyrimo metodologijos mokymas apie kiekybinio ir kokybinio tyrimo paradigmas, kiekybinio ir kokybinio tyrimo derinimą.

Duomenų rinkimo metodai. Empiriniams duomenims rinkti pasinaudota kokybiniais ir kiekybiniais metodais (sukonstruotas pusiau standartizuotas klausimynas, atlikta pusiau

standartizuota individuali apklausa raštu ir žodžiu). Tyrimų rezultatai validuoti ekspertų vertinimais. Be to, buvo atlikta teorinių šaltinių ir teisinių dokumentų analizė.

Duomenų apdorojimo metodai. Duomenims apdoroti taikyti kokybiniai – interpretaciniai ir kiekybiniai – statistiniai metodai. Buvo atlikta nestandartizuotos medžiagos turinio (content) analizė, t.y. duomenys kategorizuoti pagal semantinius ryšius. Sėkmingas dalyvavimas darbo rinkoje tyrime buvo vertinamas pagal nesunkiai identifikuojamą sąlyginai objektyvų faktinį kriterijų – darbo turėjimo (arba neturėjimo) faktą. Todėl buvo analizuojama, lyginant dvi, dirbančių ir nedirbančių, moterų su regėjimo negalia grupes. Regėjimo neįgalių moterų atsakymai buvo apdoroti aprašomosios statistikos metodu, naudojant SPSS PC programinę įrangą. Darbe pateiktų grafikų sudarymui naudota Microsoft Excel programa.

Tyrimo **imtį** sudarė 200 regėjimo neįgalių moterų iš visos Lietuvos.

Tyrimo mokslinį naujumą apibrėžia keli magistro darbo aspektai: 1) Lietuvoje įvykus esminiems politiniams ir socioekonominiams pokyčiams nėra atlikta mokslinių darbų, analizuojančių regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką procesą; 2) Magistro darbe naujai pažvelgta į profesinės reabilitacijos modelį, ne tiek analizuojant šio modelio sudėtinių dalių turinį, kiek atskleidžiant sąveikos tarp atskirų grandžių svarbą, bei modelio įtaką regėjimo neįgalių moterų socialinės integracijos procesui.

Tyrimo praktinį aktualumą ir rezultatų taikymo galimybes atspindi tyrimo rezultatai, susiję: 1) Su požiūriu į regėjimo neįgalių moterų profesinės reabilitacijos proceso atskirų grandžių sąveikos svarbą. Kokybiška sąveika tarp atskirų profesinės reabilitacijos sistemos dalių yra vienas iš esminių profesinės (tuo pačiu ir socialinės) integracijos veiksnių; 2) Tyrimo rezultatai įrodo, kad socialinės paramos įsidarbinimo situacijoje, bei paramos darbo vietoje buvimas ar nebuvimas neretai nulemia įsitvirtinimą arba neįsitvirtinimą darbo rinkoje; 3) Tyrimo rezultatai skatina prisiimti atsakomybę už profesinės integracijos sėkmę ir pačią neįgalią moterį. Žmogiškojo kapitalo teorijos pritaikymas sudaro prielaidas sėkmingesnei profesinei integracijai.

Magistro darbo struktūra ir apimtis. Darbą sudaro santrauka, įvadas, 4 dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas. Darbe pateikti 25 paveikslai. Tyrimo anketa ir lentelės pateiktos priede. Darbo apimtis – 66 puslapiai. Panaudoti 93 literatūros šaltiniai (lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis).

I dalis. BESIKEIČIANTI VISUOMENĖ IR NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ DALYVAVIMO DARBO RINKOJE SITUACIJA

1.1. Informacinės visuomenės iššūkiai ir neįgali moteris

1.1.1. Socialinės ir darbo politikos prioritetai negalės situacijoje

Lietuvos valstybė, pripažindama žmogų aukščiausia ir neprilygstama vertybe, stengiasi kurti demokratinę sistemą realizuodama kiekvienam asmeniui lygių galimybių principą (neatsižvelgdama į jo fizinį ir intelektualinį išsivystymą), kurį įteisina tarptautiniai ir mūsų šalies teisiniai aktai bei nuostatos: Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (1991, 1998), Europos Socialinė Chartija (pataisyta, 2001) ir kiti dokumentai. Lietuvos visuomenei pripažinus lygių galimybių principą, iš esmės keičiasi požiūris į neįgalumą turinčio asmens vietą bendruomenėje, jo naudingumo visuomenei vertinimo kriterijai, atsiranda realių prielaidų žmogui, turinčiam ribotų galimybių veikti, savo gyvenimą organizuoti tais pačiais principais kaip visi (Galkienė, 2003).

Atkūrus nepriklausomybę, socialinė politika neįgaliųjų atžvilgiu tapo kryptingesnė ir nuoseklesnė. 1991 metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas (Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas, 1991), 1992 metais Vyriausybė patvirtino dešimties metų trukmės Valstybės invalidų medicininės, profesinės, socialinės reabilitacijos programos kryptis. 2002 metų birželio 7 d. Vyriausybė patvirtino naują Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programą, kurios tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia, planuojant jų socialinę integraciją, atitinkančią valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją (Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programa, 2002). Šios programos vienas iš prioritetų – sukurti reabilitacijos sistemą (tobulinant tęstinės medicininės, profesinės, socialinės, psichologinės reabilitacijos, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo ir lavinimo grandis). Invalidų reikalų taryba yra paskirta šios programos koordinatorė. 2002 metais birželio 19 d. Vyriausybė patvirtino koordinacinį komitetą, į kurį įėjo ministerijų, savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų atstovai. Pirmiausia yra siekiama, tobulinant teisės aktus, skatinti neįgaliųjų socialinę integraciją į visuomenę ir lygių galimybių užtikrinimą. Tobulinant teisinius aktus, įstatymus, gyvybiškai svarbius neįgaliesiems, gerėja sąlygos neįgaliųjų socialinei integracijai. Taip pat Bedarbių rėmimo įstatyme įteisinta neįgaliųjų profesinė reabilitacija (Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas, 2002).

Dauguma Lietuvos respublikos įstatymų (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992; Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, 1998; Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003; Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas, 1997) pabrėžia kiekvieno asmens

(kartu ir neįgalaus) teisę mokytis, gauti išsilavinimą bei įgyti profesiją, atitinkančią asmens poreikius, interesus ir galimybes.

Svarbiausi teisės aktai, reglamentuojantys neįgaliųjų integraciją į laisvą darbo rinką, yra Invalidų socialinės integracijos, Darbuotojų saugos ir sveikatos bei Bedarbių rėmimo įstatymai. Siekiant sudaryti neįgaliesiems teisingas, ekonomines ir organizacines sąlygas integruotis į visuomenės gyvenimą ir darbo rinką, mūsų šalyje yra priimta daugiau kaip 70 teisės aktų, kuriuose nustatyta beveik 100 įvairiausių lengvatų neįgaliesiems. Nemažai jų skirta neįgaliųjų užimtumui remti.

2004 metais įsigaliojo Socialinių įmonių įstatymas, kuris nustato, kam ir kokia tvarka suteikiamas socialinės įmonės statusas, reglamentuoja valstybės pagalbą šioms įmonėms bei darbo santykių jose ypatumus (Lietuvos respublikos socialinių įmonių įstatymas, 2004).

Nuo 2005 m. sausio 1 dienos įsigaliojo naujas Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, pagal kurį nuo 2005 metų vidurio bus panaikintos invalidumo grupės. Jas pakeis darbingumo netekimo laipsnis (Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004).

Šiandien reikia kalbėti apie Lietuvoje susidariusią paradoksalią neįgaliųjų socialinę situaciją. Viena vertus, įsigalint demokratijos procesams ir plintant modernioms Vakarų šalių idėjoms, vis labiau siekiama neįgaliuosius integruoti į visuomenę. Kita vertus, tenka pripažinti, kad dažnai rūpinimasis neįgaliaisiais tėra deklaratyvus. Akivaizdu, kad, nepaisant gerų iniciatyvų integruoti neįgaliuosius, egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, dėl kurių neįgaliųjų įsiliejimas į visuomenę vis dar yra problematiškas.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis dirbančių žmonių su negalia skaičius 1990 m. sudarė 40 proc., o 2000 m. tik 17 proc. Iš visų įsiregistravusių teritorinėse darbo biržose žmonės su negalia sudaro apie 1,8 – 2 proc. 2000 m. teritorinėse darbo biržose įsiregistravo 4375 žmonės su negalia: I grupės – 178, II grupės – 432, III grupės – 3765. Aktyviai dirbti norėjo 30 proc. žmonių su negalia, įsiregistravusių teritorinėse darbo biržose, o 60 proc. siekė gauti bedarbio pašalpą. Iš viso įdarbinti 1495 negalią turintys asmenys, iš jų 250 pateko į naujas darbo vietas, kurių steigėjams valstybė mokėjo kompensaciją, įteisintos lengvatinės nuostatos, skirtos žmonių su negalia užimtumui. Žmonėms su negalia pirmumo teise teikiamos visos teritorinės darbo biržos paslaugos, mokamos bedarbio pašalpos, organizuojamas darbo rinkos profesinis mokymas, užimtumo fondo remiami darbai, remiami asmenys, norintys pradėti savo verslą. Nustatytos privalomos darbdaviams įdarbinimo ar darbo vietos steigimo kvotos (iki 2 proc.), kompensuojamos išlaidos už tokių darbo vietų steigimą (pritaikymą) iš Užimtumo fondo. Žmonių su negalia organizacijų įmonėms suteiktos papildomos lengvatos (įmonės atleidžiamos nuo kilnojamojo turto mokesčio, teikiamos tikslinės dotacijos iš dalies valstybinio socialinio draudimo įmokoms bei energetiniams kaštams dengti, taikoma

juridinių asmenų pelno mokesčio, pridėtinės vertės mokesčio, fizinių asmenų pajamų mokesčio lengvatos) (Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas, 2001).

Valstybės socialinė politika gana ilgai daugiau orientavosi į paramą ir socialinę apsaugą, negu į aktyvios užimtumo politikos kūrimą. Nors buvo deklaruojami prioritetai nedarbo prevencijai, užimtumo rėmimui, darbo rinkos profesinio mobilumo didinimui, tačiau darbo rinkos politika buvo labiau įgyvendinama pasyviomis priemonėmis, pvz. bedarbio pašalpa (Socialinis pranešimas, 1998). 1999 metais kaip aktyvios darbo rinkos politikos priemonės buvo įvardytos: darbo rinkos profesinis mokymas, nedarbo prevencija ir darbo pasiūlos bei paklausos derinimas, užimtumo rėmimas (Socialinis pranešimas, 1999). Tačiau šios strategijos daugiausia buvo įgyvendinamos neperžengiant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kompetencijos ribų. Trūko vieningo požiūrio ir vieningos strategijos (Socialinis pranešimas, 1999).

Įgyvendindama Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 05 08 nutarimu Nr. 529 „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“ (Lietuvos žinios, 2001), 2.2.4. punkte numatytą antrą priemonę ir 2.4.3. punkte numatytą ketvirtą priemonę, socialinės apsaugos ir darbo ministrė 2001 11 12 įsakymu Nr. 151 sudarė tarpžinybinę darbo grupę įmonių, kuriose dirba riboto darbingumo asmenys, veiklos ir statuso nustatymo koncepcijos projektui parengti (Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programa, 2001).

Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programoje numatytos šios svarbiausios programos kryptys: darbo vietų sistemos plėtojimas (verslininkystės skatinimas); užimtumo rėmimo tobulinimas; gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas; lygių galimybių darbo rinkoje didinimas; užimtumo politikos integralumo didinimas. Užimtumo programoje pateikta esamos padėties analizė, problemos, kiekvienos krypties tikslai ir priemonės. Ketvirtoje kryptyje – lygių galimybių darbo rinkoje didinimas – iškeliamos šios problemos: valstybės nustatytos invalidų socialinės garantijos nesiejamos su darbingumu bei darbo pajamomis, todėl didėjant socialinei paramai dalis asmenų su negalia neaktyviai ieško darbo, neturi paskatų dirbti, nemano turį patys susirasti darbą. Valstybės parama invalidų užimtumui didinti įvertinta kaip nepakankamai veiksminga (Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programa, 2001).

Analizuojant mokymosi visą gyvenimą memorandumą, galima pastebėti, kad Lietuvos ir Europos Sąjungos strategija užimtumo politikos klausimais teoriškai yra suderinta. Tačiau išryškėja ir skirtumų, galinčių turėti reikšmingą įtaką sėkmingam Lietuvos užimtumo politikos įgyvendinimui. Analizuojant šiuos skirtumus didžiausias dėmesys skirtas ketvirtos krypties – lygių galimybių darbo rinkoje didinimui – įgyvendinimo problemiškumui. Kaip nepakankamai

parengtus ir reikalaujančius išskirtinio dėmesio, siekiant lygių galimybių Lietuvos darbo rinkoje, įvardytume šiuos programos laukus: neįgalumo suvokimo skirtumai, prisitaikymo prie besikeičiančių rinkos sąlygų ir technologijų, socialinių partnerių vaidmens didinimo, profesinių gebėjimų įrodymo pripažinimo ES, mokymosi visą gyvenimą (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Neįgaliųjų judėjimo dalyvių dėmesys per ilgai buvo skirtas vien negaliai. Pats žmogus su negalia paliktas antroje vietoje. Buvo ignoruojamos specifinės situacijos ir moterų ir mergaičių su negalia poreikiai. Daugiau negu pusė visų neįgaliųjų Europos žmonių yra moterys ir mergaitės su negalia. Tačiau atstovavimas joms niekada nebuvo išplėtotas.

1997 metais vasario 22 dieną Briuselyje buvo priimtas Europos neįgaliųjų moterų manifestas. Manifesto tikslas yra informuoti moteris ir mergaites su negalia apie situaciją, jų teises bei atsakomybę ir į tai atkreipti jų dėmesį. Taip pat informuoti Europos Komisiją, Europos Parlamentą valstybes nares, Europos neįgaliųjų ir moterų judėjimus ir atkreipti jų dėmesį į tai, kad požiūris į moterų ir mergaičių su negalia bei vyrų ir berniukų su negalia lygias galimybes yra netinkamas ir tam neskiriama pakankamai dėmesio. Manifestas yra įrankis, skirtas moterims su negalia įgalinti (Europos neįgaliųjų moterų manifestas, 1997).

Europos Sąjungoje šis manifestas yra moterų su negalia organizacijų, kitų moterų organizacijų, bendrų neįgaliųjų organizacijų, valstybių narių politikų įrankis. Manifestu galima naudotis, norint iškelti lyčių lygių teisių klausimą visais sprendimo priėmimo lygiais.

Labai svarbu, kad visuose tyrimuose, kurie bus susiję su žmonių, turinčių negalią, klausimais, nebūtų nusigręžta nuo lyčių lygių teisių. Šiame manifeste ypatingas dėmesys kreipiamas į dvejopą lyties apibūdinimą – kaip biologinį ir kaip socialinį reiškinį. Lyčių skirtumai, kaip socialinis reiškinys, šiame manifeste plačiai ir nuolat minimi. Biologiniai vyrų ir moterų skirtumai kalbant apie socialines situacijas arba gydymą yra svarbūs, tačiau ne visada lengvai atskiriami (Tyrimo „Negalės įtaka moterims Lietuvoje“ ataskaita, 1999).

Sveika moteris gali patirti diskriminaciją moterų su negalia atžvilgiu ir sveiki vyrai – vyrų su negalia atžvilgiu. Todėl pastangos, užtikrinančios lygias galimybes, turi būti dedamos skirtinguose lygiuose ir skirtingose vietose tuo pačiu metu. Diskriminacija gali kilti dėl moterų su negalia amžiaus, etninės kilmės, seksualinės orientacijos bei socialinės ekonominės padėties (Tyrimo „Negalės įtaka moterims Lietuvoje“ ataskaita, 1999).

Taip pat reiktų nepamiršti sutarčių ir tarptautinių politinių susitarimų, tokių kaip Jungtinių Tautų Bendrosios lygių galimybių neįgaliesiems teikimo taisyklės, Pekino deklaracija bei Veiksmų platforma, priimta Ketvirtojoje pasaulio moterų konferencijoje. Europos Sąjungos įstatymai pabrėžia iniciatyvos ir abipusio bendravimo svarbą užtikrinant lygias galimybes vyrams, moterims bei žmonėms su negalia (Angermann, 1999).

Pasaulinės aklujų sąjungos moterų komitetas, įkurtas prieš 8 metus, kovoja, kad silpnaregės moterys turėtų tokias pačias galimybes kaip akli vyrai. Komitetas rūpinasi, kad į žmogaus teisių konvenciją būtų įtraukti papildomi straipsniai, užkirsiantys kelią neįgalių žmonių, ypač moterų diskriminacijai. Pasaulio aklujų sąjungos Moterų reikalų komiteto darbo planas 2000 – 2004 metams (Angermann, 1999).

Lietuvai esant Europos sąjungos nare, reikėtų pilnai suvokti socialinės ir užimtumo politikos Europos sąjungos prioritetus – būtent socialinė ir užimtumo politika yra ta sritis, kurią reglamentuoja tiek atskirų šalių, Europos Sąjungos narių, tiek ir bendri Europos sąjungos įstatymai.

Europos Sąjungos socialinė politika atneša naudą ekonomikai, užimtumui, konkurencingumui ir saugai šiais keturiais būdais:

1. Gerai funkcionuoja socialinės ir sveikatos apsaugos sistemos.
2. Saugios ir sveikos darbo vietos didina personalo motyvaciją ir suteikia galimybes išvengti papildomų socialinių ir finansinių išlaidų ilgesniam laikotarpiui.
3. Vyksta aktyvus socialinis dialogas, atspindintis darbdavių ir darbuotojų reikalavimus.
4. Efektyvios darbo rinkos apibūdinimas tinkamumu darbui, privačiam verslui, lygioms galimybėms, įmonių ir darbuotojų sugebėjimu prisitaikyti prie besikeičiančių socialinių sąlygų (Arbočius, 2002).

Europos Sąjunga – viena iš svarbiausių ekonomikos veikėjų pasaulyje. Nepaisant daugelio Europos pasiekimų, ji dar nepasiekė vieno iš pagrindinių savo tikslų suteikti darbą visiems. Iki šiol užimtumas yra silpniausia Europos socialinio modelio dalis. Tai susiję su dvilypiu užimtumo vaidmeniu: jis yra esminis konkurencingumo ir augimo veiksnys, bet kartu ir raktas į socialinę integraciją bei dalyvavimą visuomenės gyvenime.

Užimtumo strategija turi būti derinama su finansinėmis priemonėmis nacionaliniu ir europiniu lygiu. Europiniu lygiu yra galimybė pasinaudoti struktūriniais fondais, ypač Europos socialiniu fondu, kurio tikslas padidinti perspektyvas tų asmenų, kurie susidūrė su didžiausiomis kliūtimis ieškodami, išlaikydami ar iš naujo susirasdami darbą (Arbočius, 2002).

Europos Sąjunga didžiuojasi ta svarba, kurią ji teikia socialiniams reikalams, Europos socialiniai standartai plėtojami toliau, siekiant įveikti problemas, kurias sukelia globalizacija ir nauja, į žinias orientuota ekonomika. Šis siekis neturi prieštarauti Europos vertybėms ir visuomenės koncepcijoms, taip pat reikia atsižvelgti į artėjantį Europos Sąjungos plėtros procesą (Arbočius, 2002).

Šiomis vertybėmis pagrįsta ir Lietuvos socialinė politika. Belieka pasiekti, kad šias vertybes priimtų visuomenė.

1.1.2. Neįgalios moterys darbo rinkoje

Viena didžiausių šiuolaikinių problemų ne tik Europos Sąjungoje, bet ir kitose išsivysčiusiose šalyse (pvz., JAV) – nedarbas. Tai aktualu ir Lietuvoje: bedarbių skaičius, statistikos duomenimis, 2000 m. pabaigoje siekė 16,2 proc. (<http://www.ldb.lt>). Stingant darbo vietų, kai kurios socialinės grupės – vyresnio amžiaus žmonės, moterys, buvę kaliniai ir ypač neįgalieji – darbo rinkoje susiduria su dideliais sunkumais (Bandzevičienė, Mackanienė, 2004).

Neįgaliųjų teisių apsauga yra visos visuomenės rūpestis. „Pagal visuomenės požiūrį į neįgaliuosius ir jų problemas galima spręsti apie žmonių tolerantiškumą, socialinį jautrumą, kitaip tariant – apie jų pilietinį brandumą“ (Dobryninas, Gaidys, 2003).

Moteriai ir merginai, ištikčiai regėjimo negalios, valstybės vykdoma socialinės apsaugos politika neužtikrina visokeriopos pagalbos, todėl ypatinga reikšmė tenka nevyriausybinėms neįgalių žmonių asociacijų, moterų su negalia bendrijos bei kitų visuomeninių organizacijų veiklai.

Formuojantis rinkos ekonomikos santykiams neįgalių moterų padėtis šalies darbo rinkoje tapo itin pažeidžiama. Dauguma moterų išgyveno jausmą, kuris privertė pažvelgti į save, savo artimus ir brangius žmones, naujai ieškoti savo vietos šeimoje, draugų tarpe ir visuomenėje.

Užimtieji aklieji ir silpnaregiai Lietuvoje sudaro 13% darbingo šios grupės amžiaus asmenų ir jų skaičius kas metai mažėja. Jungtinių Tautų Organizacijos, Tarptautinės darbo, kitų tarptautinių organizacijų nuostatos, skiriamas dėmesys taip pat Lietuvos įstatymų bei teisės aktų, reglamentuojančių neįgaliųjų teises dalyvauti darbo rinkoje įgyvendinimas netenkina aklių ir silpnaregių grupės gyventojų. Prieš 10 – 12 metų Lietuvoje dirbo virš 3 tūkstančių asmenų, turinčių regėjimo negalią – tai sudarė apie 37,6% visų šalies sutrikusio regėjimo gyventojų. 2001 metų Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjungos duomenimis pagal darbo sutartis dirbo 873 aklieji ir silpnaregiai, iš jų – 423 moterys, o 2002 metais – 778 aklieji ir silpnaregiai, iš jų – 364 moterys. Siekiant objektyviau įvertinti neįgaliųjų – sutrikusio regėjimo moterų padėtį darbo rinkoje, LASS iniciatyva buvo apklausta 60 neįgalių sutrikusio regėjimo moterų. Atliktas tyrimas parodė, kad 65% sutrikusio regėjimo moterų pageidavo dirbti, 57% teigė, kad regėjimo negalia vienaip ar kitaip paveikė jų galimybę mokytis. Tai tiesiogiai įtakojo užimtumą ir esant žemam išsilavinimui joms sunku konkuruoti darbo rinkoje. 32% respondenčių dėl regėjimo negalios nematė perspektyvos gauti darbą, 17% manė, kad ši priežastis užkirto kelią įgyti tinkamą, paklausią specialybę ir 15% respondenčių teigė, kad negalia įtakojo menką jų pasitikėjimą savimi ir aktyvumą dalyvauti darbo rinkoje (Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjungos 2002 m. veiklos ataskaita, 2003).

Regėjimo neįgalių moterų srityje išskiriamos šios problemos:

- Nežiūrint valstybės paramos, išgalėjus rinkos ekonomikos santykiams, pablogėjo neįgalių asmenų ir visuomeninių neįgaliųjų organizacijų įmonių ekonominė padėtis. Žemas dirbančiųjų profesinis pasirengimas, atsilikusi technologija ir nekonkurencinga produkcija didina bedarbių moterų su regėjimo negalia gretas. Galiojanti darbdavių skatinimo įdarbinti neįgaliuosius tvarka, lengvatų sistema nepakankama, kad darbdaviai be prievartos kurtų darbo vietas žmonėms su regėjimo negalia.
- Egzistuojanti neįgalių žmonių užimtumo rėmimo sistema nėra veiksminga.
- Suteikiant neįgaliesiems valstybės numatytas socialines garantijas, tai nesiejama su darbingumu bei darbo pajamomis, todėl, didėjant socialinės pagalbos apimtims, dalis moterų su regėjimo negalia neaktyviai ieško darbo. Jos neturi aiškios darbo motyvacijos, atsakomybės rūpintis darbo paieška ir orientuojasi tik į valstybės teikiamą materialinę paramą.
- Moterys su regėjimo negalia yra darbo rinkos dalyvių rizikos grupė, reikalaujanti papildomo dėmesio, investicijų, sąlygų.
- Didžiausią dalį tarp dirbančiųjų ir įdarbinamųjų žmonių su negalia užima III grupę turintys neįgalieji, sunkesnę negalią turintys žmonės, ypač moterys su regėjimo negalia, neturi galimybės lygiomis teisėmis konkuruoti darbo rinkoje. Tai įrodo, kad yra nepakankamas bendras profesinės rehabilitacijos ir integracijos procesas.
- Didėjant žmonių su negalia amžiui, jų galimybė įsidarbinti mažėja. Pavyzdžiui, I grupės neįgaliųjų iki 30 metų amžiaus užimtumo vidurkis sudaro 15,4 %, o nuo 51 – 60 metų tik 6 % bendro šio amžiaus neįgaliųjų skaičiaus. Analogiška situacija yra ir su II grupės neįgaliųjų užimtumu. Tai parodo, kad ypač sunku įdarbinti vyresnio amžiaus žmones (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija: statistiniai duomenys, 2002).

Vertinant regėjimo neįgaliųjų moterų pastangas susirasti darbą, galima teigti, kad tik maža dalis moterų su regėjimo negalia aktyviai savarankiškai ieško darbo. Bendrai paėmus, neįgaliuosius galima būtų apibūdinti kaip pasyviai dalyvaujančius darbo paieškoje. Šiaulių darbo birža nuo pat jos įkūrimo bedarbiams siūlo aktyvaus integravimosi į darbo rinką programas. Tai būtų profesinis mokymas ir kvalifikacijos kėlimas, viešieji darbai, remiami darbai, darbo klubas, naujų darbo vietų steigimas, verslo organizavimas. Visos darbo biržos užimtumo programos yra finansuojamos iš užimtumo fondo lėšų.

Neįgalių moterų bendrijų veikla yra vienas iš būdų atkreipiant visuomenės ir valdančiųjų politikų dėmesį į moterų su negalia problemas, aktyvinant integracijos procesus, teikiant moralinę pagalbą visoms negalios ištiptomis moterims. Dauguma moterų su regėjimo negalia nepakankamai objektyviai vertina savo situaciją darbo rinkoje, dažnai jų norai, galimybės bei

sugebėjimai neatitinka nūdienos darbo rinkos reikalavimų. Paprastai jos viliasi gauti lengvą darbą, kurio pasiūlos realiai darbo rinkoje nėra.

Menką išsilavinimą ir žemą kvalifikaciją turinčios sutrikusio regėjimo moterys nedirba, todėl išsimokslinimas ir geras profesinis parengimas yra būtina prielaida įsidarbinti. Ypač svarbūs bendravimo ir socialiniai įgūdžiai, sugebėjimas keistis ir prisitaikyti. Tam reikalingos ugdymo, profesinio orientavimo ir profesinio mokymo programos, kurios suteiktų galimybę įgyti tinkamą išsilavinimą, profesiją, sudarytų sąlygas nuolat tobulinti kvalifikaciją, padedančią prisitaikyti prie dinamiškų socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių. Reikalinga įvairiomis formomis šviesti visuomenę ir darbdavius apie neįgaliuosius ir jų profesines galimybes. Tam pasitelkti žiniasklaidą, teritorines darbo biržas, mokymo centrus, organizuoti susitikimus, pokalbius su darbdaviais. LASS tokią pagalbą teikia, vykdydama valstybinę regėjimo invalidų socialinės integracijos programą ir teikdama specialias paslaugas regėjimo negalią turinčiai šalies gyventojų, įskaitant sutrikusio regėjimo moterų grupę, tačiau to nepakanka. Kiekvienai sutrikusio regėjimo moteriai reikalinga suvokti, kad didžiaja dalimi sėkmingas socialinės integracijos procesas priklauso nuo jos pačios motyvacijos, nuostatų ir pastangų dalyvauti visuomenės gyvenime. Tam būtina adekvačiai įvertinti savo galimybes ir jų panaudojimo, tobulinimo perspektyvą. Tokią pagalbą galėtų suteikti artimieji šeimos nariai, pedagogai, socialiniai darbuotojai bei psichologai. Sprendžiant sutrikusio regėjimo moterų užimtumo problemas reikia ieškoti kompleksinių sprendimo būdų. Šie būdai turėtų apimti tiek sutrikusio regėjimo asmenų ugdymą, profesinį rengimą, socialinės, medicininės reabilitacijos paslaugas tiek ir visuomeninių organizacijų bei vyriausybės aktyvią poziciją.

Per pastarųjų metų laikotarpį išryškėjo kai kurios neregijų ir silpnaregių darbo galimybės rinkos ekonomikos sąlygomis tendencijos, apie kurias yra nekartą kalbėję ir užsienio ekspertai.

- Neregės ir silpnaregės moterys, turėdamos kvalifikaciją ir tinkamą pasiruošimą, gali dirbti intelektualioje sferoje. Yra nemažai neregijų ir silpnaregių moterų, dirbančių pedagogėmis, administratorėmis, vadybininkėmis, bibliotekininkėmis, vertėjomis, žurnalistėmis ir t.t. Per pastaruosius penkis metus iš 145 neregijų (iš jų 76 moterys), įgijusių aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, nedirba tik 24 arba 16,5%, kai tuo tarpu nedarbas tarp darbingo amžiaus Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos narių sudarė net 67%. Todėl jaunos neregės, o ypač silpnaregės moterys, baigusios vidurinę mokyklą galvoja ne apie darbą LASS įmonėse, bet siekia aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo. 2002 m. duomenimis aukštesniosiose mokyklose mokėsi 34, o aukštesniosiose – 47 neregiai ir silpnaregiai. Tarp besimokančių neregijų yra skaičius asmenų, kurie turėdami vieną specialybę, mokosi naujos. Be to turime būti psichologiškai pasiruošę dažnai keisti darbą,

nes Lietuvoje, kaip ir Europoje, keičiasi profesijos samprata (Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjungos 2003 m. veiklos ataskaita, 2004);

- Neregės ir silpnaregės moterys gali dirbti paslaugų sferoje, verstis smulkiuoju verslu. Tam būtina išmokti tinkamos profesijos. Šioje sferoje yra nemažai masažuotojų, kurios dirba atviroje rinkoje. LASS sistemoje dirba socialinėmis darbuotojomis. Tai specialybės, tinkančios dirbti ir atviroje visuomenėje. Kaip rodo šalies užimtumo vystymosi prognozės paslaugų sfera dar plėsis tad ir didės galimybė įsidarbinti regėjimo neįgalioms moterims;

Darbas padeda objektyviau įvertinti sutrikusio regėjimo moterų užimtumo problemas bei numatyti jų sprendimo galimybes. Anot D. Čepienės (2002), moterys su negalia yra aktyvesnės, jų darbo rinkoje dalyvauja daugiau nei vyrų, tačiau joms ypatingai nelengva pasiekti ekonominės nepriklausomybės.

Norinčioms įsidarbinti regėjimo neįgalioms moterims iškyla profesinių įgūdžių įgijimo problemų. Joms būtinos papildomos profesinės rehabilitacijos, profesinio mokymo, perkvalifikavimo paslaugos.

Manome, kad įsigaliojus Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymui (2004), pasikeis požiūris į žmogų su negalia, nes įstatyme įteisintos sąvokos: „neįgalusis“, „neįgalimas“, „darbingumo laipsnis“. Siekiant efektyviau taikyti socialinės apsaugos priemones neįgaliesiems, stiprinti jų darbingumą, savarankiškumą bei integraciją į visuomenę, vykdoma invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių reforma, kurios tikslas – sudaryti lygias galimybes žmogui su negalia aktyviai dalyvauti visose gyvenimo srityse (Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004).

Nors keičiasi požiūris į neįgalų žmogų, siekiama jo integracijos į visuomenę, visgi neįgalieji susiduria su įvairiais sunkumais. Viena iš problemų – darbinis užimtumas. Neįgalus žmogus, dalyvaudamas profesinėje veikloje, gali ne tik pragyventi iš savo darbo – tik taip susiformuoja pasitikėjimo savimi jausmas, įsitikinimas, kad esi reikalingas visuomenei (Baranauskienė, 2002).

Taigi darbas yra ta veikla, kurioje žmogus turi galimybę patenkinti savo poreikius ir sėkmingai dalyvauti visuomenės gyvenime. Tai ypač aktualu moterims su regėjimo negalia.

1.1.3. Neįgalių moterų profesiniai ir gyvenimiškieji lūkesčiai: norų ir realių galimybių sąveika

1997 metais vasario 22 dieną Briuselyje buvo priimtas Europos neįgaliųjų moterų manifestas. Manifesto tikslas yra informuoti moteris ir mergaites su negalia apie situaciją, jų teises bei atsakomybę ir į tai atkreipti jų dėmesį. Taip pat informuoti Europos Komisiją, Europos Parlamentą valstybes nares, Europos neįgaliųjų ir moterų judėjimus ir atkreipti jų dėmesį į tai,

kad požiūris į moterų ir mergaičių su negalia bei vyrų ir berniukų su negalia lygias galimybes yra netinkamas ir tam neskiriama pakankamai dėmesio. Manifestas yra įrankis, skirtas moterims su negalia įgalinti. Manifestu galima naudotis, norint iškelti lyčių lygių teisių klausimą visais sprendimo priėmimo lygiais (Europos neįgaliųjų moterų manifestas, 1997).

Pasak A. Juodraičio (2001), „asmenybės socializacijos procese ypatingą svarbą turi darbinė profesinė veikla, kurios sėkmingas įvaldymas ir atlikimas užtikrina ne tik ekonominį individo savarankiškumą, bet ir galimybę realizuoti savo gebėjimų potencialą, ugdyti savivertės jausmą ir užimti adekvačią vietą socialinio struktūroje“.

Nevyriausybinių organizacijų ir žiniasklaidos veikla, gyvenimo kokybės reikalavimai sugebėjo pakeisti ne tik daugelio specialistų bei eilinių piliečių nuostatas, bet ir valstybinę neįgaliųjų socialinės integracijos politiką.

Neregiai teigia, kad regėjimo praradimas nėra tokia gniuždanti sielos būseną, kaip mano regintis žmogus, tačiau ne paslaptis, jog aklumas labai riboja asmenybės veiklą ir galimybes įvairiose gyvenimo srityse (Majevskis, 1980).

Anksčiau neregiai, prieš pasirinkdami kur studijuoti, orientuodavosi į tai, kokių specialistų reikia aklųjų ir silpnaregių sąjungos įmonėms. Dabar, kai įmonės nebeįstengia aprūpinti darbu visų regėjimo neįgaliųjų, neregiai orientuojasi į atviros visuomenės darbo rinkos reikalavimus. Patirtis rodo, kad neregiai dažniausiai renkasi tokias profesijas, kurias įgiję turėtų galimybę rasti darbą. Populiariausios išlieka masažuotojo, socialinio darbuotojo, muziko specialybės. Dažniausiai neregijų profesiniai interesai ir realios galimybės sutampa. Svarbią vietą užima regėjimo negalios sąlygoti gebėjimai, įgūdžiai, profesinė kvalifikacija.

Praktika ir patirtis įrodė, jog tuos darbus, kuriuos atlieka žmonės, dar turintys regėjimo likutį, nesunkiai gali atlikti ir visai nematantys.

Nuo seniausių laikų neregijų pragyvenimo šaltinis buvo muzika. Muzika – tai viena seniausių ir labiausiai neregijų pamėgtų profesijų. Neregiai išmoksta groti beveik visais instrumentais, šiems žmonėms paklūsta visų žanrų muzika, tačiau daugiausia yra neregijų vargonininkų, pianistų, smuikininkų ir dainininkų. Lietuvoje kadaise būta aklųjų varpininkų. Muzikai buvo skiriama daug dėmesio jau nuo pirmųjų organizuoto Lietuvos aklųjų sąjūdžio dienų, t. y. nuo 1928 metų, kai įkurtas Aklųjų institutas Kaune. Jau ketvirtajame dešimtmetyje institute kūrėsi aklųjų orkestrėliai, koncertavę visuomenei. Tačiau didžiausias mūsų šalies neregijų pasiekimas – 1970 metais Vilniuje įkurtas profesionalus choras, kuriame dirba profesionalūs artistai. Nuo to laiko aklųjų ir silpnaregių profesijų sąrašė atsirado dar viena – artisto profesija.

Pynimas – vienas iš seniausių ir populiariausių neregijų amatų. Pynimo XIX amžiuje mokyta daugelyje aklųjų institutų. Šio amato neregiai mokėsi ir prieškarinio Lietuvoje, Kauno

aklųjų institute, o taip pat buvusioje Vilniaus aklųjų mokykloje. Abiejose mokyklose iki karo veikė gamybos dirbtuvės. Vilniuje net būta neregijų pynėjų kooperatyvo. Pinami įvairūs gaminiai: baldai, dekoratyviniai padėklai, vazelės ir kt. Nematantiam žmogui reikia daugiau kantrybės, užsispyrimo įsisavinant šio amato abėcėlę. Vėliau, įgavus patyrimo, jų darbai savo išvaizda niekuo nenusileidžia silpnaregių ir reginčiųjų darbams.

Neregės moterys, ypač, jeigu jos nemato nuo vaikystės ir su savo negalia yra apsiratusios, mezga gerai – kaip ir reginčios. Vienas sunkiausių dalykų nematančiai moteriai – spalvos. Derindamos skirtingų spalvų siūlus, mezgėjos pasižymi kamuoliukus: įsismeigia sąvaržėlę ar įsikiša popieriuką. Dažnai siūlus galima atskirti pagal jų šiurkštumą – tada nereikia nė šių ženklų. Brailio raštu moterys užsirašo, kaip megzti vienokį ar kitokį raštą. Reginčio žmogaus pagalba ar patarimas, kaip geriau derinti spalvas yra būtinas, bet toliau dirbama savarankiškai.

Neregės moterys ne tik puikiai mezga, bet ir pina, riša, daro kitokius tautodailės darbus. Dažniausiai pinamos juostos, krepšeliai gėlėms, rišami kilimėliai. Seniau kaimuose pasitaikydavo neregijų moterų – puikių audėjų. Audimo amato buvo mokoma Kauno ir Vilniaus aklųjų mokyklose („Ką gali neregys“, LASS internetinio tinklapio duomenys).

Masažas – tai labai populiarus ir visiems reikalinga neregijų profesija. Jos mokoma visose valstybėse, kuriose apskritai neabejojama, kad aklas žmogus ką nors sugeba. Pirmieji neregiai masažuotojai Lietuvoje pradėjo dirbti dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. 1990 metais neregiai masažuotojai pradėti mokyti Vilniuje, aukštesniojoje medicinos mokykloje. Netrukus Vilniaus pavyzdžiu pasekė ir Šiaulių kolegija. Neregiai masažo mokosi dvejus metus. Masažuotojo rankos tampa jo „akimis“, o tikrasis regėjimas nustoja vaidinęs kokį nors didesnę vaidmenį.

Mūsų šalyje jau yra neregijų verslininkų. Tarp neregijų ir silpnaregių patys populiariausi verslai yra šie: prekybos, paslaugų, gamybos. Paprastai jie plėtoja smulkų verslą. Paslaugų sferoje didžiausia verslininkų grupė – masažuotojai. Neregiai masažuotojai ne tik masažuoja, bet ir konsultuoja įvairiais sveikatos sutrikimo klausimais. Keli verslininkai su regėjimo negalia teikia kompiuterines paslaugas. Turime neregijų teisininkų. Amatininkai praktikuoja drabužių, avalynės taisymą. Vienas silpnaregis taiso dviračius. Lietuvoje yra vienas neregys, vadovaujantis turizmo firmai. Taip pamažu neregiai verslininkai tampa ne tik verslo žinovais, bet ir vadybos specialistais. Mūsų šalyje yra ir neregijų ūkininkų. Kai kuriuos darbus, ypač ūkio, neregiams padeda nudirbti šeimos nariai, kiti samdosi reikalingus žmones. Nemažai atvejų, kai neregiai verslininkai, įsteigę savo firmas, priima į jas dirbti kitus neregius. 1995 metų pradžioje mūsų šalyje įsteigtas neregijų verslininkų fondas „M95“. Jis vienija ne tik neregius verslininkus, bet ir amatininkus, žmones, užsiimančius bet kokia privačia veikla („Ką gali neregys“, LASS internetinio tinklapio duomenys). Neįgalųjų verslo informacijos centras (NVIC), veikiantis

Vilniuje, teikia verslo paslaugas neįgaliesiems, kurių dauguma – neregiai bei silpnaregiai. NVI centre konsultuojami norintys pradėti ar jau savo verslą turintys neįgalūs bei neįgaliųjų įmonių darbuotojai. Pagrindinis centro veiklos tikslas – teikti informacijos, konsultacijų, mokymo paslaugas bei praktinę pagalbą smulkaus ir vidutinio verslo subjektams (neįgaliųjų organizacijų įmonėms bei verslininkams su fizine negalia), naujiems verslo subjektams padėti įsikurti, plėtoti veiklą ir prisitaikyti prie kintančių rinkos sąlygų, didinti konkurencingumą, padėti verslo subjektams užmegzti tarptautinius bendradarbiavimo kontaktus (Stukas, 2005).

Daugelyje šalių – ne išimtis čia ir Lietuva – gana dažna neregio mokytojo profesija. Paprastai neregiai tampa Brailio rašto mokytojais ir moko šio rašto kitus, vėliau apakusius. Neregiai mokytojai dirba tiek aklųjų, tiek ir reginčiųjų mokyklose. Dažniausiai jie moko humanitarinių dalykų, matematikos. Neregiai kol kas netinkamos tos specialybės, kurias dėstydamas be regėjimo neapsieisi: chemija, fizika, fizinis lavinimas. Tačiau neregiai visai sėkmingai gali dirbti ir jau dirba sporto treneriais, metodininkais. Šiaulių universitete jau keletą dešimtmečių rengiami tiflopedagogai. Šią specialybę jau yra įsigijęs didelis būrys Lietuvos neregijų. Neregiai tiflopedagogai paprastai dirba aklųjų ir silpnaregių mokyklose, moko Brailio rašto ir kai kurių kitų dalykų suaugusius neregius, konsultuoja nematančių ir silpnai matančių vaikų tėvus, mokytojus, jeigu vaikai mokosi reginčiųjų mokyklose.

Tiek kitose pasaulio šalyse, tiek ir Lietuvoje nemažas būrys neregijų dirba žurnalistais. Paprastai nacionalinės aklųjų organizacijos turi savus leidinius, kuriuose neregiai žurnalistai ir bendradarbiauja. Lietuvoje toks Aklųjų ir silpnaregių sąjungos leidinys yra žurnalas „Mūsų žodis“, leidžiamas nuo 1959 m. Neregiai žurnalistai rašo ne tik į šį leidinį, jų straipsnių galima rasti didžiausiuose Lietuvos laikraščiuose ir žurnaluose. Dažniausiai tai straipsniai apie pačių neregijų problemas, tačiau rašoma ir kitomis temomis. Didžiuosiuose Lietuvos miestuose, prie aklųjų įmonių, kultūros namų veikia vietinis radijas, kuriame sėkmingai dirba regėjimo neįgalieji. Neregiai žurnalistai dirba naudodamiesi Brailio ir reginčiųjų spausdinimo mašinėlėmis, kuriomis jie rašo nežiūrėdami į klaviatūrą, taip pat magnetofonais, diktofonais. Per paskutiniuosius kelerius metus jiems į pagalbą atėjo kompiuteris. Neregiams žurnalistams tai yra nepakeičiama priemonė („Ką gali neregys“, LASS internetinio tinklapio duomenys).

Naujų kompiuterių technologijų atsiradimas – tai visiškai naujos galimybės regėjimo negalią turinčiam žmogui savarankiškai naudotis reginčiųjų pasaulio informaciniais ištekliais. Lietuvoje šis naujas aklųjų raštingumo, pasinaudojimo esama informacija, savarankiškumo darbe ar studijose etapas prasidėjo nuo 1992 metų Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre įsteigus kompiuterinės technikos skyrių (Purlys, 2001). Kompiuteriai jau įaugo į daugelio regėjimo negalią turinčių žmonių kasdienybę. Be jų savo darbo neįsivaizduoja aklieji studentai, žurnalistai, teisininkai, knygų leidėjai. Kompiuterį turintis neregys gali skaityti reikalingą

mokslinę ar profesinę literatūrą, reginčiųjų raštu atspausdinti reikalingus dokumentus, keistis informacija su reginčiuoju kolega. Su kompiuteriais, naujausiomis jų technologijomis, aklyje sieja didžiausias viltis integruotis į visuomenę, dirbti kartu su reginčiais. Beje, daugelis užsienio ekspertų atkreipia dėmesį, kad aklyjų ateitis – intelektualiosios profesijos ir naujosios technologijos (Valenta, 2003). Neregys turi patikėti naujomis galimybėmis, išmokti naujas technologijas panaudoti savo poreikiams ir kartais kardinaliai pakeisti įprastą savo darbų atlikimo ir organizavimo tvarką (Purlys, 2001).

Čia apžvelgtos ne visos neregijų realios profesinės galimybės, istorijoje žinoma ir daugiau neregijų profesijų, bet paminėtos yra populiariausios ir prieinamiausios regėjimo neįgaliesiems. Praktika ir patirtis įrodė, jog tuos darbus, kuriuos atlieka žmonės, dar turintys regėjimo likutį, nesunkiai gali atlikti ir visai nematantys. Neregio galimybės yra tiek ribotos, kiek jas riboja pats nematymas. Įgudę neregiai kokį nors darbą gali atlikti ne blogiau, o kartais netgi geriau negu regintieji („Ką gali neregys“, LASS internetinio tinklapio duomenys).

Suprantama, kad LASS negali išspręsti visos regėjimo neįgalųjų aktualias problemas. Siekdama vieno pagrindinio savo tikslo, t.y. savo narių integracijos į visuomenę, paramą jaunimui galėtų sutelkti švietimo bei įdarbinimo srityse. Išsilavinimo sąvoka šiandien yra išsiplėtusi: nepakanka baigti mokymo įstaigą ir gauti diplomą, šiandieninės realijos verčia mokytis ir tobulėti nuolat, todėl LASS pagalba šioje srityje yra ypač reikalinga. O, kad ji nebūtų stichiška ir epizodinė, turėtų būti vykdoma pagal tam tikrą modelį, kurį kartu parengti turėtų LASS bei Lietuvos aklyjų ir silpnaregių socialinio ugdymo centras. Tokio modelio variantai galimi labai įvairūs, tačiau jo pagrindu, manytume, turėtų būti profesinis orientavimas. Tokio modelio sukūrimui, įdiegimui bei vykdymui LASS centro taryboje turėtų būti atsakingi asmenys ir viena iš jo veiklos sričių būtų organizuoti profesinį orientavimą.

Reikalinga vyresnių klasių moksleivius su regėjimo negalia supažindinti su esama situacija darbo rinkoje, paklausiomis specialybėmis bei galimybėmis sėkmingai dirbti atviroje darbo rinkoje, tuomet jaunuoliai, jau pradėdami mąstyti apie savo planus, ką veiks baigę mokyklą, turėtų pradinę informaciją. Po to reikia pateikti informaciją apie konkrečias specialybes, t.y. kur galima tokių specialybių įsigyti, kiek metų trunka mokslas, kokiose srityse galima dirbti. Kito etapo esmė – paruošti jaunuolių darbo paieškai. Šios žinios labiausiai reikalingos tiems, kurie apsispręš iš karto dirbti, tačiau pravers ir tiems, kurie darbo ieškos baigus studijas aukštojoje mokykloje. Toliau sektų orientavimosi ir mobilumo užsiėmimai, reikalingos kompensacinės technikos pritaikymas. Jaunuoliai su regėjimo negalia turi išmokti spręsti iškilančias problemas, todėl turi susidaryti bendrą vaizdą apie aktualiausias problemas, su kuriomis susiduriama mokantis ar dirbant. Šiuolaikinės technologijos labai greitai keičiasi, todėl regėjimo neįgaliesiems reikia siekti žinių apie naujausias technologijas: interneto paslaugas, programinę

įrangą ir kt. Ruošimasis darbo rinkai – aktuali jaunimo problema. Vienas charakteringiausių bruožų, apibūdinančių šiuolaikinį pasaulį, – pokyčiai visose gyvenimo srityse. Todėl visai nekeista, kad tinkama reakcija į juos yra būtinybė, kuri padeda išlikti gyvybingu, veikliu tose gyvenimo srityse. Tai galima taikyti ir Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungai (LASS), kuri, kaip socialinė struktūra privalo nuolat stebėti šiandieninius pokyčius, įvertinti bei, atsakydama į sau keliamus tikslus, sugebėti keisti veiklos sritis, prioritetus ir savo struktūrą, skiriant didesnę dėmesį neregųjų ir silpnaregių profesinei reabilitacijai. Siekiant apsaugoti regėjimo neįgalias moteris nuo nedarbo, skurdo, ligų, manome, kad reikia tobulinti profesinį mokymą, tirti darbo rinką bei padėti joms pasirinkti perspektyvias specialybes, formuoti teigiamą darbdavių bei visuomenės požiūrį į moters su regėjimo negalia profesinę veiklą ir įdarbinimą.

Neregųjų ir silpnaregių moterų profesiniai lūkesčiai ir realios galimybės dažniausiai sutampa, nes aklųjų ir silpnaregių mokyklose, aklųjų įmonėse bei aklųjų ir silpnaregių nevyriausybinėse organizacijose vyksta aktyvus norinčių studijuoti žmonių su regėjimo negalia skatinimas įsigyti profesiją, realiausiai atitinkančią neregųjų ir silpnaregių galimybes įsidarbinti atviroje visuomenėje.

1.2. Neįgalios moterys ir jų dalyvavimo profesinės reabilitacijos sistemoje ypatumai

1.2.1. Neįgalios moterys profesinės reabilitacijos sistemoje: tradicijos ir inovacijos

Civilizacijos raida, nulėmusi visuomeninės veiklos formų turtėjimą, plėtė įvairių visuomenės sluoksnių saviraiškos galimybes. Dar XVIII amžiuje švietimo epochos mąstytojai Vakarų Europoje atkreipė dėmesį į akluosius kaip į socialinę grupę su būdingais specifiniais interesais bei poreikiais, ši nuostata pamažu plito visuomenėje, buvo priimta ir palaikyta pavienių visuomeniškai aktyvių aklųjų. Daugelyje šalių palaipsniui susibūrė aklųjų organizacijos, kurios tapo naujos pilietinės visuomenės struktūros dalimi, savo veikla papildė visuomenines globos ir socialines rūpybos sistemas.

Ankstyvesnėje tifloginėje literatūroje retai tesutinkami tokie terminai kaip aklųjų reabilitacija, integracija, socializacija, resocializacija ir kt. Ši terminologija plačiau į literatūrą įėjo tik paskutiniaisiais dešimtmečiais, kai pradėjo kurtis regionalinės ir pasaulinės aklųjų organizacijos, kai prireikė terminų, tiksliau išreiškiančių bendriausias tiflogines sąvokas, padedančias tarptautiniam bendradarbiavimui.

Lietuvoje aklųjų mokymas tiesiogiai susijęs su V. Hajuji vardu, kuris siekdamas įgyvendinti įžymių humanistų ir švietėjų Ž. Ruso, F. Voltero, M. Monteskje, D. Didro idėjas, aklųjų mokymui paskyrė visą savo gyvenimą. V. Hajuji mokymo idėja sparčiai plito po visą pasaulį, o netrukus aklųjų mokyklos pradėjo steigtis ir Europoje. 1928 metais Kaune įkurta pirmoji aklųjų mokymo įstaiga (Grigutis, 1984).

Nuo organizuoto aklųjų mokymo pradžios praėjo beveik du šimtai metų. Sukauptas patyrimas šioje srityje leidžia padaryti išvadą, jog aklųjų reabilitacijos sėkmę praėjusiais amžiais žymiu mastu nulemdavo dvi aplinkybės: 1) visuomenės socialinė-politinė santvarka ir iš jos plaukianti pažiūra į akluosius bei jų sugebėjimus; 2) pačių aklųjų socialinė padėtis bei jų kaip asmenybių. išsivystymo lygis (Grigutis, 1971).

Pirmųjų aklųjų mokyklų Prancūzijoje, Rusijoje steigėjas Valentinas Hajuji, Rusijos caro Aleksandro I kvietimu Peterburge įsteigdamas aklųjų institutą, dar 1806 metais, kaip nurodo Z. Margolinas (1939), parašė programą, kurioje suformulavo aklųjų instituto tikslus ir uždavinius:

1. Būtinai reikia visiems Rusijos akliesiems duoti galimybę dirbti;
2. Būtina kiekvienam iš jų ir ypač ištisiems jų kolektyvams duoti produktyvaus ir visuomenei naudingo darbo;
3. Vargšus akluosius jų darbas turi tiek aprūpinti, kad nereikėti prašyti ir patirti elgetos dalią;
4. Reikia gražinti visuomenei dykinėjančias, bet sveikas jų vedlių rankas;
5. Pasiturintys aklieji turi gauti galimybę studijuoti literatūrą, mokslą bei menus ir siekti šito tomis pačiomis priemonėmis kaip ir regintieji, kad taptų savarankiški. Akluosius reikia aprūpinti iškilais rašto knygomis ir išmokyti juos rašyti, tada jie galės patys išdėstyti savo mintis popieriuje;
6. Niekada nereikia užmiršti, kad aklieji, praradę tokį svarbų žmogaus organą kaip akys, turi teisę į kompensaciją. Šitos kompensacijos reikia siekti visomis priemonėmis, kurios žinomos neregijų švietimo srityje;
7. Apie aklųjų veiklumą naudinga žinoti tiems regintiesiems, kurie linkę tinginiauti;
8. Aklųjų veiklumas gali būti pavyzdžiu regintiems jaunuoliams, jeigu šie vengia darbo;
9. Jeigu aklieji fizinį ar protinį darbą atlieka ne blogiau už reginčiuosius, reikia jiems ir atlyginti taip pat kaip regintiesiems. Netgi būtų gera pirmenybę atiduoti akliesiems;
10. Šviesti akluosius turi teisę ir privalo kiekviena vyriausybė, ir šis darbas turi būti visais atžvilgiais reikiamo lygio (Марголин, 1939).

Šios Valentino Hajuji mintys daug kur aktualios ir šiandien. Jo darbais ir patyrimu rėmėsi ir remiasi daugelis tiflopedagogų, psichologų ir aklųjų judėjimo organizatorių įvairiose šalyse (Grigutis, 1971).

Aklųjų padėtį, jų mokymo, auklėjimo ir darbo problemas nagrinėjo ir Lietuvos medikai, pedagogai, psichologai, visuomeniniai veikėjai.

Prof. P. Avižonis savo pranešime „Aklųjų globojimas kitur ir Lietuvoje“ 1923 m. vasario 24 d. perskaitytame antrajame Lietuvos gydytojų suvažiavime, kelia uždavinį „atkreipti valstybės ir visuomenės dėmesį į vieną socialinės politikos problemą, kuri Lietuvoje dar, rodos,

nebuvo pajudinta...“ ir „...apsvarstyti sąlygas, kuriomis galima būtų padaryti akluosius naudingais visuomenės nariais“ (Avižonis, 1923).

Aktyviausias to meto veikėjas aklųjų tarpe buvo P. Daunys. Jis ėmėsi energingai organizuoti aklųjų mokymą ir auklėjimą Lietuvoje, spaudoje nušviesdamas nelengvą aklųjų padėtį, ragindamas vyriausybę, labdaringas organizacijas ir aklųjų vaikų tėvus susirūpinti esama padėtimi ir imtis įgyvendinti įstatymą dėl privalomo pradžios mokslo akliams (Daunys, 1929, 1932, 1933).

Ema Zaludokaitė buvo pirmoji akla moteris Lietuvoje, baigusi aukštąjį mokslą. Ema Zaludokaitė turėjo progos susipažinti su Vakarų Europos aklųjų gyvenimu ir švietimu. Straipsnyje „Aklasis ir jo išauklėjimo galimumas“, lygindama buržuazinės Lietuvos aklųjų padėtį su užsieniu, ji nurodo, kokiais būdais galima mokyti akluosius, kokių darbų galima išmokyti. Ema Zaludokaitė iškelia mintį, kad aklajam darbas turi sudaryti gyvenimo turinį. „Duok aklajam darbo, padėk jam amato išmokti, ir jis bus laimingiausias sutvėrimas visam pasaulyje“ (Zaludokaitė, 1937).

Apie pasaulio aklųjų švietimo ir jų organizuoto judėjimo istorinę raidą rašė M. Kviklys (1929), kad „akliams prieinamos beveik visos kultūriškojo gyvenimo ir darbo sritys, ir kad stengimasis šias sritis pažinti yra be galo didelis“ (Kviklys, 1929). Savo teiginiui patvirtinti M. Kviklys nurodo žymius akluosius veikėjus tiek poezijos, muzikos, medicinos ir ekonomikos srityse (Kviklys, 1929).

P. Maldeikis (1937) ilgąmetę savo veiklą susiejęs su Kauno aklųjų institutu rašė: „Aklajam gyvenimas yra nuolatinė kova su jį supančiu pasauliu, kova dėl savo egzistencijos, dėl savo orientavimosi erdvėje ir visuomenės santykiuose. Tokia aklųjų buitis daugelyje jų išauklėja stiprią valią ir stiprų charakterį, bet kitus padaro bailius, paralyžiuoja jų valią. Nuo panašaus silpnavališkumo turi juos apsaugoti tinkamas auklėjimas“ (Maldeikis, 1937).

Beveik visoje ikitarybinio laikotarpio lietuviškoje tifloginėje literatūroje atsispindėjo nelengva aklųjų dalia ir menkas vyriausybės rūpinimasis regėjimo neįgaliaisiais.

Tarybinėje tifloginėje literatūroje neregys rašytojas A. Jonynas savo knygoje aprašė aklųjų gyvenimo permainas: „1944 metų rudenį, dar tebesiaučiant karui tarybinė vyriausybė surado galimybių susirūpinti aklųjų likimu, buvo įsteigta Aklųjų draugija, įsteigtos pirmosios gamybinės įmonės, kuriose aklieji galėjo dirbti jiems prieinamą darbą“ (Jonynas, 1971).

Apie aklųjų švietimo problemas Tarybų Lietuvoje rašė A. Baltramiejūnas (1966), V. Boreikienė (1963), J. Šilanskienė (1968), V. Karvelis (1969).

Aklųjų reabilitacijos ir integracijos klausimai buvo nagrinėti 1972 m. Lietuvos aklųjų draugijos organizuotoje pirmoje mokslinėje konferencijoje tema „Aklųjų darbo socialinės problemos“ (Grigutis, 1973).

Gamybinę Lietuvos aklųjų draugijos (LAD) veiklą galime skirstyti į 2 glaudžiai susijusius ryškius periodus: 1944 – 1959 m. ir 1960 – 1975 m. Būdingiausiai pirmojo periodo gamybinės veiklos bruožais galėtume laikyti reikiamos gamybinės bazės masiškam aklųjų ir silpnaregių įdarbinimui sukūrimą: tinkamų gamybos profilių įsisavinimą, savarankiškos gamybinės veiklos išvystymą, aklųjų ir silpnaregių profesinio paruošimo sistemos įgyvendinimą, ūkinių kadro iš aklųjų tarpo paruošimą ir komplektavimą. Antruoju periodu, sustiprinus ir išplėtus materialinę – techninę įmonių bazę, daugelis aklųjų buvo įdarbinta materialinės gamybos sferoje (Karlikauskas, 1984).

Tuo laikotarpiu Lietuvos aklųjų draugijos įmonėse nemažai padaryta mechanizuojant ir tiftelchnizuojant rankinį darbą, o aukščiausiu pasiekimu laikytina mokslinių rekomendacijų pagrindu parengta ir iš dalies pritaikyta praktikoje aklųjų darbingumo atkūrimo ir racionalaus įdarbinimo sistema. Spartus gamybinės – techninės bazės plėtimas ir modernizavimas lėmė nuolat didėjančius aklųjų įdarbinimo tempus. Ypač sparčiai regėjimo invalidai buvo įdarbinami visuotinio respublikos aklųjų surašymo laikotarpiu (1966–1970 m.). Surašymo metu buvo išaiškinta, priimta į draugiją ir įdarbinta nemažai vyresnio amžiaus aklųjų. Padaugėjo aklųjų, dalyvaujančių gamyboje ne tik dėl materialinio suinteresuotumo, bet ir dėl įvairių kitų socialinių motyvų: noro tapti savarankiškais šeimos nariais, realizuoti savo profesines galimybes, būti naudingais visuomenei.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos aklųjų draugijos vadovaujantys organai teigė, kad respublikoje iš esmės užbaigtas aklųjų įdarbinimas. Įmonėse įsitvirtinus nuosekliai įdarbinimo sistemai, žymiai sumažėjo norinčių ir pagal sveikatos būklę galinčių įsidarbinti. Tik aštuntojo dešimtmečio viduryje aklųjų įdarbinimo mastas susilygino su natūraliu metiniu darbingų žmonių apakimo skaičiumi ir buvo sudarytos praktinės galimybės viso darbingo kontingento aklųjų užimtumui (Karlikauskas, 1984).

Viena iš gamybos racionalizavimo priemonių buvo žinybinių mokslinio tyrimo laboratorijų įsteigimas prie respublikos aukštųjų mokyklų. Pirmoji iš jų, regos apsaugos laboratorija, buvo įkurta 1970 m. Kauno medicinos institute. 1973 metais jame buvo įkurta aklųjų darbo apsaugos ir gamybinės sanitarijos, o Vilniaus valstybiniame V. Kapsuko universitete – specialiosios psichologijos mokslinio tyrimo laboratorija. Jose pirmą kartą Lietuvoje pradėta tyrinėti regėjimo invalidų fiziologinio ir psichologinio prisitaikymo prie gamybinės aplinkos, optimalių darbo sąlygų sudarymo klausimai. Specialių tyrimų būtinumą, ypač sąlygojo lytėjimo ir klausos organams pavojingas gamybinis traumatizmas, gamybinis triukšmas, cheminių medžiagų ir metalų neigiamas poveikis, oro užterštumas ir kitų žalingų veiksnių šalinimas ir optimalių darbo sąlygų sudarymas ypač aktualus buvo tiems akliesiems, kurie sirgo glaukoma, katarakta, tinklainės ir kitomis progresuojančiomis akių ligomis (Karlikauskas, 1984).

Pagal mokslinio tyrimo laboratorijų rekomendacijas dar aštuntojo dešimtmečio pirmoje pusėje kai kuriems regėjimo invalidams pradėtas taikyti Individualus darbo režimas, sudarytos sąlygos dirbti tik rytinėse pamainose, apribotas svorių kilnojimas, pagerintas darbo vietų apšvietimas, įrengtos naujos darbo vietos pagal ergonomikos, antropometrijos, tiflotechnikos ir darbo estetikos reikalavimus (Žinybinių mokslinio tyrimo laboratorijų tyrimo rezultatai, 1973).

Siekiant sustiprinti aklųjų ir silpnaregių profesinį rengimą ir elementariąją reabilitaciją, 1975 m. liepos 1 d. Lietuvos aklųjų draugijos centro valdybos prezidiumo nutarimu Šakių rajone buvo įsteigta Aklųjų darbingumo atkūrimo mokykla. Joje didelis dėmesys buvo skiriamas aklųjų darbingumo atkūrimui, darbinių įgūdžių formavimui. Šioje mokykloje mokėsi neseniai apakę ir toliau negalintys dirbti reginčiųjų kolektyvuose asmenys, taip pat neturintys profesinių įgūdžių I ir II grupės regėjimo invalidai. Nuo 1976 m. mokyklą baigusiems suteikiama pradinės kvalifikacijos darbininkų kategorija. Sudėtingesni gamybos profiliai ir pažangesnė technologija reikalavo aukštesnės vadovaujančių darbuotojų bei specialistų kvalifikacijos. Ypač draugijos specialistams truko tiflologinių žinių, todėl viena iš pagrindinių kvalifikacijos kėlimo formų tapo tiflologinis švietimas. Šio mokymo turinį sudarė anatomijos, fiziologijos, oftalmologijos, darbo ir socialinės psichologijos, tiflopsichologijos, neuropatologijos, psichopatologijos, tiflotechnikos ir kt. disciplinos (Tiflologinių kursų nuostatai, 1975).

Aštuntojo dešimtmečio pirmoje pusėje nemažai nuveikta aklųjų ir silpnaregių vaikų auklėjimo ir mokymo srityje. 1971 metais Kaune įsteigtas pirmasis respublikoje sutrikusio regėjimo vaikų darželis, 1972 metais – analogiškas darželis Vilniuje bei specializuotos grupės prie masinių lopšelių – darželių Klaipėdoje ir Šiauliuose (Karvelis, 1978).

1975 m. Vilniuje buvo atidaryta vidurinė internatinė mokykla, kurioje veikė aklųjų ir silpnaregių vaikų darželis. 1976 m. ji buvo pavadinta A. Jonyno vardu (Grigutis, 1984). 1995 m. Kauno internatinė mokykla tapo vidurine bendrojo lavinimo aklųjų ir silpnaregių mokykla.

1975 m. iš 58 aklųjų, besimokančių įvairiose aukštosiose ir specialiose mokyklose, 29 buvo pasirinkę tiflopedagogo, 8 – teisininko, 5 – istoriko, 5 – muziko, 1 – bibliotekininko, 1 – psichologo, 1 – ekonomisto, 1 – filologo (LAD centro valdybos prezidiumo 1975 m. birželio 27 d. posėdžio protokolas Nr. 6).

Aštuntojo dešimtmečio viduryje aklieji ir silpnaregiai jau buvo įsisavinę 15 aukštos ir vidurinės kvalifikacijos specialybių (Karlikauskas, 1984).

Didėjant regėjimo invalidų specialistų skaičiui ir plečiantis įsisavinamų specialybių ratui, didelės reikšmės turėjo jų įsidarbinimas įvairiose respublikos įmonėse ir įstaigose. Sėkmingai sekėsi P. Vitkauskui, pradėjusiam dirbti pedagoginį darbą Vilniaus universiteto istorijos katedroje – jis 1971 m. apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją. A. Katilius įsidarbino Kauno medicinos instituto marksizmo – leninizmo pagrindų katedroje, neregys V. Okulič-

Kazarinas pradėjo dirbti programuotoju Kauno politechnikos institute. Aklieji specialistai papildė aklųjų mokyklų pedagogų gretas, tačiau nemažai absolventų, negalėdami įsidarbinti pagal specialybę arba dėl asmeninių savybių, ėmė dirbti aukštesnės kvalifikacijos nereikalaujantį darbą – kombinatų darbininkais. 1975 m. pagal specialybę iš 78 aklųjų ir silpnaregių specialistų su aukštuoju mokslu dirbo tik pusė, o iš 88 aklųjų ir silpnaregių su specialiuoju viduriniu išsilavinimu dirbo vos 22 proc. aklųjų ir silpnaregių.

Regėjimo invalidų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsilavinimu racionalų įdarbinimą ribojo ir tai, kad respublikoje nebuvo jokios regėjimo netekusių specialistų perkvalifikavimo sistemos. Ypač sunkiai adaptavosi apakę specialistai: agronomai, gydytojai, inžinieriai – konstruktoriai, miškininkai ir kt. Aklųjų specialistų įdarbinimo klausimas buvo aktualus dėl vis dar nepakankamo aklųjų reabilitavimo bei profesinio orientavimo lygio. Aklųjų reabilitacijos sistema daugiausiai rūpinosi žemesnio išsilavinimo ir vyresnio amžiaus žmonėmis (Karlikauskas, 1984).

Lietuvos aklųjų draugijos uždarumas sąlygojo daugumos regėjimo neįgaliųjų izoliuotumą nuo visuomenės, dažnai sunkų ir primityvų fizinį darbą (neatsižvelgiant į išsimokslinimą bei kvalifikaciją), nesugebėjimą dirbti lygiai su reginčiaisiais, menkas socialines integracijos galimybes. LAD „universalumas“ nulėmė tai, jog ji tapo miniatiūrinio deformuotos visuomenės modeliu, tam tikra „visuomene visuomenėje“ (Karlikauskas, 1991).

Kaip teigiama Lietuvos Respublikos Invalidų integracijos įstatyme (1998 redakcija), „profesinės ir socialinės invalidų reabilitacijos priemonės apima: pagalbą profesijai, specialybei įgyti, išmokti amato, darbo vietos steigimą ir išsaugojimą, kvalifikacijos kėlimą, perkvalifikavimą, aprūpinimą tiflotechnika ir kitokia kompensacine technika, prisitaikymą gyvenime, psichologinę ir kitokią pagalbą, informacinės aplinkos pritaikymą specifiniams regėjimo neįgaliųjų poreikiams“. Tačiau šiame įstatyme numatyta pagalba moterys su regėjimo negalia realiai negali pasinaudoti, nes neįstengia įsigyti gana brangios kompensacinės technikos ir sumokėti už mokslo paslaugas.

Negalia turi daug įtakos neregijų darbinei veiklai ir profesinei reabilitacijai. Daug darbingo amžiaus žmonių neturi darbo, o tų, kurie turi darbą, kvalifikacija dažnai pranoksta jų užimamas pareigas. Regėjimo neįgaliųjų apklausos Amerikoje rezultatai rodo, kad net išsilavinę sutrikusios regos suaugusieji nurodė, kad jiems nebuvo užtikrintas tinkamas lavinimas, atitinkantis jų profesinius poreikius (Hallahan, Kauffman, 2003).

Jungtinėse Amerikos Valstijose šiuo metu yra apie 4 milijonai žmonių, turinčių regėjimo negalią, iš kurių apie 30% yra sėkmingai dirbantys žmonės, tačiau, pasak amerikiečių, tai nėra gerai, nes du trečdaliai neturi darbo. Pasak amerikiečių, nei viena socialinė ar ekonominė grupė šioje šalyje neturi tokio didelio bedarbių skaičiaus, kaip regėjimo sutrikimų turintys asmenys.

Dauguma neregijų nori dirbti, tačiau neturi tinkamų darbui įgūdžių, profesinės patirties arba darbo neranda dėl to, kad darbdaviai nenutuokia, ką gali neregys, jiems trūksta informacijos apie neregijų profesinius sugebėjimus. Dar viena svarbi priežastis, trukdanti neregiams įsitraukti į darbo rinkos procesus yra ta, kad Amerikoje valstybė garantuoja nemenką socialinę paramą neįgaliesiems visuomenės nariams, moka nemažas socialines pašalpas, kurias gaudami neregiai nebeturi vidinės motyvacijos dirbti už nedidelį darbo užmokestį. Aklųjų amerikiečių fondas (The American Foundation for the Blind) įsikūrė tam, kad įrodytų, jog regėjimo negalią turintys žmonės yra tinkami darbui, gali integruotis į visuomenę, į atvirą darbo rinką ir būti mokesčių mokėtojais, o ne jų išlaikomais asmenimis. Šis fondas ruošia, treniruoja neregius ir silpnaregius įvairiems darbams, informuoja apie juos įvairias viešas ugdymo institucijas ar darbdavius – tokiu būdu sutrikusio regėjimo žmonės randa savo vietą darbo rinkoje. Be tokio tipo fondų Jungtinėse Amerikos Valstijose šiuo metu veikia labai daug darbo paieškos ir pasiūlos internetinių puslapių neregiams ir silpnaregiams, kurių pagalba jie gali informuoti darbdavius apie save, savo gebėjimus, įgūdžius ir profesinę kvalifikaciją. Tokiu būdu darbdaviai gauna informacijos apie darbo neturinčius neregius. Šiuose puslapiuose galima rasti informacijos nuo statistinių duomenų apie darbo beieškančius iki rimtų darbo pasiūlymų. Tokių puslapių pagalba labai daug neregijų ar silpnaregių randa darbą ir sėkmingai integruojasi į darbo rinką. Pagrindine neregijų darbo neturėjimo problema amerikiečiai įvardina tai, kad dauguma darbdavių nesuvokia, kad sutrikusios regos asmenys gali sėkmingai funkcionuoti įvairiose darbo aplinkose, tik kai kur jiems reikia pritaikyti darbo sąlygas ir technologijas. Be to, labai dažnai patys neregiai nėra įsitikinę, ar jie yra tinkami vienam ar kitam darbui, pasižymi neadekvačia saviverte, kuri slopina norą mokytis profesijos, tobulėti, integruotis į reginčiųjų darbo rinką (The American Foundation for the Blind). Iš dalies, tai yra suprantama, nes šiuolaikinėje konkurencinėje darbo rinkoje sunku konkuruoti net žmogui, neturinčiam negalių, o jų turinčiam yra dar sunkiau, nes darbo rinkos reikalavimai yra dideli ir negailestingi žmogui su negalia, todėl daugelis neregijų pasiduoda net nepabandę integruotis į darbo rinką. Juos tenkina iš valstybės gaunama parama. Dėl šios priežasties, Jungtinėse Amerikos Valstijose susirūpinta kelti žmonių su regėjimo negalia darbinę motyvaciją. Veikia įvairūs dienos užimtumo centrai, kur neregiai ar kitokias negalias turintys žmonės dirba savanoriais savo bendruomenėje ar už jos ribų. Savanorių darbo tikslas yra padėti pajusti neįgaliems žmonėms, jog jie gali būti naudingi, reikalingi ir sugeba atlikti jiems pavestą darbą. Pasak amerikiečių, po savanoriško darbo daugeliui atsiranda darbinė motyvacija, kuri yra būtina siekiant neregį integruoti į darbo rinką. Neregiai, įgiję žinių ir darbinės patirties, įsijungia į apmokamą darbinę veiklą.

Jau kelerius metus Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga bendradarbiauja su Olandijos Soneherdto aklųjų centru. Bendradarbiavimas peraugo į ilgalaikį tęstinį projektą aklųjų

profesinio rengimo ir įdarbinimo srityje. Žmonių su negalia įdarbinimas – vienas iš prioritetinių ir plačiausiai aptariamų klausimų Europos žmonių su negalia bendruomenėje. Prasminga, kad mes perimame patirtį iš Nyderlandų Karalystės – šalies, kuri jau daugelį metų savo socialinę politiką grindžia lygiateisiškumo principu žmonių su negalia atžvilgiu.

Bendras projektas aklųjų profesinio rengimo ir įdarbinimo srityje apėmė ir naujų profesijų akliams diegimą Lietuvoje, ir aklųjų užimtumo vadybos klausimus (Jozėnaitė, 2002).

Soneherdto aklųjų centro profesinio lavinimo ir įdarbinimo centre veikia dar ir profesinio rengimo skyrius, kuriame sutrikusio regėjimo žmonėms siūlomos tokios studijos: administravimo (darbas telefonu, sekretoriaus, kompanijų administravimo, logistikos), telemarketingo, dviračių remonto, kompiuterių (sistemų ir tinklo valdymas, Cobol kalbos programavimas, internetas), knygų įrišimo, baldų apmušimo. Baigus studijų programas, išduodamas valstybinis diplomai (Jozėnaitė, 2002).

Soneherdto aklųjų centro profesinio lavinimo ir įdarbinimo centre taip pat veikia įdarbinimo skyrius, kuris užsiima įdarbinimo, tarpininkavimo ir konsultavimo įdarbinant klausimais. Šiame procese visada dalyvauja dvi pusės: patys aklieji ir silpnaregiai, nes jie nori darbo, ir darbdaviai, ieškantys darbuotojų laisvoms darbo vietoms užimti.

Labai dažnai sutrikusio regėjimo žmogui reikia pritaikyti darbo vietą. Tokiu atveju, įdarbinimo skyriaus darbuotojai vyksta pas darbdavį, įvertina esamą situaciją, parenka įrengimus ir specialias priemones, organizuoja neregio apmokymą, tarpininkauja gaunant finansavimą darbo vietos pritaikymui. Net sėkmingai pavykus įdarbinti neregį, jis kurį laiką nepaliekamas vienas. Jam padedama adaptuotis, susipažinti su aplinka, išmokti reikalingų įgūdžių. Dar beveik metus įdarbinimo specialistas palaiko ryšius su pačiu neregium ir jo darbdaviu.

Danijoje reabilituojami neregiai ir šviečiama visuomenė. Šioje šalyje akklasis visur – gatvėje, teatre ir restorane – gerai jaučiasi, nes specialios programos visuomenę išmokė bendrauti su neregium ir silpnaregiu. Tai be galo svarbu. Reabilitacijos centrų patirtis rodo, jog kas trečias akklasis nori būti reabilituojamas savo gyvenamoje vietoje (Karlikauskas, 1984).

2003 metais Paryžiuje įvyko konferencija „Aklųjų organizacijų vaidmuo įdarbinant sutrikusio regėjimo žmones“. Konferenciją organizavo Europos aklųjų sąjungos (EAS) reabilitacijos ir įdarbinimo komisija. Labai apibendrintai svarbiausią konferencijos mintį turbūt galima būtų nusakyti taip: situacija įdarbinant akluosius visoje Europoje sunkėja. Priežastys įvairios – globalizacija, automatizacija, kompiuterizacija ir dar daugybė kitų. Akcentuota, kad lankstesni turėtų būti patys regėjimo negalios žmonės, kad jie turėtų galvoti apie kontraktinį darbą, ne visą darbo dieną ir pan. Reikia priprasti prie minties, kad darbas nebūtinai turi būti pastovus ir su garantijomis keleriems ar keliolikai metų, kad jį keisti yra visiškai natūralu. Tai kertiniai teiginiai, su kuriais sutinka visų aklųjų organizacijų atstovai.

Didelė naujiena buvo tai, kad skandinavai pradėjo kalbėti, jog galbūt vėl reikėtų grįžti prie globos įmonių. Anksčiau tokias mintis jie tiesiog ignoravo tvirtindami, kad aklieji turėtų dirbti tik atviroje visuomenėje. Daugelis valstybių atstovų kėlė klausimą, kad regėjimo negalią turintys masažuotojai galėtų įsigyti fizioterapeuto, kineziterapeuto specialybes. Lenkai yra paruošę dokumentus, kaip parengti žmogų su regėjimo negalia dirbti atviroje visuomenėje. Tai ir įstatymai, ir rekomendacijos, kaip parengti patį žmogų (Jozėnaitė, 2003).

Anglijoje šiuo metu yra 90 tūkst. sutrikusio regėjimo darbingo amžiaus žmonių. Dirba 22 tūkst. (apie ketvirtadalis). Kaip teigė patys anglai, moksliniai tyrimai rodo, kad per pastaruosius 30 metų dirbančių aklųjų ne mažėjo, o gal net truputį didėjo. Anglai išskyrė kategoriją žmonių, tolimų darbo rinkai. Liūdniausia turbūt tai, kad šiai kategorijai jau priskiriami vyresni nei 40 metų žmonės, taip pat žmonės, turintys mokymosi sunkumų, papildomų negalių, ką tik baigę mokslus, atsisakantys darbo todėl, kad silpsta regėjimas. Anglijos karališkasis nacionalinis aklųjų institutas keičia regėjimo neįgaliųjų įdarbinimo strategiją: planuoja steigti daugiau socialinių įmonių, kuriant akliams darbo vietas (Jozėnaitė, 2003).

Europos bendrijos įstatymuose ir dokumentuose deklaruojami principai numato padėti neįgaliems asmenims įgyti pageidaujamą specialybę bei susirasti norimą darbą. Ugdymo procese vadovaujamosi šiais principais:

- kvalifikuoto profesinio išsilavinimo įgijimas;
- kompetentinga profesinė konsultacija bei parama;
- neįgaliųjų profesinės kvalifikacijos pripažinimas Europoje (Baranauskienė, 2000).

Numatyti principai sėkmingai įgyvendinami praktikoje. Steigiami profesiniai konsultaciniai centrai, vyksta kaimyninių Europos šalių bendradarbiavimas neįgaliesiems atliekant gamybinės praktikas, be to, jų baigimo pažymėjimai pripažįstami ir kitose Europos šalyse.

Europos Sąjungos valstybėse neįgaliųjų ugdymo procesas, jų profesinis rengimas yra pažangesnis nei Lietuvoje. Neįgaliesiems skiriamas didesnis dėmesys, sudaromos kuo palankesnės sąlygos jų tinkamai socializacijai, integracijai į visuomenę.

1.2.2. Neregijų ir silpnaregių moterų profesinės adaptacijos veiksniai: tyrimų duomenys

Apie neregijų ir silpnaregių gyvenimą, jų sugebėjimus bei galimybes įveikti sunkumus, kurie susidaro netekus regėjimo arba labai jam nusilpus, yra parašyta nemažai knygų, mokslinių darbų mūsų šalyje ir užsienyje. Apie neregijų prisitaikymą gyvenimui rašė tiek patys aklieji mokslininkai, tiflologai, tiek regintieji, kurie domisi tiflologijos klausimais: K. Biurklena (1924), E. Keller (1904), T. Majeuskij (1980), Dž. Bindt (1976), A. Huleka (1975), V. Sverlov (1960), M. Zemcova (1956), A. Litvakas (1976) ir kt. Savo straipsniuose ir monografijose daugelis

mokslininkų keliais aspektais tyrinėjo nereglių profesinę integraciją, palietė su nereglių integracija susijusius klausimus, tačiau sėkminga nereglių profesinė integracija ir jos prielaidos nėra pakankamai ištyrinėtos. Sėkmingos nereglių profesinės integracijos reiškinys kai kuriais rakursais yra nagrinėtas užsienio mokslininkų (Law, Wong, 1996; Stopel, 2001; Hallahan, Kauffman, 2003) darbuose. Užsienio šalių mokslininkai (Albrecht, Holmlund ir Lang, 1989; Holm, Groes ir Honore Olsen, 2001), tyrinėjantys žmonių integracijos į darbo rinką procesus, pažymi, kad žmonių, taip pat ir neįgaliųjų, padėtis darbo rinkoje labiausiai priklauso nuo bendros ekonominės situacijos.

Lietuvos tiflopedagogai, mokslininkai, besidomintys tiflologijos klausimais yra paskelbę nemažai straipsnių apie nereglių ir silpnaregių problemas. Tai P. Avižonis (1923), P. Daunys (1929, 1932, 1933), A. Jonynas (1971), V. Karvelis (1969, 1978), A. Venckevičius, A. Grigutis (1971, 1973, 1984), V. Andrejauskas (1974, 1991). Reikšmingiausi A. Jonyno „Reabilitacijos mįslės“, „Žmogiškoji reabilitacija“, V. Andrejauskienės ir V. Andrejausko „Lietuvos aklųjų ir silpnaregių socialinė charakteristika“. 1975 metais buvo apginta pirmoji Lietuvoje filosofijos mokslų kandidato disertacija, nagrinėjanti probleminius nereglių klausimus – tai V. Andrejausko darbas „Aklųjų reabilitacijos ir integracijos socialinės problemos“ (Marcinkus, 1979).

Aštuntame ir devintame dešimtmečiuose atlikta daug lokalinio pobūdžio sociologinių ir socialinių psichologinių aklųjų tyrimų. Vyko ir toliau vyksta aklųjų darbo sociologiniai tyrimai. Universiteto specialiosios psichologijos laboratorijos darbuotojai mėgino tyrinėti nereglių ir silpnaregių socialines nuostatas, nuostatas į darbą, aklumą ir reginčiuosius. Svarbus žmogaus egzistencijos aspektas – jo socialinis aktyvumas, interesai, vertybinės orientacijos ir laisvalaikio struktūra. Šiems tarpusavyje susijusiems klausimams LAD sistemoje irgi skiriamas nemažas dėmesys, apie ką byloja ir publikacijų gausumas. V. Andrejauskas, N. Kočiūnienė ir kiti tyrinėjo atskirų LAD kontingento grupių veiklą ir interesus. Iš Lietuvoje atliktų aklųjų surašymų, einamosios statistikos ir daugybės lokalinių tyrimų galima susidaryti neblogą LAD kontingento sociologinį portretą ir išskirti jo raidos tendencijas (Bagdonas, 1989).

Socialinio demografinio tyrimo duomenys (Karlikauskas, 1984) apie regėjimo neįgaliųjų pasiskirstymą įvairiose liaudies ūkio šakose parodė, kad nereglių integracija iš esmės yra stichiška. Išimtis – švietimo, kultūros ir mokslo darbuotojai, kurių dauguma profesiją įgijo jau būdami akli ir jų įdarbinimu buvo rūpinamasi organizuotai. Įvairiose liaudies ūkio šakose Lietuvos aklųjų draugijos (LAD) nariai užimti labai nevienodai.

Nemažai draugijos aklųjų specialistų buvo vyresnio amžiaus, silpnesnės sveikatos, todėl grįžti į reginčiųjų kolektyvus jau neįstengė. Reikėjo įvairiomis reabilitacinėmis bei socialinėmis priemonėmis pagerinti jų moralinę, darbinę ir socialinę padėtį.

Stabiliausia kvalifikuotų darbuotojų grupė – tai žmonės, dirbantys švietimo, kultūros ir mokslo srityse. Jų – daugiau nei pusė. Be to, 80 proc. buvo baigę aklųjų ir silpnaregių mokyklas ir beveik visi įgiję humanitarų specialybes. Daug jų LAD iniciatyva dirbo aklųjų ir silpnaregių mokymo ir auklėjimo įstaigose, keletas – su Lietuvos aklųjų draugija susijusiose mokslinio tyrimo laboratorijose. Buvo ir aukštos kvalifikacijos specialistų, dirbančių atviroje darbo rinkoje. Neregiai ir silpnaregiai dėl objektyvių ir subjektyvių aplinkybių, vidinių ir išorinių veiksnių labiau linkę dirbti uždaroje LAD sistemoje (Karlikauskas, 1984).

Silpstant regėjimui, psichologiniai barjerai pastebimi jau Medicininėse socialinės ekspertizės komisijose (MSEK) ir ypač didėjo bendraujant su įmonės ar įstaigos administracija, netgi su bendradarbiais. Regėjimo neįgaliajam dirbti ir normaliai jaustis tarp sveikų žmonių sunku, nes jis nesijautė saugus bei neturėjo garantijų, jog nebus išstumtas iš sveikųjų kolektyvo. Tuometiniai įstatymai ir reabilitacija nebuvo efektyvūs. Pagrindinis reabilitacijos uždavinys – parengti darbuotoją LAD įmonei. Jokių teorinių pagrindų, padedančių neregiumi grįžti ar išlieti į reginčiųjų kolektyvą, nebuvo parengta.

Viena objektyvių priežasčių, trukdančių sėkmingai dirbti atviroje darbo rinkoje, buvo menkas daugumos regėjimo neįgaliųjų išsilavinimas. Antai 87 proc. pirmos grupės regėjimo neįgaliųjų, dirbančių ne LAD gamybiniuose mokymo kombinateuose, buvo su aukštesniu ir aukštesniu išsilavinimu (Karlikauskas, 1984).

Demografiniuose tyrimuose išryškėjo, kad pastaruoju metu dažniau regėjimo netenka darbingo amžiaus žmonės. Patys neregiai galėtų rodyti daugiau iniciatyvos, drąsiau kalbėti apie savo rūpesčius. Turime sukurti reabilitacijos sistemą, kuri operatyviai ir efektyviai padėtų žmogui grįžti į visuomenę. Daugumai paslaugas teikiančių įstaigų rūpi tik formalus dokumentų tvarkymas, o neįgalus žmogus stokoja dėmesio ir elementarios pagalbos (Karlikauskas, 1984).

Teorinė visos tiflopedagoginės praktikos analizė rodo, kad esminė visų tyrinėjimo krypčių ir praktinio darbo su regėjimo invalidais problema yra invalido asmenybės psichologijos problema. Tuo pagrindžiama šios veiklos koncepcijos nekintama orientacija į socialinę integraciją. Metodologinė koncepcijos esmė būtų kompleksinis tiflologinis požiūris, nagrinėjant mokymo, auklėjimo ir reabilitacijos problemas, taip pat principas atsižvelgti į socialinės adaptacijos specifiką. Pastarasis turi ypač svarbią reikšmę valstybei ir visuomenei planuojant ir praktiškai įgyvendinant socialinės neįgaliųjų apsaugos politiką (Agejevas, 1991).

Įgyvendinant šią koncepciją, nekintamas tikslas yra visapusiškas aktyvios savarankiškos asmenybės ugdymas, t.y. asmenybės socialinis mobilumas. Socialinės reabilitacijos sistemą reformuoti galima tik praktiškai pervertinant ir gilinant sąsajas tarp socialinės aplinkos ir regėjimo neįgaliųjų kaip ypatingos socialinės grupės žmonių. Tai įgalins kuo geriau suderinti visuomenės ir šios grupės specifinius interesus (Agejevas, 1991).

Galime daryti išvadą, jog neregijų socialinės rehabilitacijos ir integracijos koncepcija neįmanoma be daugiaplanio požiūrio. Apskritai nuolatos susiduriame su dviem požiūriais: medicininis – juridinis ir psichologinis – pedagoginis. Sprendžiant regėjimo neįgaliųjų integracijos problemas, dominuoja medicininis – juridinis požiūris. Norint įveikti atotrūkį tarp šių požiūrių, reikėtų žengti ryžtingą žingsnį, šalinant asmenybės ir visuomenės susvetimėjimo priežastis. Tačiau tam reikalui būtinas kur kas platesnis socialinis požiūris – tikslinga neįgaliųjų integracija į ekonominių santykių sferą. Tobulinant socialinės rehabilitacijos praktikos formas ir metodus, ypač svarbu, kad ir plačioji visuomenė teisingai suvoktų minėtas problemas, kad būtų pasiryžusi padėti jas spręsti (Agejevas, 1991).

Kaip teigia A. Juodraitis (2001), „asmenybės socializacijos procese ypatingą reikšmę turi, gana skirtingų lygių savirealizacijos ir saugumo poreikių tenkinimo galimybės, tačiau individas, negalėdamas išreikšti savo gebėjimų, mokėjimų ir įgūdžių, siekių ir kt. įvairiose srityse (intelektualinė, meninė, darbinė profesinė ir kt.), iš esmės ne visada galės išgyventi sąlygiškai komfortiškam funkcionavimui reikiama užtikrintumo ir saugumo jausmą.“ (Juodraitis, 2001).

Tačiau susiduriama su profesinio rengimo sistemos baigtumo, nepakankamos švietimo ir socialinės politikos sąveikos ir inovacijų bei kolektyvinės sąmonės problemomis (Baranauskienė, 2002). Visų pirma profesinis rengimas Lietuvoje nepakankamai siejamas su profesine adaptacija. Galima diskutuoti apie profesinio konsultavimo, profesinio rengimo sistemų moderniškumą ar atsilikimą, tačiau regėjimo neįgaliųjų įdarbinimo, paramos darbo vietoje klausimai dažniausiai paliekami spręsti asmeninei profesinio rengimo sistemos dalyvių iniciatyvai. Kuriant naują, modernią regėjimo neįgaliųjų asmenų profesinio rengimo sistemą, reikia ieškoti tradicijų ir inovacijų darnos.

Nors Vakarų Europoje neįgaliųjų profesinio rengimo modeliai yra teoriškai pagrįsti ir sėkmingai empiriškai išbandyti bei įdiegti, Lietuvoje, patekę į kitą sociokultūrinę aplinką, naują laiko ir erdvės kultūrinį ir psichosocialinį kontekstą, atsiduria savotiškoje situacijoje: viena, juos reikia pritaikyti prie vietinių sąlygų, pakeisti jų vidinę struktūrą ir pan., antra, neįgaliųjų profesinio rengimo modelius turime susieti su to socialinio-kultūrinio konteksto masine sąmone. Inovacijos, neradusios atgarsio tarp vartotojų ir likdamos tik pačių novatorių sąmonės ir veiklos produktu, yra pasmerktos žlugti (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Šiuo metu neįgaliųjų profesinio rengimo situacija Lietuvoje nepakankamai efektyvi. Nesukurta lanksti sistema, kuri rūpintųsi negalia turinčių asmenų socialine adaptacija, socialinių poreikių tenkinimu bei įgūdžių lavinimu, spręstų integracijos į visuomenę problemas, mažintų neįgaliųjų socialinę atskirtį. Moterys su regėjimo negalia susiduria su diskriminuojančiu visuomenės požiūriu, o tai užkerta kelią profesinei veiklai, mažina įsitvirtinimo darbo rinkoje galimybes. Surasti efektyvių būdų, kaip spręsti sutrikusio regėjimo moterų profesinį

orientavimą, įdarbinimą radikaliai pasikeitusioje Lietuvos ekonominėje situacijoje, yra nelengva. LASS nėra pajėgi steigti pakankamai naujų darbo vietų savo sistemoje, todėl darbo vietų tenka ieškoti atviroje visuomenėje. Teikiama valstybės parama neįgaliųjų profesiniam orientavimui ir užimtumui didinti yra nepakankamai veiksminga, todėl reikalingas aktyvus LASS dalyvavimas socialinės politikos kūrimo per valstybines programas, alternatyvių užimtumo formų ieškojimas ir organizuotos profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas.

Kaip teigia Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, ateityje pagrindinis nereglių ir silpnaregių įdarbinimas vyks atviroje visuomenėje. Tai rodo ir pasaulio, ir Europos šalių patirtis.

Nereglių ir silpnaregių moterų lygios teisės, pasirinkimo ir socialinės integracijos galimybės, profesinės reabilitacijos ir užimtumo politika yra tik teisiškai deklaruojama, tačiau praktiškai neefektyvi.

1.2.3. Sėkmingos nereglių ir silpnaregių moterų profesinės adaptacijos prielaidos: kompleksiškumo link

Vienas iš svarbiausių sėkmingos moterų su regėjimo negalia integracijos į visuomenę faktorių yra užimtumas. Profesinė veikla ar kitokia užimtumo forma padeda tenkinti savarankiškumo, savirealizacijos poreikį, padeda įtvirtinti save socialinių santykių sistemoje. Tai svarbu kiekvienam žmogui, taip pat ir regėjimo neįgalioms moterims.

Profesinė reabilitacija yra labai svarbus sėkmingos regėjimo neįgaliųjų moterų integracijos į visuomenę veiksnys, kadangi darbas moteriai su regėjimo negalia suteikia ekonominę nepriklausomybę, galimybę realizuoti save, ugdyti savivertės jausmą ir būti nepriklausoma nuo kitų asmenų.

Menką išsilavinimą ir žemą kvalifikaciją turinčios sutrikusio regėjimo moterys nedirba, todėl išsimokslinimas ir geras profesinis parengimas yra būtina prielaida įsidarbinti. Ypač svarbūs bendravimo ir socialiniai įgūdžiai, sugebėjimas keistis ir prisitaikyti. Tam reikalingos ugdymo, profesinio orientavimo ir profesinio mokymo programos, kurios suteiktų galimybę įgyti tinkamą išsilavinimą, profesiją, sudarytų sąlygas nuolat tobulinti kvalifikaciją, padedančią prisitaikyti prie dinamiškų socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių. LASS tokią pagalbą teikia, vykdydama valstybinę regėjimo invalidų socialinės integracijos programą ir teikdama specialias paslaugas regėjimo negalia turinčiai šalies gyventojų daliai, įskaitant sutrikusio regėjimo moterų grupę, tačiau to nepakanka. Kiekvienai sutrikusio regėjimo moteriai reikalinga suvokti, kad didžiąją dalimi sėkmingas socialinės integracijos procesas priklauso nuo jos pačios motyvacijos, nuostatų ir pastangų dalyvauti visuomenės gyvenime. Tam būtina adekvačiai įvertinti savo galimybes ir jų panaudojimo, tobulinimo perspektyvą. Tokią pagalbą galėtų

suteikti artimieji šeimos nariai, pedagogai, socialiniai darbuotojai bei psichologai. Sprendžiant sutrikusio regėjimo moterų užimtumo problemas, reikia ieškoti kompleksinių sprendimo būdų. Šie būdai turėtų apimti tiek sutrikusio regėjimo asmenų ugdymą, profesinį rengimą, socialinės reabilitacijos paslaugas tiek ir visuomeninių organizacijų bei vyriausybės aktyvią poziciją.

Tarptautiniai dokumentai leidžia teigti, kad reikalinga įgyvendinti sutrikusio regėjimo asmenų profesinės reabilitacijos bei integracijos į darbo rinką pagrindines nuostatas, sudaryti sąlygas profesiniam aklųjų ar silpnaregių parengimui. Sutrikusio regėjimo asmenys turi būti lankstūs, greitai prisitaikantys prie darbo rinkos pasikeitimų. Reikalinga nuolat kelti jų profesinę kvalifikaciją, kuri padėtų prisitaikyti prie dinamiškų socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių, mažintų išstūmimo iš darbo rinkos riziką (Europos neįgalių moterų manifestas, 1997).

Būtina kelti savo kvalifikaciją, siekti žinių, mokytis, „nes globalizacija ir nuolatinė žinių visuomenės ir ekonomikos plėtra skatina vis didėjančią konkurenciją“ (Rooij, 2002). „Europinės darbo rinkos formavimasis keičia ligšiolinės konkurencijos ir darbo užimtumo sąlygas“ (Laužackas, 2002).

Sėkmingas ir įvairialypis individo integravimasis į darbo rinką neįsivaizduojamas be atitinkamo išsilavinimo įgijimo. Užsienio šalių mokslininkai pažymi, kad individo socialinius ekonominius pasiekimus brandžiame amžiuje lemia jo išsilavinimo kokybė (O’Rand, 1990).

Rinkos ekonomikos sąlygomis kiekvienas turi rūpintis savo kvalifikacija bei jos tobulinimu ir rodyti iniciatyvą: pasirinkti ir išsaugoti arba susikurti perspektyvią darbinę veiklą, adekvačią savo sugebėjimams ir padedančią pilnai save realizuoti bei užtikrinti materialinį saugumą (Stanišauskienė, Večkienė, 1999).

Dabar moterims su regėjimo negalia integruojantis į atviros visuomenės darbo rinką reikia suprasti tai, kad sėkmę darbo rinkoje didžiaja dalimi garantuoja aukšta specialybės kvalifikacija, gebėjimas veikti kintančioje situacijoje. Kad įvyktų sėkminga profesinė integracija, minimalių profesinių žinių nepakanka.

A. Juodraitis (1996) savo straipsnyje „Aklųjų profesinės integracijos veiksniai“ teigia, kad užsienyje valstybinės struktūros orientuotos ne tik į normalaus psichofizinio vystymosi asmenų darbinę integraciją, bet ir į žmones, kurie turi vienokių ar kitokių sutrikimų (Juodraitis, 1996). Ypač tai matyti sutrikusio regėjimo asmenų profesinėje integracijoje, kai stengiamasi garantuoti ekonominę nepriklausomybę. Įvairūs tyrimai rodo dirbančių aklųjų profesinės integracijos sėkmę ir ją lemiančias sąlygas.

Užsienyje yra atlikta nemažai tyrimų, kuriuose buvo analizuojami įvairūs veiksniai, sąlygojantys profesinės integracijos sėkmę. Įvertinant įvairių veikiančių faktorių svarbą ir jų įtaką neregijų profesinės integracijos sėkmei, tuo pačiu bandoma suformuluoti pačią profesinės integracijos sąvoką. Kai kurie autoriai įsitikinę, kad psichologinė ir socialinė integracija yra kaip

priklausomybės tam tikrai socialinei aplinkai suvokimas ir patyrimas. Šis priklausomybės jausmas, kaip sąlyginiame tęstinume ir priešingas nepriklausomumo patyrimas įvertinamas emociškai ekspresija ir būseną, kuria subjektai reaguoja į savo padėtį ir gyvenimą toje aplinkoje, atsižvelgiant į jų aktyvumą ir dalyvavimą kaip objektyvią darbo aplinkoje pasekmę.

Aklųjų amerikiečių fondo (The American Foundation for the Blind) tyrimų rezultatai apie sėkmingai į darbo rinką integravusius akluosius mini tokias sėkmingos profesinės integracijos prielaidas:

- pozityvus požiūris į darbą;
- pozityvi nuomonė apie save;
- realūs profesiniai tikslai;
- aukšta profesinė kvalifikacija;
- gera orientacija ir mobilumo įgūdžiai;
- geri bendravimo, komunikacijos įgūdžiai;
- išplėstas socialinis tinklas;
- domėjimasis visuomene ir joje vykstančias įvykiais;
- geri savarankiško gyvenimo įgūdžiai.

Teigiama, jog neregiam reikia būti dvigubai geresniems už reginčiuosius, kad galėtų taip pat sėkmingai kaip regintieji integruotis į darbo rinką. Darbas – pagrindinė socializacijos ašis ir jis yra ne tik pragyvenimo šaltinis, bet ir saviraiškos, bendravimo galimybė, poreikis būti pripažintam, reikalingam, naudingam, noras būti įvertintam. Negalią turinčio asmens gyvenime darbas užima dar svarbesnę vietą negu reginčiojo, o nedarbas yra dar skaudesnis, nes neįgalus žmogus turi mažiau galimybių lygiaverčiai dalyvauti darbo rinkoje, todėl svarbu pasinaudoti sėkmingai dirbančių aklųjų patirtimi (Valenta, 2003).

Pasak jų, profesinės veiklos sėkmingumą sąlygoja daug veiksnių. Pirmas svarbus veiksnys neregiumi yra profesijos pasirinkimas ir jos įgijimas. Tai labai atsakingas poelgis, nes nuo to, kaip motyvuotai pasirenkama profesija, priklauso ne tik tolimesnio darbo sėkmė, bet ir jo asmenybinių charakteristikų realizavimas. Rinkos sąlygomis, kai vyrauja konkurencija darbinėje veikloje, svarbu, kad žmogaus charakteris ir įgūdžiai atitiktų profesinės veiklos reikalavimus.

Gerai apgalvotas profesijos pasirinkimas sąlygoja didesnę tikimybę sėkmingai integruotis į darbo rinką ir siekti profesinių aukštumų.

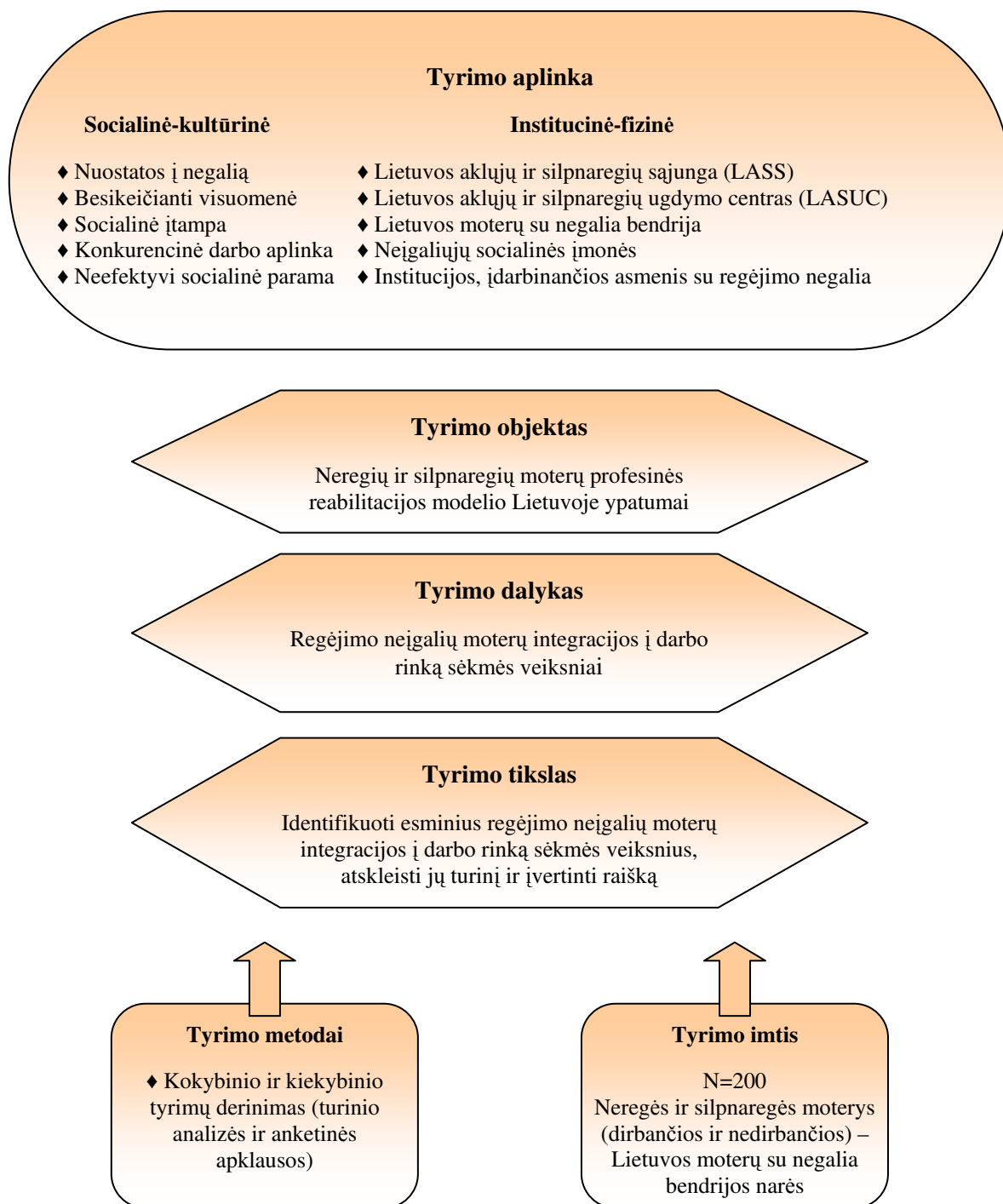
Profesinis orientavimas, neregijų ir silpnaregių moterų apmokymas, perkvalifikavimas, darbo vietų ir aplinkos pritaikymas daugumai regėjimo neįgaliųjų sudarytų galimybes dirbti. Profesinė veikla yra svarbi reabilitacijos dalis. Darbas žmogui suteikia ekonominę nepriklausomybę, galimybę realizuoti save, ugdytis savivertės jausmą, įgyvendinti savo poreikius bei leidžia sėkmingai funkcionuoti visuomenėje.

II dalis. SĖKMINGŲ NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖS REABILITACIJOS PRIELAUDŲ TYRIMO METODOLOGIJA

2.1. Sėkmingų nereglių bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų tyrimo metodologija ir metodika

2.1.1. Bendra tyrimo dizaino charakteristika

Tyrimo dizaino sąvoka apima tyrimo objektą, tyrimo dalyką, tyrimo tikslą, tyrinėjimo procedūrą, duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus, tyrimo imties charakteristiką, tyrimo kontekstus (žr. 1 pav.).

1 pav. Tyrimo dizainas

2.1.2. Sėkmingų neregų bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų tyrimo metodika

Iš teorijos ir praktikos žinome, kad anketinė apklausa yra labai patogus, populiarus ir labai plačiai paplitęs duomenų rinkimo instrumentas. Tyrimas buvo atliktas, remiantis *kiekybinio ir kokybinio tyrimų metodologijomis* – kiekybinio ir kokybinio tyrimų derinimu. Pasirenkant anketinę apklausą kaip pagrindinį tyrimo metodą, įvertinome galimus pasirinkto metodo privalumus ir trūkumus. Sudarant anketą, pritaikiau teorines bei praktines žinias, pasinaudodama Šiaulių universiteto doc. dr. I. Baranauskienės „Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių socialinės-profesinės adaptacijos tyrimo metodika“ (2003), Šiaulių universiteto prof. dr. J. Ruškaus anketa „Kas trukdo moterims rasti darbo?“ ir Negalės informacijos ir konsultavimo biuro parengta anketa „Negalės įtaka moterims Lietuvoje“ (1999).

Anketos ruošimo procesas itin svarbus, nes yra susijęs su problemos identifikavimu. Rengiant anketą, deriname joje pateikiamus klausimus su tyrimo tikslu ir uždaviniais. Pasirinkome pusiau standartizuotą duomenų rinkimo metodą. Teorija išskiria tokius anketų klausimų tipus: atvirojo tipo ir uždarojo tipo klausimus.

Uždaruose klausimuose pateikiami galimi atsakymų variantai, todėl respondentui lengviau padaryti sprendimą, nes nereikia pačiam formuluoti atsakymo. Didesniąją dalį mano anketoje užima uždarojo tipo klausimai. Šių klausimų privalumas yra tas, kad, respondentui skaitant atsakymų alternatyvas, galima pasirinkti realiausią atsakymą. Atsakymai parinkti remiantis tirama tematika, todėl apklausiamasis neturi daug erdvės manipuliacijoms. Tyrėjui nereikia klasifikuoti atsakymų, o tai padeda išvengti subjektyvumo (Kardelis, 2002). Gauti atvirų klausimų atsakymai buvo apdorojami kokybinio tyrimo metodu – turinio analizės būdu.

Atviri klausimai suteikia galimybę respondentams savarankiškai formuluoti atsakymą, kuris atspindi jo stilių, informuotumą, kalbą ir kt. Atviri klausimai neturi galimų atsakymų variantų, respondentui teikiama visiška laisvė. Šie klausimai skiriasi ir psichologiniu požiūriu. Atsakymai į atvirus klausimus vertinami kaip individualesni, visapusiškesni ir labiau apgalvoti (Kardelis, 2002). Nagrinėjant gautus atsakymus į atvirus klausimus, tyrėjas gali gauti ir kitos papildomos informacijos, kurios, panaudojęs uždarojo tipo klausimus, gal būt ir nebūtų sužinojęs. Kitaip sakant, atvirojo tipo klausimai gali pasiūlyti alternatyvų, kurios nėra įrašytos uždaruose anketos klausimuose. Tačiau, naudojant atvirus klausimus, yra sudėtingesnis atsakymų apdorojimas. Būtina sudaryti savo kodavimo ir grupavimo sistemą, siekiant tinkamai išanalizuoti anketų pagalba gautus duomenis. Turinio analizės metodu tiriami įvairūs socialiniai reiškiniai. Turinio analizė yra, kai socialinė informacija analizuojama kiekybinių indikatorių pagalba. Suvedant pateiktų atvirų klausimų atsakymus, teko sutvarkyti didžiulį atsakymų

masyvą. Analizuojant respondenčių pateiktus atsakymus į IV dalies 4 klausimą, teko sugrupuoti 600 atsakymų ir jiems priskirti kategorijas (žr. 2 priedą).

Anketoje pateikti 57 klausimai, kurie padės išsiaiškinti ir išanalizuoti mums rūpimą problemą. Visi klausimai suskirstyti į 7 dalis:

- I. Informacija apie respondentę ir jos gyvenimo kokybę.**
- II. Regėjimo negalios poveikis teisei į mokslą.**
- III. Socialinė parama įsidarbinant.**
- IV. Moters su regėjimo negalia galimybės rasti darbą.**
- V. Socialinė parama darbo vietoje.**
- VI. Šeimyninis gyvenimas.**
- VII. Lygiateisis dalyvavimas visuomeniniame gyvenime.**

Pirmoje dalyje – **Informacija apie respondentę ir jos gyvenimo kokybę** – pateikta 16 demografinio pobūdžio klausimų, kurie naudojami daugelyje anketų. Iš respondenčių atsakymų į šiuos klausimus sužinome respondenčių amžių, invalidumo grupę, šeimyninę padėtį, gyvenamąjį būstą, mėnesines pajamas, išsimokslinimą.

Antroje dalyje – **Regėjimo negalios poveikis teisei į mokslą** – pateikta 10 klausimų, iš kurių atsakymų galima galime sužinoti, kaip negalia paveikė regėjimo neįgalių moterų teisę į mokslą, kas padėjo įveikti sunkumus, susijusius su mokslu, kaip regėjimo neįgalios moteris pasiekė informacija apie neregijų ir silpnaregių mokymosi galimybes bei priežastis, nulėmusias profesijos pasirinkimą.

Trečioje dalyje – **Socialinė parama įsidarbinant** – pateikta 12 klausimų, kurie atspindi darbo paieškos patirtį bei paramą įsidarbinant. Iš atsakymų į šios dalies klausimus galime spręsti, kiek moterų nori dirbti, ar šiuo metu dirba, kokioje sistemoje dirba. Labai svarbus klausimas „Kokią darbinę rekomendaciją įrašė Medicininė socialinės ekspertizės komisija?“. Šį klausimą pateikiau neatsitiktinai. Dirbant socialinį darbą, dažnai tekdavo spręsti neįgaliųjų įdarbinimo klausimus ir dėl darbinėje rekomendacijoje įrašytų teiginių dažnai kildavo problemų. Todėl norėjau sužinoti, ar apklausoje dalyvaujančios dirbančios neįgalios moterys turėjo problemų dėl Medicininės socialinės ekspertizės komisijos pripažintų darbinių rekomendacijų.

Ketvirtoje dalyje – **Moters su regėjimo negalia galimybės rasti darbą** – pateikti 5 klausimai. Iš atsakymų į šios dalies klausimus svarbu buvo sužinoti regėjimo neįgalių moterų nuomonę, ar regėjimo negalia kuria nors prasme riboja jų galimybę dirbti. Įdomu buvo sužinoti, ar regėjimo neįgalios moterims pakanka žinių, įsigytų profesinio rengimo institucijoje. Norėdama sužinoti respondenčių nuomonę, kaip galima būtų veiksmingiau padėti darbo ieškančioms moterims su regėjimo negalia, pateikiau atvirą klausimą. Įdomu buvo sužinoti, kas, jų manymu, regėjimo neįgalios moterims padeda įsidarbinti.

Penktoje dalyje – **Socialinė parama darbo vietoje** – pateikti 7 klausimai. Iš respondenčių atsakymų į šiuos klausimus sužinome, kokių būdu skaito moterys su regėjimo negalia. Svarbu buvo sužinoti, kokių reabilitacinių paslaugų pageidauja respondentės bei kokia pagalba joms reikalinga daro vietoje.

Šeštoje dalyje – **Šeimyninis gyvenimas** – pateikti 4 klausimai, kurie atspindi, ar negalia paveikė moterų su regėjimo negalia šeimyninį gyvenimą ir finansinę būklę.

Septintoje dalyje – **Lygiateisis dalyvavimas visuomeniniame gyvenime** – pateikti 3 klausimai, iš kurių atsakymų galime spręsti, ar dėl regėjimo negalios atsirado barjerų, trukdančių respondentėms lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Iš atsakymų galime spręsti, kokie pasikeitimai yra būtini, kad moterys su regėjimo negalia lygiai su kitais galėtų dalyvauti visuomenės gyvenime. Įdomu buvo sužinoti, ar neįgaliam vyrui lengviau ir paprasčiau įsigyti specialybę ar surasti darbą, negu neįgaliai moteriai.

Anketos klausimyno struktūra pateikta 1 priede.

Duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai

Empiriniams duomenims rinkti pasinaudota apklausos metodu. Tyrime naudota pusiau standartizuota regėjimo neįgalių moterų apklausa raštu ir žodžiu. Atlikta teorinių šaltinių ir teisinių dokumentų analizė. Duomenims apdoroti taikyti kiekybiniai-statistiniai metodai. Buvo atlikta turinio (content) analizė. Sėkmingas dalyvavimas darbo rinkoje tyrime buvo vertinamas pagal nesunkiai identifikuojamą sąlyginai objektyvų faktinį kriterijų – darbo turėjimo (arba neturėjimo) faktą. Todėl buvo analizuojama, lyginant dvi, dirbančių ir nedirbančių, moterų su regėjimo negalia grupes. Regėjimo neįgalių moterų atsakymai buvo apdoroti aprašomosios statistikos metodu, naudojant SPSS PC programinę įrangą.

Visų pirma buvo atliktas sudarytų anketų testavimas. Tai leido išvengti klausimo formulavimo neaiškumų ir netikslumų. Įvertinus respondenčių pastabas, anketos buvo koreguojamos. Šiam tyrimui buvo panaudota 200 respondenčių užpildytų anketų.

Apklausa vyko raštu. Vienos respondentės apklausa truko 30 – 40 minučių. Kai kurioms moterims teko padėti užpildyti anketas, nes moterys dėl regėjimo problemų negalėjo pačios pažymėti atsakymų.

Po apklausos buvo gražintos visos tvarkingai užpildytos anketos, todėl turėjau puikią galimybę atlikti apklausos analizę.

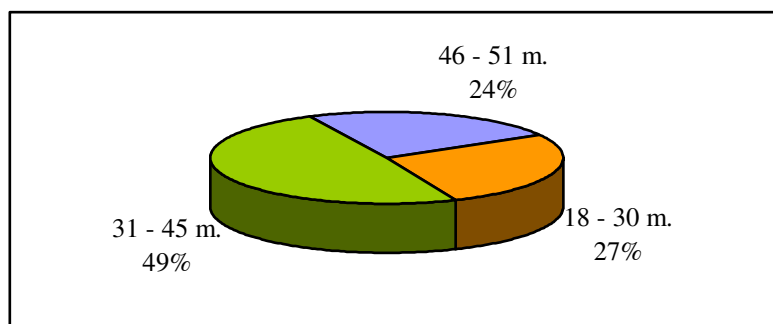
Apklausa buvo atliekama 2005 vasario 1 d. – kovo 1 d. Apklausoje dalyvavo 200 moterų su regėjimo negalia – visuomeninės organizacijos „Lietuvos moterų su negalia bendrija“ narių, gyvenančių didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Stengtasi apklausti dirbančias ir nedirbančias moteris su regėjimo negalia. Respondenčių amžius – nuo 18 iki 51 metų.

III dalis. SĖKMINGŲ NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖS REABILITACIJOS PRIELAIDŲ TYRIMO DUOMENYS

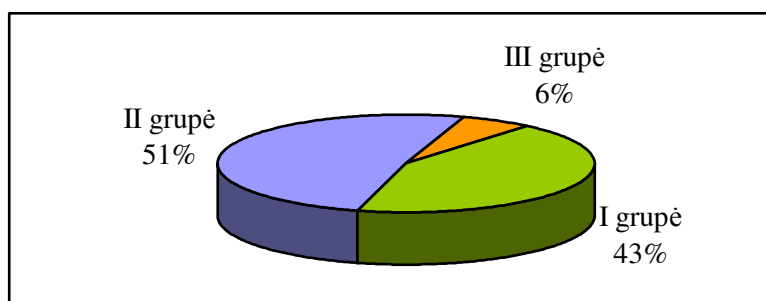
3.1. Demografinė tyrimo aplinka

Iš viso apklausta 200 darbingo amžiaus moterų su regėjimo negalia, neturinčių ir turinčių darbą. Respondenčių amžius – nuo 18 iki 51 metų. Tyrime dalyvavo regėjimo neįgalios moterys iš įvairių Lietuvos miestų. Dauguma tyrime dalyvavusių neįgalių moterų buvo nuo 31 iki 45 metų amžiaus – 49 proc. (2 pav.).

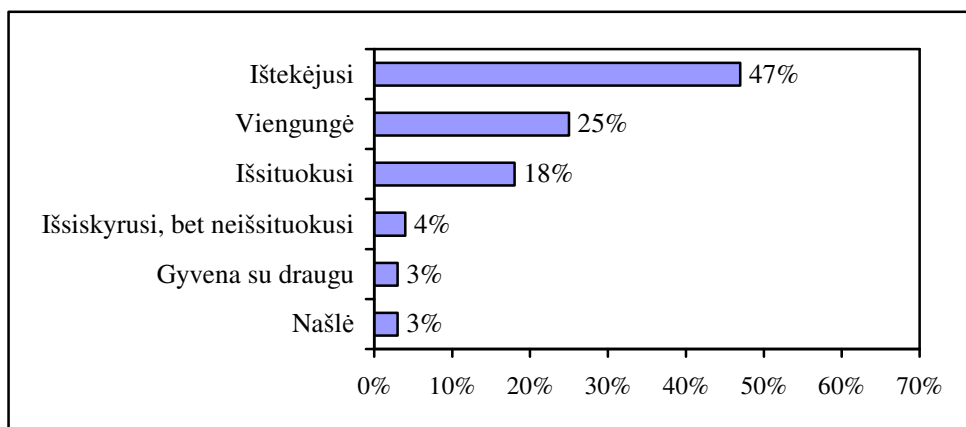
2 pav. Respondenčių amžius

Apklausoje dalyvavo neįgalios moterys, turinčios pirmą, antrą ir trečią invalidumo grupes (3 pav.). Dauguma respondenčių turi antros grupės invalidumą – 51 proc., mažiausiai dalyvavo III grupės invalidumą turinčios moterys – 6 proc.

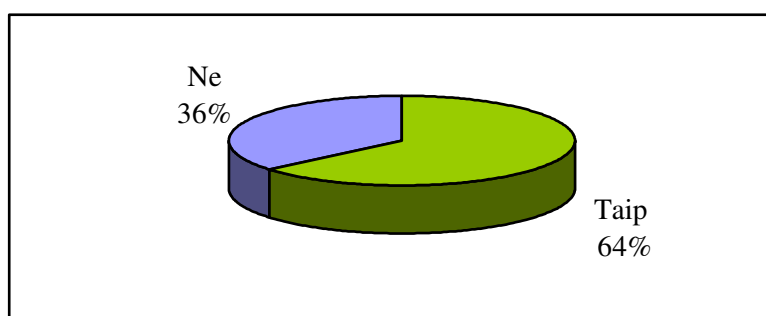
3 pav. Respondenčių invalidumo grupės

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma moterų su regėjimo negalia – 47 proc. yra ištekėjusios (4 pav.). Nemaža dalis respondenčių yra viengungės (25 proc.) – tam įtakos galėjo turėti respondenčių nepasitikėjimas savimi ir baimė būti našta savo partneriams. 18 proc. regėjimo neįgalių moterų yra išsituokusios. Daug skyrybų vyksta dėl įtampos, kurią respondentės patiria šeimose. Vidutiniškai 4 proc. respondenčių yra našlės.

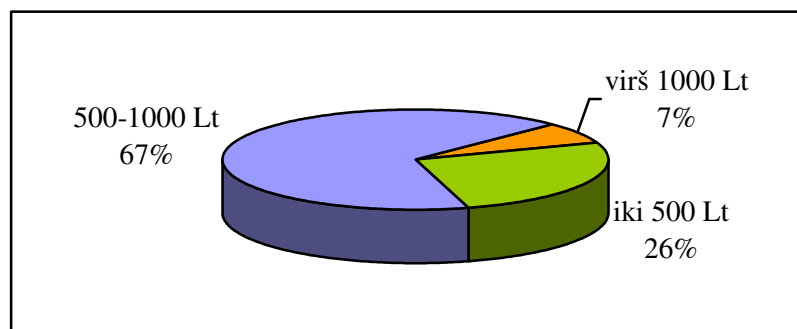
4 pav. Respondenčių šeimyninė padėtis

Dauguma respondenčių turi vaikus – 64 proc. (5 pav.). Respondentės teigė negalinčios turėti vaikų dėl fizinių bei genetinių priežasčių, ir tai turi įtakos jų santykiams su partneriais. Maždaug trečdalis regėjimo neįgalių moterų (36 proc.) neturi vaikų.

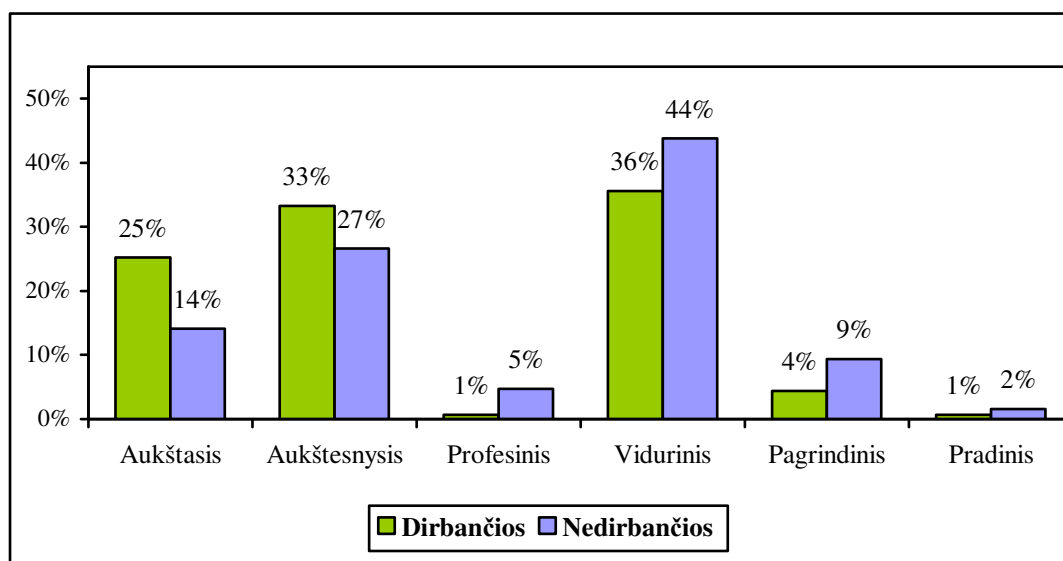
5 pav. Ar turi vaikų respondentės?

Daugiausia respondenčių (67 proc.) nurodė, kad jų vidutinės pajamos per mėnesį sudarė 500 – 1000 Lt (6 pav.). Tik 7 proc. regėjimo neįgalių moterų nurodė, kad jų vidutinės mėnesinės pajamos viršija 1000 Lt. Nemaža dalis respondenčių (26 proc.) turi vidutines mėnesines pajamas iki 500 Lt. Moterys su regėjimo negalia skundėsi invalidumo pensijos dydžiu, kuris yra mažesnis net už minimalų mėnesinį atlyginimą. Respondentės reiškė didelį susirūpinimą dėl mažų pašalpų, kadangi daug pinigų reikia vaistams ir kompensacinėms priemonėms (tiflotechnikai) įsigyti. Respondentės sakė, kad nemokamai skirti medikamentai nevisada buvo tinkamiausi jų sveikatai. Geresni medikamentai nėra įtraukti į nemokamų medikamentų sąrašą, todėl juos turi pačios nusipirkti. Respondenčių nuomone, didesnę dalis finansinės paramos skiriama didelėms valstybinėms įstaigoms, o tai neduoda jokios tiesioginės naudos žmonėms su regėjimo negalia.

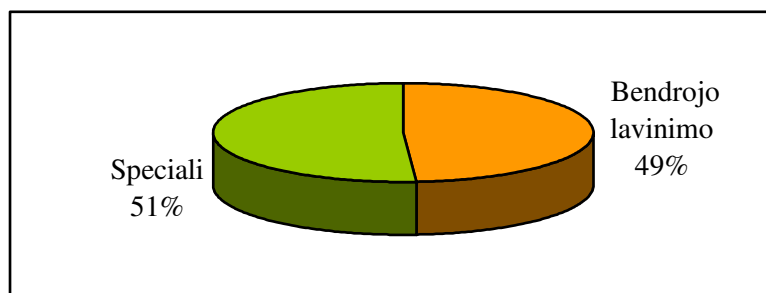
56 pav. Respondenčių vidutinės mėnesinės pajamos

Tyrimė dalyvavo įvairaus išsilavinimo regėjimo neįgalios moterys (7 pav.): su pradiniu išsilavinimu – 1 proc., su pagrindiniu išsilavinimu – 6 proc., su viduriniu išsilavinimu – 38 proc., su profesiniu išsilavinimu – 2 proc., su aukštesniu išsilavinimu – 31 proc. ir su aukštu išsilavinimu – 22 proc. Daugiausia regėjimo neįgalių moterų yra įgijusios vidurinį išsilavinimą – 38 proc. Duomenys rodo, jog tarp moterų su regėjimo negalia, turinčių aukštesnį ir aukštą išsilavinimą, yra daugiau dirbančių, nei nedirbančių. Dirba 25 proc. ir nedirba 14 proc. respondenčių, turinčių aukštą išsilavinimą, tačiau dirba 4 proc. ir nedirba 9 proc. respondenčių, turinčių pagrindinį išsilavinimą.

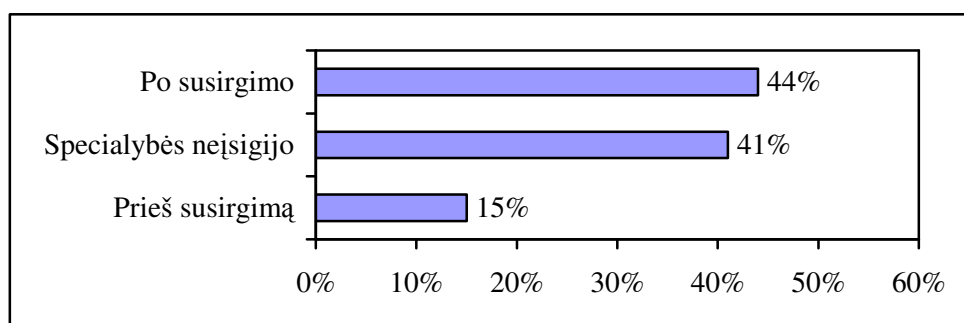
7 pav. Respondenčių išsilavinimas

Dauguma respondenčių mokėsi Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre (LASUC), buvusioje Vilniaus A. Jonyno aklųjų ir silpnaregių mokykloje-internate, bei Rusijos aklųjų ir silpnaregių internatinėse mokyklose – 51 proc., kitos respondentės (49 proc.) mokėsi bendrojo lavinimo mokyklose (8 pav.).

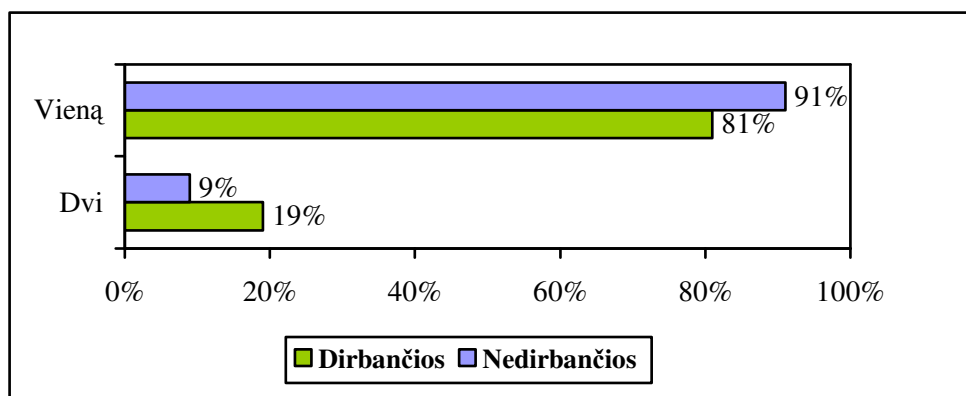
8 pav. Mokymo įstaiga, kurioje mokėsi respondentės

Dauguma respondenčių įsigijo specialybę po susirgimo – 44 proc. (9 pav.). 15 proc. regėjimo neįgalių moterų specialybę įsigijo prieš susirgimą. Didelė dalis respondenčių neturi jokios specialybės – 41 proc.

9 pav. Respondentės įsigijo specialybę

Dauguma respondenčių turi vieną specialybę – 84 proc., dvi specialybes buvo įgijusios 16 proc. regėjimo neįgalių moterų (10 pav.). Duomenys rodo, jog tarp moterų su regėjimo negalia, turinčių dvi specialybes, yra daugiau dirbančių, nei nedirbančių. Dirba 19 proc. ir nedirba 9 proc. respondenčių, turinčių dvi specialybes, tačiau dirba 81 proc. ir nedirba 91 proc. respondenčių, turinčių vieną specialybę.

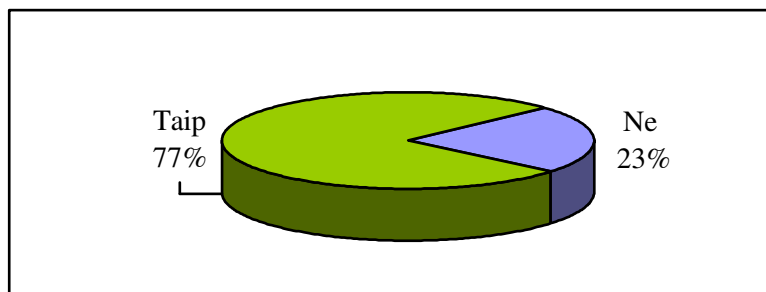
10 pav. Respondenčių įgytų specialybių skaičius

Moterys su regėjimo negalia turi įgijusios įvairias specialybes: pedagogės, socialinės darbuotojos, bibliotekininkės, masažuotojos, muzikės, teisininkės ir kt.

3.2. Sėkmingų neregijų bei silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos prielaidų ypatumai

3.2.1. Regėjimo negalės poveikis teisei į mokslą

77 proc. respondenčių atsakė, kad negalia paveikė jų teisę į mokslą, 23 proc. respondenčių negalia nepaveikė jų teisę į mokslą (11 pav.).

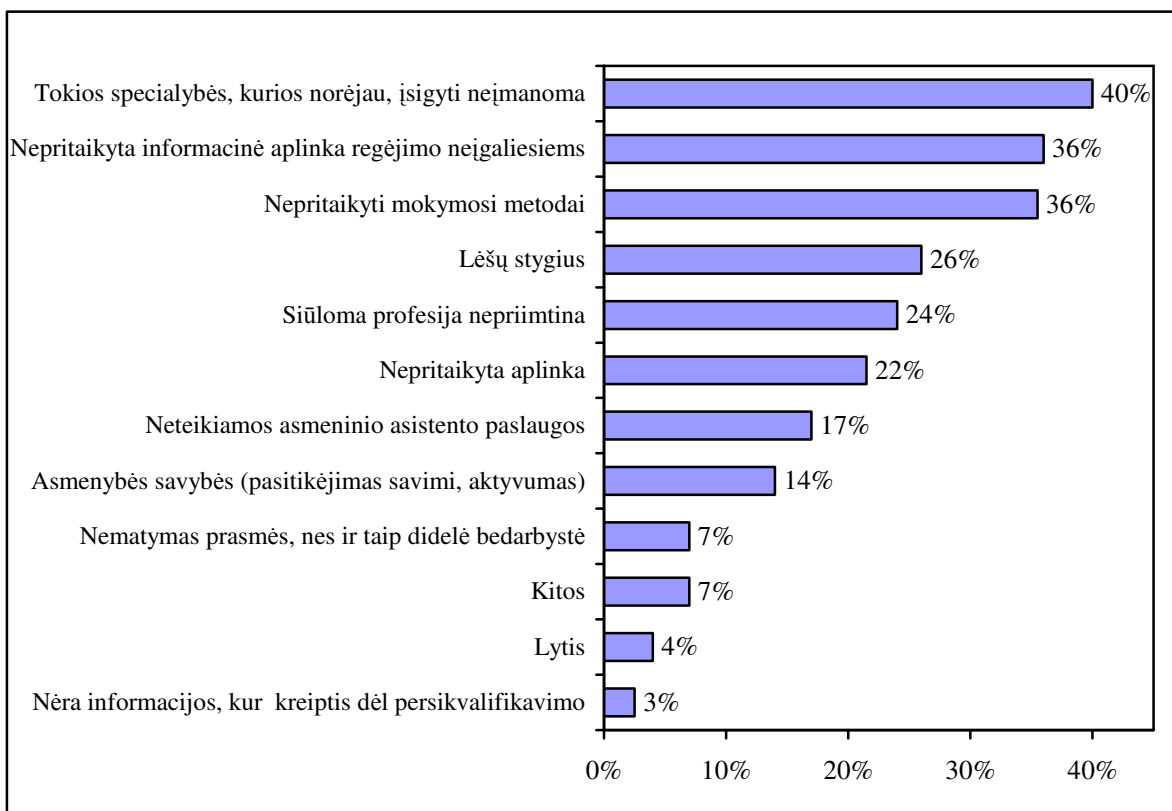
11 pav. Negalios poveikis respondenčių teisei į mokslą

Didžiausią nuostabą kėlė 30 proc. regėjimo neįgalių moterų atsakymai, jog nebuvo galimybių gauti išsilavinimą, nes įvairios mokyklos atsisakė jas priimti. 25 proc. respondenčių atsakė, kad įtakos jų išsilavinimui turėjo jų nepasitikėjimas savimi, 24 proc. respondenčių teigė, kad negalėjo mokytis dėl fizinio neprieinamumo barjerų, 23 proc. respondenčių nebuvo suteikta būtinausių paslaugų, atitinkančių jų poreikius. Dėl materialinių sunkumų: mažų invalidumo pensijų, nedarbo bei mokamo mokslo 13 proc. regėjimo neįgalių moterų negalėjo įgyti išsilavinimo.

Į klausimą „Kas padėjo įveikti sunkumus, susijusius su mokslu“ respondentės pirmenybę teikė Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungai – 70 proc., antroje vietoje šeima – 18 proc. Iš draugų ir pažįstamų informaciją gavo 8 proc. respondenčių. Tik 4 proc. regėjimo neįgalių moterų nurodė, jog įveikti sunkumus, susijusius su mokslu, padėjo įveikti mokykla.

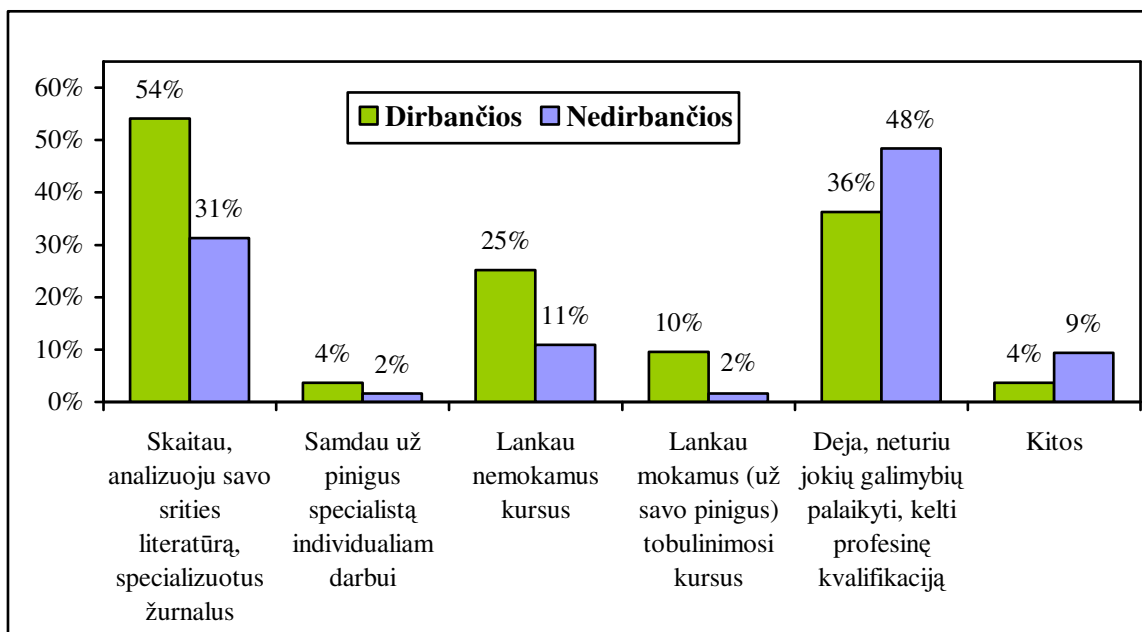
81 proc. respondenčių, pasirinkdamos profesiją, turėjo pakankamai informacijos apie neregiams ir silpnaregiams prieinamas profesijas. 19 proc. moterų su regėjimo negalia trūko žinių apie joms prieinamas profesijas.

Regėjimo neįgalios moterys nurodė priežastis, kurios trukdė įgyti gerą išsilavinimą, norimą profesiją bei persikvalifikuoti (12 pav.). 40 proc. respondenčių atsakė, kad tokios specialybės, kurios norėjo, įsigyti buvo neįmanoma, 36 proc. – nepritaikyta informacinė aplinka regėjimo neįgaliesiems, 36 proc. – nepritaikyti mokymosi metodai, 26 proc. – lėšų stygius, 24 proc. – siūloma profesija nepriimtina. Mažiausiai, tik 3 proc. respondenčių nurodė, jog nėra informacijos, kur galima kreiptis dėl persikvalifikavimo.

12 pav. Priežastys, kurios trukdė neregėms ir silpnaregėms moterims įgyti gerą išsilavinimą, norimą profesiją bei persikvalifikuoti

Duomenys rodo, jog dirbančios moterys su regėjimo negalia (54 proc.) daugiau nei nedirbančios (31 proc.) skiria dėmesio ir daugiau turi galimybių skaityti, analizuoti savo srities literatūrą, specializuotus žurnalus, vadovėlius (13 pav.).

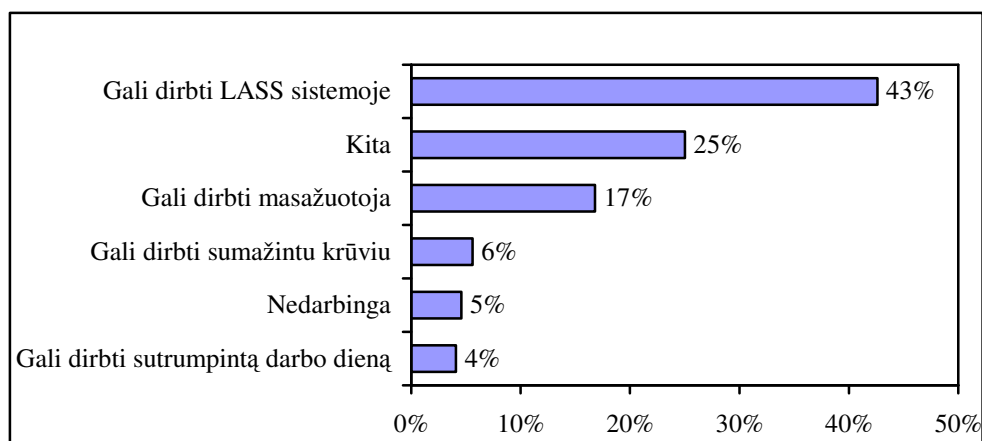
13 pav. Respondenčių profesinės kvalifikacijos kėlimo būdai

Dirbančios respondentės daugiau lanko mokamus ir nemokamus profesinio mokymo kursus. Daugiau nedirbančių (48 proc.) regėjimo neįgalių moterų pripažįsta, jog neturi galimybės palaikyti, kelti profesinės kvalifikacijos, negu dirbančių (36 proc.). Nedirbančios ir anapus konkrečios darbinės veiklos atsidūrusios moterys su regėjimo negalia, neturėdamos finansinių ir praktinių galimybių bei tiesioginių paskatų profesionaliai tobulintis, dar labiau pagilina savo nesėkmingumą darbo rinkoje. Tuo tarpu, dirbančios moterys su regėjimo negalia, turėdamos darbą ir tiesiogines paskatas tobulintis, pagerina savo sąlygas darbo rinkoje.

17 proc. respondenčių mokosi kolegijose, aukštesniosiose ar aukštosiose mokyklose, nesimoko 83 proc. respondenčių.

3.2.2. Socialinė parama įsidarbinant

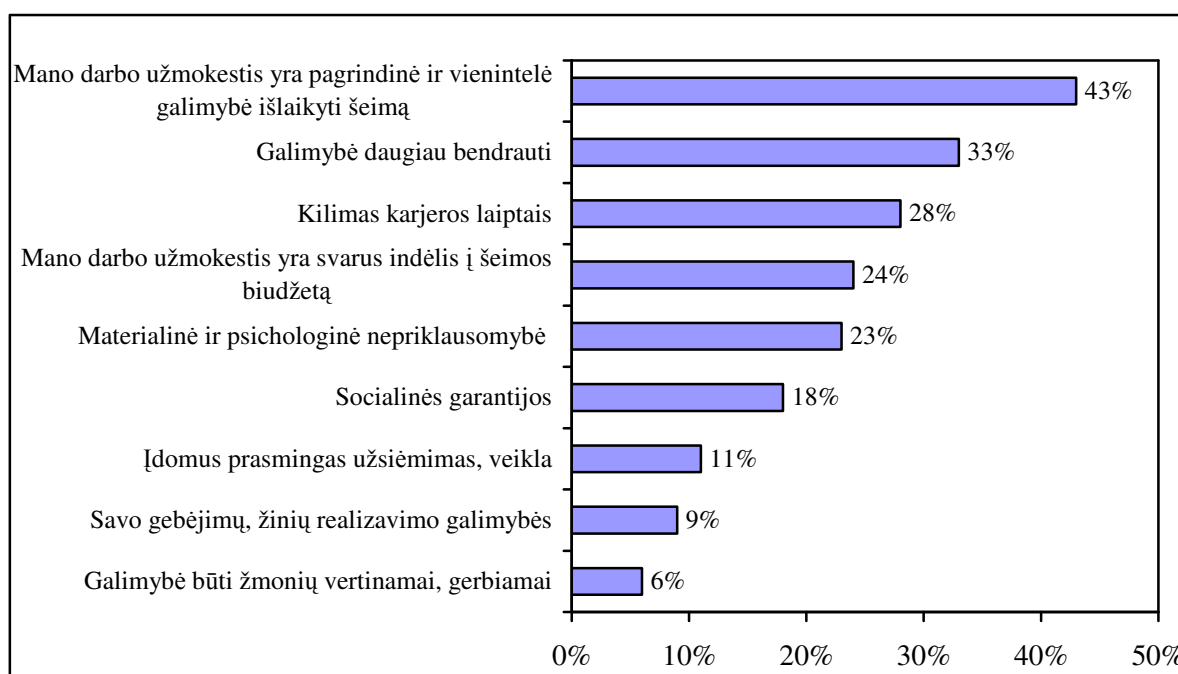
Dėl darbinėje rekomendacijoje pateikto įrašo „Gali dirbti LASS sistemoje“ (43 proc.) regėjimo neįgalių moterų galėjo įsidarbinti tik LASS sistemoje (pav. 14). Regėjimo neįgalioms moterims, įgijusioms bibliotekininkės, pedagogės, kultūros darbuotojos specialybes, nebuvo galimybių dirbti integruotai pagal specialybę dėl šio įrašo išvadų. Todėl jos, radusios darbą kitur, vėl turėdavo kreiptis į Medicininę socialinės ekspertizės komisiją ir įtikinėti komisiją pakeisti darbinės rekomendacijos išvadas. Norėdamos dirbti integruotai, moterys teigė, kad radusios darbo jos turėjo pakartotinai į Medicininę socialinės ekspertizės komisiją. Dėl įrašų darbinėje rekomendacijoje „Gali dirbti masažuotoja“ (17 proc.) regėjimo neįgalioms moterims, pakeitusioms masažuotojos darbą ar įgijusioms kitą specialybę, vėl tekdavo kreiptis į MSEK komisiją. Kelia abejonių įrašas „Nedarbinga“ (5 proc.) darbinėje rekomendacijoje, nes nemanau, kad 18 – 51 metų amžiaus moterys dėl regėjimo problemų yra nedarbingos. Dauguma neįgalių moterų buvo nepatenkintos Medicininės socialinės ekspertizės komisijos (MSEK) įrašais apie jų darbinės rekomendacijas.

14 pav. Medicininės socialinės ekspertizės komisijos įrašytos darbinės rekomendacijos

Manome, kad Medicininės socialinės ekspertizės komisijos (MSEK) išvados regėjimo neįgalių moterų įrašai darbinėje rekomendacijoje turėjo įtakos įsidarbinant regėjimo neįgalioms moterims – 34 proc. 54 proc. moterų su regėjimo negalia teigė, kad šis įrašas neturėjo įtakos įsidarbinant. Tik 12 proc. regėjimo neįgalių moterų įrašas darbinėje rekomendacijoje turėjo įtakos iš dalies įsidarbinimo situacijoje.

Į klausimą „Kas Jums yra darbas?“ respondentės pareiškė savo požiūrį į darbą (15 pav.). Svarbiausias – finansinis argumentas: mano darbo užmokestis yra pagrindinė ir vienintelė galimybė išlaikyti šeimą – 43 proc. bei mano darbo užmokestis yra svarus indėlis į šeimos biudžetą – 24 proc. Kad darbas joms yra galimybė daugiau bendrauti, susitikti su žmonėmis, būti kolektyvo nariu pareiškė 33 proc., kilimas karjeros laiptais – 28 proc., materialinė ir psichologinė nepriklausomybė nuo vyro/tėvų – 23 proc. respondenčių.

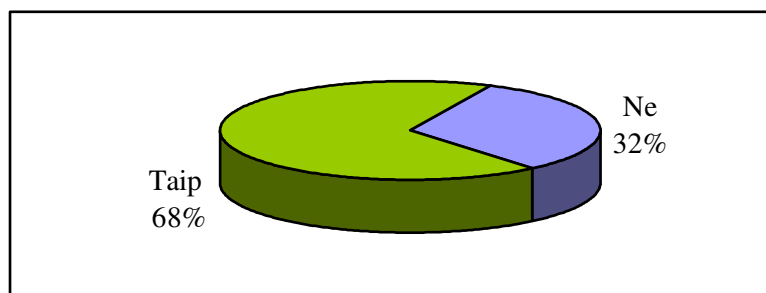

15 pav. Respondenčių požiūris į darbą

Mažiausiai respondentės vertina galimybę būti žmonių vertinamai, gerbiamai – 6 proc. bei savo gebėjimų, žinių realizavimo galimybę – 9 proc. Dalis respondenčių teigė, kad jei galėtų dirbti, taptų laimingesnės ir sveikesnės. Keletas respondenčių teigė, jog darbas joms yra būtinas, nes, tik turėdamos darbą, jos gali jaustis pilnavertėmis ir pilnateisėmis visuomenės narėmis.

68 proc. apklausoje dalyvavusių regėjimo neįgalių moterų dirbo, o 32 proc. respondenčių neturėjo darbo (pav. 16).

16 pav. Ar šiuo metu respondentės dirba?

Dauguma respondenčių norėtų įsidarbinti neįgaliųjų sistemoje – 32 proc. Tai rodo, kad regėjimo neįgaliosioms moterims dirbti neįgaliųjų sistemoje patogiau dėl informacinės aplinkos pritaikymo neįgaliesiems, joms lengviau bendrauti su neįgaliaisiais. Valstybinėje įstaigoje pageidauja įsidarbinti 20 proc. respondenčių, sveikatos priežiūros įstaigose norėtų dirbti 18 proc. regėjimo neįgaliųjų moterų. Savo verslą norėtų turėti 22 proc. respondenčių.

3.2.3. Moters su regėjimo negalia galimybės rasti darbą

86 proc. respondenčių atsakė, jog negalia apribojo jų galimybes dirbti. Tik 14 proc. respondenčių pažymėjo, kad jų negalia netrukdė dirbti.

Respondenčių nuomone, jų galimybes dirbti labiausiai mažino galimybė mokytis specialybės (28 proc.). Nemažą reikšmę dėl galimybės dirbti turėjo darbdavio požiūris į regėjimo neįgalią moterį – 23 proc. Respondentės teigė, kad darbdaviai atsisako priimti žmogų su negalia, nors jis gali tam tikrą darbą atlikti. Respondentės pasakojo, kad atėjus pas darbdavius, jie pirmiausia mato jos negalia, o ne sugebėjimą dirbti.

Analizuojant respondenčių pateiktus atsakymus į klausimą „Kaip galima būtų veiksmingiau padėti darbo ieškančioms moterims?“, teko sugrupuoti 600 atsakymų ir jiems priskirti kategorijas. Iš 600 atsakymų išryškėjo trys empirinės kategorijos: **bendra valstybės politika, moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas ir tarpininkavimas**. Atliekant *dirbančių moterų* teiginių paskaičiavimą, nustatėme, kiek teiginių priskiriama kiekvienai kategorijai ir sužinojome, kad kategorijai „Bendra valstybės politika“ tenka daugiausia teiginių, o kategorijai „Tarpininkavimas“ tenka mažiausiai teiginių. 1-oje lentelėje pateikti sėkmingai dirbančių moterų su regėjimo negalia teiginių pavyzdžiai, priskiriami šioms trimis empirinėms kategorijoms (žr. 2 priedą).

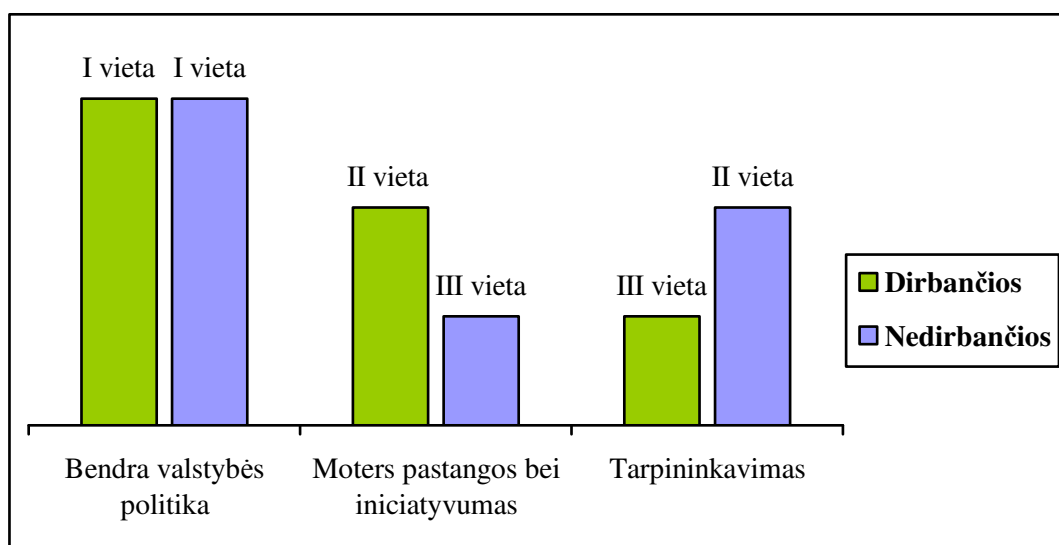
Atliekant *nedirbančių moterų* teiginių paskaičiavimą, nustatėme, kiek teiginių priskiriama kiekvienai kategorijai ir sužinojome, kad kategorijai „Bendra valstybės politika“ tenka daugiausia teiginių, o kategorijai „Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas“

tenka mažiausiai teiginių. 2-oje lentelėje pateikti nedirbančių moterų su regėjimo negalia teiginių pavyzdžiai, priskiriami šioms trimis empirinėms kategorijoms (žr. 2 priedą).

Moterys su regėjimo negalia mano, kad darbo ieškančioms neįgalioms moterims veiksmingiau gali padėti (17 pav.):

- dirbančių respondenčių nuomone, **I vieta** – *Bendra valstybės politika* – palanki valstybės politika neįgalių moterų atžvilgiu, palankūs vyriausybės nutarimai, **II vieta** – *Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas* – pati neįgali moteris turėtų stengtis įgyti paklausią specialybę pagal savo galimybes, tobulintis bei kelti savo profesinę kvalifikaciją, rodyti iniciatyvą įsidarbinimo situacijoje, **III vieta** – *Tarpininkavimas* – įdarbinimu besirūpinančių įstaigų organizuota veikla (darbo biržų, neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų įdarbinimo tarnybų);
- nedirbančių respondenčių nuomone, **I vieta** – *Bendra valstybės politika*, **II vieta** – *Tarpininkavimas*, **III vieta** – *Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas*.

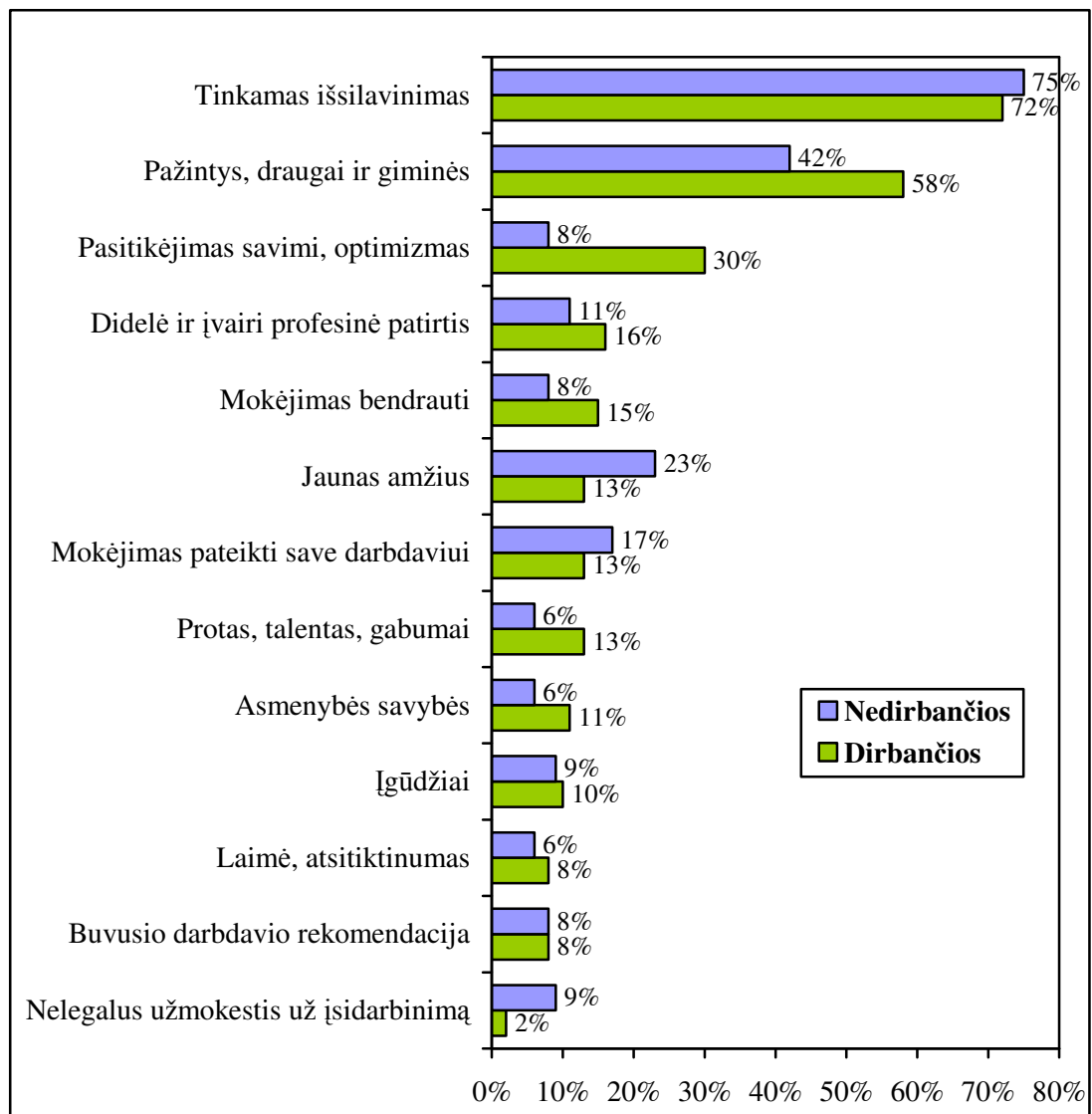
Dirbančios moterys yra linkusios įsidarbinimo sėkmę sieti su pačių moterų iniciatyvumu, bet ne su tokiais išoriniais „pagalbininkais“, kaip įvairios įdarbinimo įstaigos. *Nedirbančios moterys* mažiau nei dirbančios tikisi sulaukti įsidarbinimo sėkmės, pasikliaujant pačių moterų iniciatyvumu, ir svarbesnį vaidmenį sėkmingai įsidarbinant priskiria įdarbinimo įstaigoms.

17 pav. Veiksminga pagalba darbo ieškančioms moterims

Dirbančiųjų ir nedirbančiųjų moterų nuomonių reitingas. Pateikiant klausimą „Kas, Jūsų manymu, regėjimo neįgalioms moterims padeda įsidarbinti?“ norėjau sužinoti, kaip skiriasi dirbančių ir nedirbančių regėjimo neįgalių moterų požiūris į veiksnius, padedančius įsidarbinti. Buvo svarbu išsiaiškinti, ar yra skirtumas tarp dviejų grupių tuo požiūriu, su kuo siejama darbo sėkmė – su išoriniais, žmogaus sunkiai veikiamais ir keičiamais ar su asmeniniais vidiniais, žmogaus veikiamais veiksniais. Žmogaus veikiamiems veiksniais galima būtų priskirti

išsilavinimą, įgūdžius, pasitikėjimą savimi, tuo tarpu pažintys, giminystė daugiau atspindi išorinius veiksmus (18 pav.).

18 pav. Kas padeda regėjimo neįgalioms moterims įsidarbinti? Dirbančių ir nedirbančių moterų nuomonių reitingas

Ir dirbančių ir nedirbančių moterų grupės mano, kad svarbiausias faktorius įsidarbinant yra tinkamas išsilavinimas (1-a vieta). Abi moterų grupės mano, kad labai svarbus faktorius įsidarbinant yra pažintys, draugai ir giminės (2-a vieta). Matyt, ši nuomonė atspindi šiuolaikinėje Lietuvoje susiklosčiusią tradiciją remtis ir pirmenybę suteikti giminystės ir draugystės ryšiams. Dirbančioms moterims svarbesnis yra pasitikėjimas savimi, optimizmas, atkaklus darbo ieškojimas, iniciatyva (3-a vieta). Bedarbės moterys šią savybę laiko ne tokia svarbia (suteikia jai 9-ą vietą), o į trečią vietą iškelia joms svarbesnį dalyką – jauną amžių kaip svarbų faktorių, padedantį joms susirasti darbą. Dirbančioms moterims jaunas amžius nėra toks svarbus (7-a vieta). Jos mano, kad svarbu turėti didelę ir įvairią

profesinę patirtį (4-a vieta), tuo tarpu bedarbės moterys į ketvirtą vietą iškelia mokėjimą pateikti save darbdaviui.

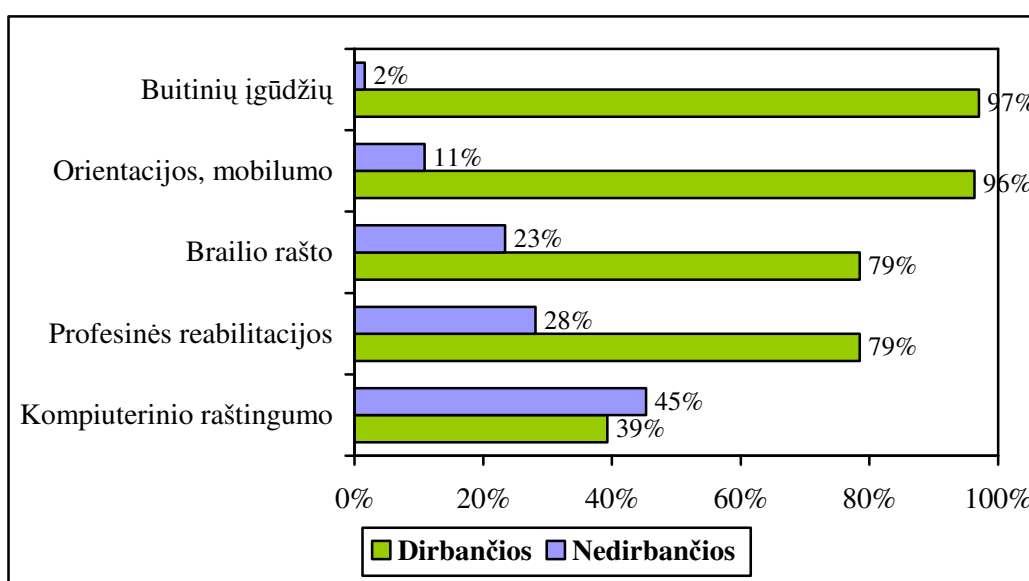
Išvada būtų tokia, jog dirbančioms moterims svarbiau yra pasitikėjimas savimi, optimizmas, atkaklus darbo ieškojimas, iniciatyvumas, didelė ir įvairi profesinė patirtis.

3.2.4. Socialinė parama darbo vietoje

Dauguma regėjimo neįgalių moterų (85 proc.) nesinaudoja palydovo paslaugomis. Tik 3 proc. apklaustų moterų su regėjimo negalia be palydovo paslaugų neišsiverstų, nes joms lydintis asmuo reikalingas daugelyje atvejų. 12 proc. respondentėlių palydovo paslaugomis naudojasi retkarčiais tam tikrose gyvenimo situacijose. Moterims su regėjimo negalia lydintis asmuo yra reikalingas palydėti į reikiamą vietą ir vizualinės informacijos perteikimui.

Dauguma moterų su regėjimo negalia (74 proc.), vaikščiodamos savarankiškai, nenaudoja baltosios lazdelės. Tik 16 proc. respondentėlių baltąją lazdelę visada naudoja ir 10 proc. respondentėlių naudoja retai skirtingose gyvenimo situacijose, vaikščiodamos savarankiškai.

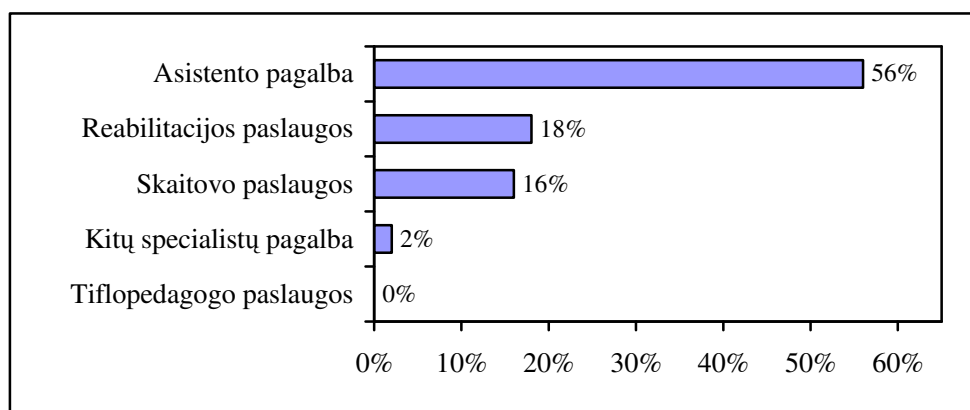
Apklausoje rezultatai rodo (19 pav.), kad regėjimo neįgalioms moterims labai reikalingos įvairios reabilitacinės paslaugos. Dirbančių respondentėlių poreikis reabilitacinėms paslaugoms yra žymiai didesnis nei nedirbančių. Dirbančioms regėjimo neįgalioms moterims labiausiai reikalingos reabilitacinės paslaugos: buitinių įgūdžių (97 proc.), orientacijos, mobilumo (96 proc.), Brailio rašto ir profesinės reabilitacijos (79 proc.). Mažiausiai dirbančioms respondentėms (39 proc.) reikalingas kompiuterinio raštingumo paslaugos. N nedirbančioms respondentėms aktualiausias kompiuterinio raštingumo paslaugos (45 proc.).

19 pav. Reabilitacinių paslaugų poreikis

Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre (LASUC) žmonės su regėjimo negalia turi galimybę įgyti specialiuosius įgūdžius. Šis centras yra Vilniuje ir priima regėjimo neįgaliuosius iš visos Lietuvos. Staiga apakus ar nusilpus regėjimui yra galimybė nuvykti į Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centrą, kuriame galima išmokti naudotis baltąja lazdele, Brailio rašto bei gauti įvairias reikalingas reabilitacijos paslaugas. Tyrimo rezultatai rodo, jog šiame centre specialiuosius įgūdžius norėtų įgyti tik 12 proc. respondentėlių. Dauguma moterų su regėjimo negalia (83 proc.) specialiuosius įgūdžius norėtų įgyti gyvenamoje vietoje.

Darbo vietoje respondentėms labiausiai reikalinga asistento pagalba (56 proc.). Reabilitacijos paslaugos reikalingos 18 proc. respondentėlių, skaitovo paslaugos reikalingos 16 proc. respondentėlių. Respondentės teigė, kad darbdaviai nesudaro galimybių darbo vietose gauti skaitovo ar asistento paslaugas. Kai kurios respondentės teigė, kad darbdaviai atsisakė įdarbinti tik dėl to, kad moterys turi negalią, neatsižvelgdami į tai, kad jos sugebėtų atlikti darbą, jei pagalbą darbo vietoje suteiktų asistentas (20 pav.).

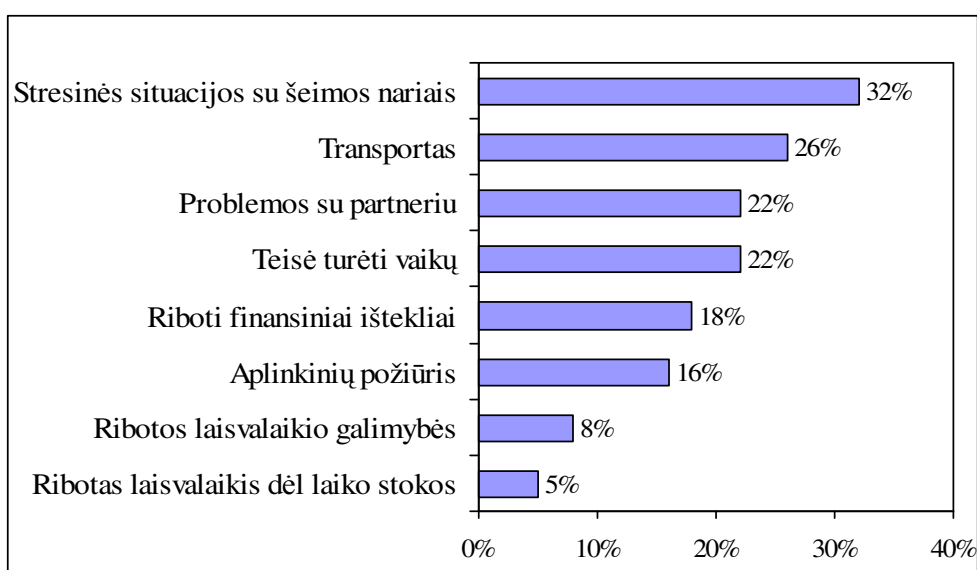
20 pav. Pagalbos poreikis darbo vietoje

Respondentėms dažniausiai asistento pagalba darbo vietoje reikalinga užpildant įvairius dokumentus (45 proc.), perskaityti rašytinę ir spausdintinę informacinę medžiagą – 27 proc., surinkti reikalingą informaciją – 19 proc., palydėti į reikiamą vietą – 9 proc.

3.2.5. Šeimyninis gyvenimas

71 proc. respondentėlių nurodė (21 pav.), kad regėjimo negalia turėjo įtakos jų šeimyniniam gyvenimui. 32 proc. respondentėlių teigė patyrusios stresą dėl santykių su kitais šeimos nariais. Jos skundėsi patyrusios pažeminimą iš vyrų ar partnerių. Respondentės sakė, kad sunku jaustis pilnavertėmis, ypač kai esi priklausomas nuo kito žmogaus. Joms ypač skaudu jaustis nepilnavertėmis savo vaikų akivaizdoje. 26 proc. respondentėlių turėjo problemų dėl galimybių naudotis transportu, savarankiškai vairuoti transporto priemonę. 22 proc. respondentėlių pasisakė, kad jų negalia turėjo įtakos jų teisei turėti vaikų. Tai sukėlė ypač didelę įtampą ir stresą regėjimo

neįgalioms moterims, kurios negalėjo turėti vaikų, paveikė jų pasitikėjimą savimi, partneriais, norą ištekėti. 22 proc. moterų su regėjimo negalia teigė, kad problemos su partneriais arba susitikimas su vyrais paveikė jų gyvenimą. Respondentės dažnai jautė, kad jos yra našta partneriams, o tai turėjo įtakos jų norui ištekėti. 18 proc. respondenčių teigė, kad ribotos finansinės galimybės turėjo įtakos jų šeimyniniam gyvenimui. 16 proc. regėjimo neįgalių moterų mano, kad visuomenės požiūris į moteris su regėjimo negalia turi įtakos jų šeimyniniam gyvenimui. Keletas respondenčių dėl visiško aklumo jautėsi atstumtos ir jau priprato, kad nėra kviečiamos dalyvauti įvairiuose renginiuose, net pas draugus. Kai kurios respondentės, anksčiau užėmusios aukštas pareigas, tapusios regėjimo neįgaliomis, prarado galimybę dirbti, ir tai sumažino jų pasitikėjimą savimi.

21 pav. Regėjimo negalios poveikis neįgalių moterų šeimyniniam gyvenimui

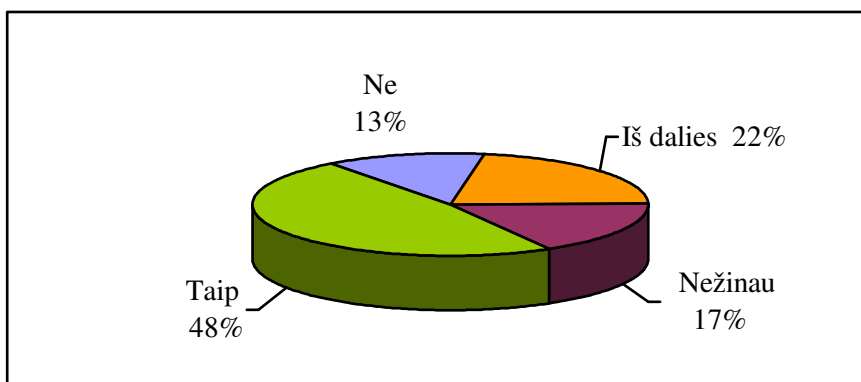
66 proc. respondenčių teigė, kad jų negalia turėjo įtakos jų finansinei būklei.

47 proc. moterų su regėjimo negalia teigė, kad invalidumo pensijos dydis turėjo įtakos jų finansinei būklei. Respondentės išreiškė susirūpinimą, kad invalidumo pensijos dydis yra mažesnis negu minimalus mėnesinis atlyginimas. Moterims su regėjimo negalia daug rūpesčių kėlė ilgai trunkantis invalidumo pensijos dydžio nustatymas, o po to – laikotarpis, kol pašalpa būna paskirta. Respondentės teigė, kad Socialinės globos ir rūpybos skyriai neturi naujausios informacijos apie įstatymus, liečiančius žmones su negalia. 59 proc. respondenčių papildomas išlaidas siejo su sveikatos priežiūra. 16 proc. respondenčių teigia, kad bendrai šeimos finansinei būklei didelės įtakos turi išlaidos, susijusios su specialios įrangos ir kompensacinės technikos (tifltechnikos) pirkimu. Respondentės teigė, kad didesnė dalis pinigų iš jų gautos invalidumo pensijos panaudojama medikamentams pirkti bei gydymui, nes nemokamo gydymo ir vaistų, jų

nuomone, dažniausiai nepakakdavo. Netinkamos įsidarbinimo galimybės turi įtakos respondenčių finansinei būklei. 43 proc. respondenčių teigė, kad negalėjimas rasti darbo dar pablogino jų nepalankią finansinę būklę.

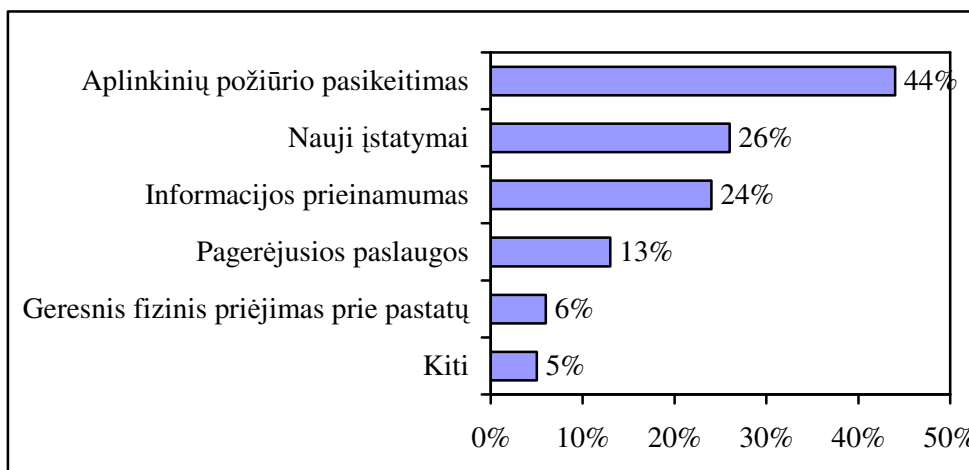
3.2.6. Lygiateisis dalyvavimas visuomenės gyvenime

48 proc. respondenčių anketose atsakė manančios, kad jų regėjimo negalia turi didelės įtakos lygiateisiam dalyvavimui visuomenėje (22 pav.). Tik 13 proc. respondenčių jų negalia netrukdo lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. 22 proc. respondenčių teigė, kad tik iš dalies buvo susidūrusios su barjeriais, kurie trukdė jų pilnaverčiam dalyvavimui visuomenėje.

22 pav. Ar jaučiate, kad dėl Jūsų regėjimo negalės atsirado barjerų trukdančių Jums lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime?

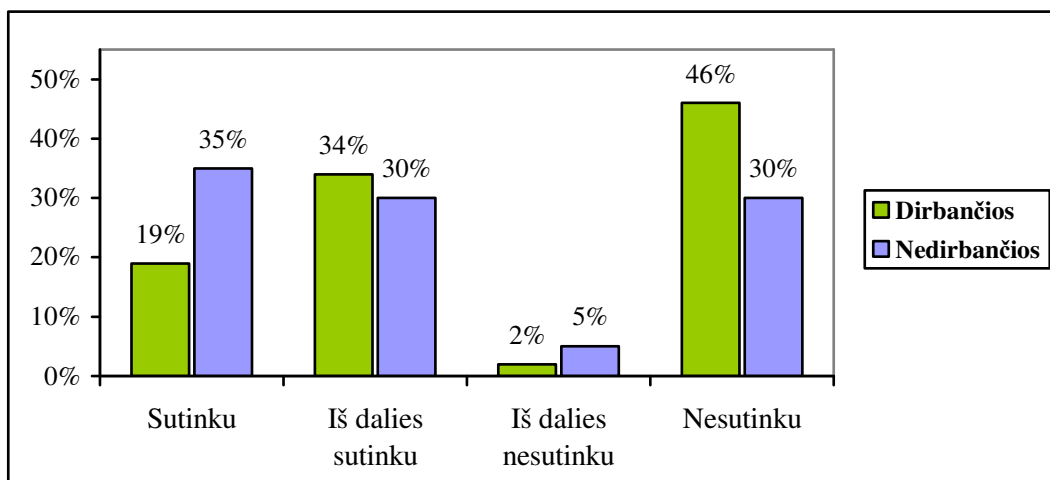
44 proc. respondenčių įvardijo (23 pav.), kad aplinkinių požiūris į moteris su regėjimo negalia yra priežastis, dėl kurios jos negali jaustis pilnavertėmis visuomenės narėmis. Moterys su regėjimo negalia teigė, kad nauji įstatymai (26 proc.) ir pagerėjusios paslaugos (13 proc.) galėtų prisidėti prie jų lygiateisio dalyvavimo visuomenėje. 24 proc. respondenčių teigė, kad geresnis informacijos prieinamumas padėtų lygiai su kitais dalyvauti visuomenės gyvenime.

23 pav. Respondenčių nuomonė apie lygiateisį dalyvavimą visuomenės gyvenime

Respondentės dažnai kalbėjo apie tai, kad norėtų daugiau bendrauti, tačiau dėl nepakankamo informacijos prieinamumo nevisada turi galimybę naudotis visuomeniniu transportu. Kelios respondentės pasakojo, kad kartais jaučiasi nereikalingos ir silpnos, kai pokalbių metu akcentuojama jų negalia. Jos norėtų, kad su jomis elgtųsi kaip su sveikais žmonėmis. Respondentės teigė, kad jų dalyvavimas visuomenėje neturėtų priklausyti nuo finansinės padėties. Viena respondentė teigė, jog išmokusi priimti save tokia, kokia ji yra, ir išmokusi užjausti žmones, kurių sveikatos būklė buvo daug blogesnė nei jos.

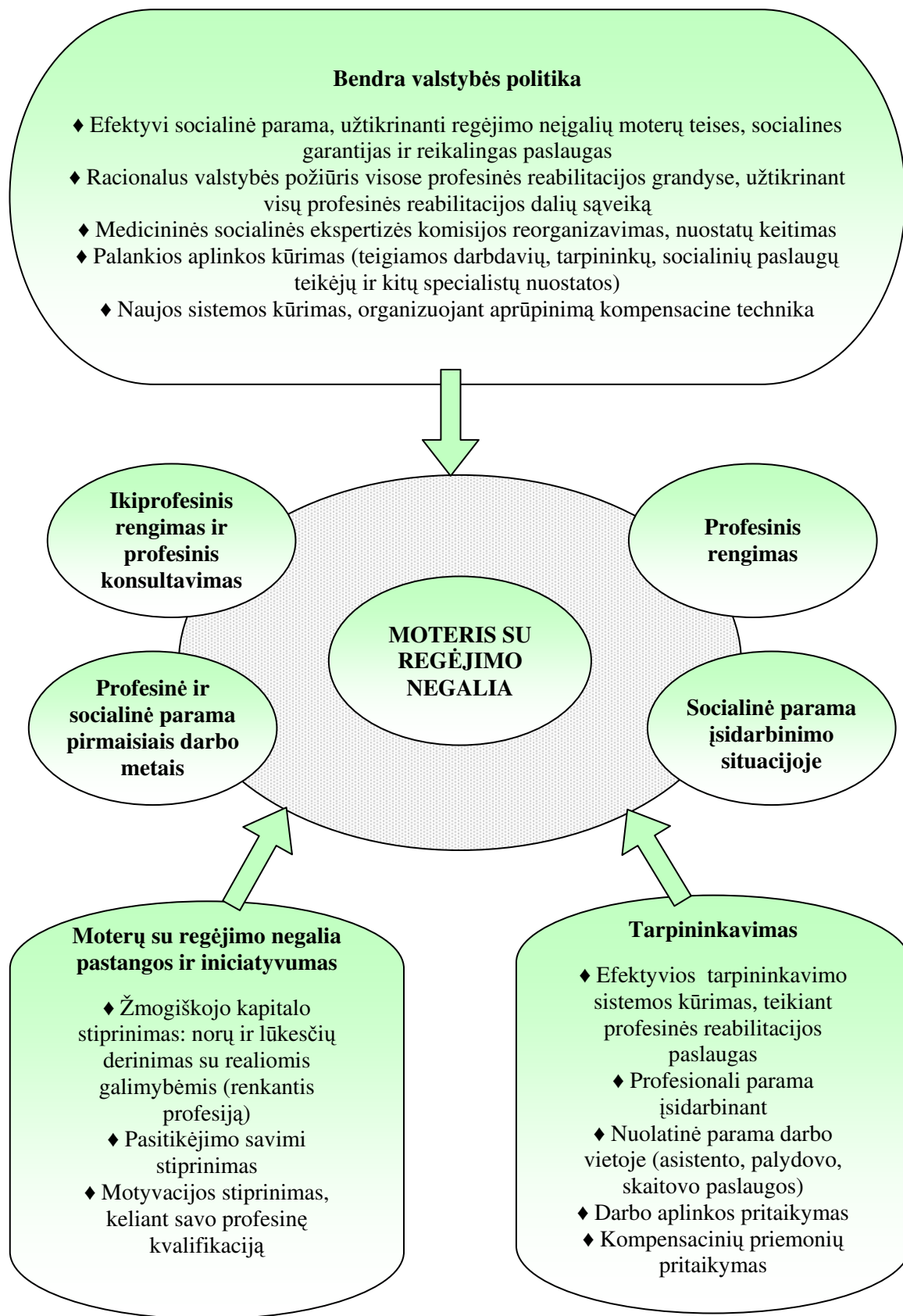
19 proc. dirbančių respondentų sutinka ir 46 proc. dirbančių respondentų nesutinka, kad neįgaliam vyrui yra lengviau ir paprasčiau įsigyti specialybę ar susirasti darbą negu neįgaliai moteriai (24 pav.). 35 proc. nedirbančių respondentų sutinka ir 30 proc. nedirbančių respondentų nesutinka, kad neįgalus vyras turi daugiau galimybių įsigyti specialybę ar susirasti darbą negu neįgalia moteris. Nedirbančios moterys labiau linkusios išvelgti profesinę lyčių hierarchiją, besiremiančia tradicine samprata.

24 pav. Respondenčių nuomonė apie teiginį, kad neįgaliam vyrui yra lengviau ir paprasčiau įsigyti specialybę ar surasti darbą negu neįgaliai moteriai

IV dalis. NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖ REABILITACIJA: MODELIO KONSTRAVIMAS

25 pav. Neregių ir silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos modelis

Lietuvoje profesinės reabilitacijos modelis nepilnai susiformavęs ir veikia neefektyviai. Šio tyrimo rezultatai rodo silpnas profesinės reabilitacijos modelio dalių sąveikos ypatybes, kurios nulėmė tradicijų „nuvertinimą“ ir greitą nepakankamai įsisąmonintą naujovių perkėlimą iš Vakarų Europos į Lietuvos neįgaliųjų profesinės reabilitacijos sistemą. Šiandieninė situacija kelia naujus reikalavimus ieškoti racionalaus tradicijų ir inovacijų santykio mechanizmo.

Išsiaiškinta, kad, būtent šių komponentų – **bendra valstybės politika, moters su regėjimo negalia pastangos ir iniciatyvumas, tarpininkavimas** – raiška konkrečiose praktinėse situacijose yra esminiai veiksniai, nulemiantys profesinės reabilitacijos sėkmę. Nustatyta, kad valstybinis požiūris – **bendra valstybės politika** labiausiai reikalinga visose profesinės reabilitacijos grandyse. Sėkmingą integraciją į darbo rinką patiria tik **pasitikinčios savimi ir iniciatyvios** regėjimo neįgalios moterys, dėka savo asmeninių pastangų gebančios derinti savo norus ir lūkesčius su realiomis galimybėmis.

Labai svarbus kompetentingas **tarpininkavimas** įsidarbinimo situacijoje, siekiant regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką. Nustatėme, jog šio pobūdžio parama yra svarbesnė už moterų su regėjimo negalia išsilavinimą, nes nemažai šių moterų, turinčių tik vidurinį išsilavinimą, kurioms buvo padėta įsidarbinti, pritaikant darbo aplinką ir teikiant paramą darbo vietose, dažniau sėkmingai dirba, negu moterys, turinčios aukštąjį išsilavinimą.

Profesinės reabilitacijos modelį papildantys veiksniai (**bendra valstybės politika, moters su regėjimo negalia pastangos ir iniciatyvumas, tarpininkavimas**) nulemia šio modelio efektyvumą, siekiant sėkmingos moterų su regėjimo negalia integracijos į darbo rinką ir lygiateisio dalyvavimo visuomenėje.

Išvados

1. Pasitvirtino hipotezė, kad **tik visų profesinės reabilitacijos proceso dalių** (iki profesinio rengimo ir profesinio konsultavimo, profesinio rengimo, socialinės paramos įsidarbinimo situacijoje, profesinės ir socialinės paramos pirmaisiais darbo metais) **sąveika užtikrina regėjimo neįgalių moterų integracijos į darbo rinką sėkmę.**

2. Identifikuotos esminės profesinės reabilitacijos procesą „pastiprinančios“ kategorijos, turinčios esminę įtaką profesinės integracijos sėkmei:

- 1) Bendra valstybės politika.
- 2) Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas.
- 3) Tarpininkavimas įsidarbinimo situacijoje, bei (esant poreikiui) nuolatinė parama darbo vietose.

3. Išsiaiškinta, kad būtent šių komponentų raiška konkrečiose praktinėse situacijose yra esminiai veiksniai nulemiantys profesinės reabilitacijos sėkmę:

Bendros valstybinės politikos aspektu nustatyta, kad valstybinis požiūris reikalingas visose profesinės reabilitacijos grandyse. Tyrimo rezultatai įrodo, kad profesinio išsilavinimo srityje valstybės parama yra ženklausia. Tuo tarpu valstybės parama profesinio konsultavimo srityje yra labiau formali, negu efektyvi. Socialinė parama įsidarbinimo situacijoje, bei parama darbo vietose palikta visuomeninių organizacijų, neįgalių moterų artimųjų, darbdavių ir bendradarbių asmeninei iniciatyvai. Medicininės socialinės ekspertizės komisijos (MSEK) išvados biurokратиškai sprendžia ir įvertina darbinės rekomendacijos turinį. Darbo rinkoje nėra pakankamai darbo vietų, pritaikytų žmonėms su regėjimo negalia (veikia netobuli įstatymai, nepakankamas finansavimas). Informacinės aplinkos pritaikymas taip pat yra problemiškas, todėl moterys su regėjimo negalia dažnai neturi galimybių pasinaudoti informacijos šaltiniais. Lietuvoje neišvystyta neįgaliųjų įdarbinimo ir profesinio ugdymo sistema. Šalyje neplėtojamas distancinis neįgaliųjų profesinis mokymas, netaikomos papildomos paslaugos (skaitovo, palydovo, asistento). Šių paslaugų trūkumas apsunkina regėjimo neįgaliųjų mokymosi galimybes, mažina neįgaliųjų motyvaciją ir iniciatyvumą. Viena didžiausių problemų, organizuojant regėjimo neįgaliųjų profesinį mokymą šalyje – finansinių lėšų trūkumas, dėl kurio mokymo įstaigos negali įsigyti reikalingų mokymo priemonių ir pritaikyti informacinę aplinką. Įvertinus regėjimo neįgaliųjų profesinės reabilitacijos galimybes Lietuvoje, galime teigti, jog, pagrindinės kliūtys, trukdančios efektyviai organizuoti šias paslaugas regėjimo neįgaliesiems, yra kvalifikuotos profesinės reabilitacijos paslaugų trūkumas:

- Neparengta regėjimo neįgaliųjų profesinės reabilitacijos paslaugų organizavimo ir teikimo sistema;

- Kvalifikuotų specialistų, galinčių teikti kokybiškas profesinės reabilitacijos (profesinio orientavimo bei konsultavimo, profesinio mokymo) paslaugas, trūkumas;
- Nesukurta efektyvi ir veiksminga regėjimo neįgaliųjų įdarbinimo po profesinės reabilitacijos sistema;

Veiksminga regėjimo neįgaliųjų profesinė reabilitacija įmanoma tik nuosekliai veikiant visoms sistemos grandims.

Moters su regėjimo negalia pastangų bei iniciatyvumo aspektu nustatyta, kad sėkmę integruojantis į darbo rinką patiria tik iniciatyvios ir daug savo asmeninių pastangų įdedančios moterys. Todėl būtina stiprinti regėjimo negalių turinčių moterų žmogiškąjį kapitalą (tokias įgimtas ir įgyjamas savybes, kaip gebėjimą derinti norus ir lūkesčius su realiomis galimybėmis, stiprinti savo vertės pajautimą, pasitikėjimą savimi, gebėjimą bendrauti įvairiuose situacijose, profesinį pasirengimą ir kt.).

Tarpininkavimo įsidarbinimo situacijoje, bei (esant poreikiui) nuolatinės paramos darbo vietose aspektu nustatyta, kad šio pobūdžio parama siekiant integracijos į darbo rinką, dažnai yra svarbesnė už moters išsilavinimą (neturinčios kvalifikuoto išsilavinimo moterys, kurioms buvo padėta įsidarbinti, tarpininkaujama ir teikiama parama darbo vietose, profesinės integracijos srityje dažniau patiria sėkmę negu aukštos kvalifikacijos moterys, jeigu joms tokia parama nėra teikiama).

4. Būtent socialiniame empiriniame tyrime aprašyta profesinės reabilitacijos proceso dalių sąveika, bei identifikuotų ši procesą „pastiprinančių“ veiksnių buvimas ar nebuvimas nulemia regėjimo neįgalių moterų profesinės reabilitacijos modelio efektyvumą, kartu yra neįgalių moterų socialinės integracijos bei demokratijos principų realizavimo prielaida.

Rekomendacijos

- Būtina siekti, kad Seimas ir Vyriausybė, priderindami Lietuvos Respublikos įstatymus prie Europos Sąjungos reikalavimų, laikytųsi Europos tarybos direktyvos, nustatančios vienodų sąlygų taikymą užimtumo ir profesinės veiklos srityse.
- Lietuvoje reikėtų peržiūrėti daugelį socialinės politikos, neįgaliųjų profesinio rengimo bei integracijos į darbo rinką priemonių ir įvertinti, kiek jos leidžia regėjimo neįgaliesiems sėkmingai dalyvauti darbo rinkoje.
- Reikėtų steigti daugiau subsidijuojamų darbo vietų neįgaliesiems, o darbdaviams, įdarbinusiems neįgalų asmenį, suteikti didesnes mokesčių mokėjimo lengvatas.

- Organizuoti profesinės reabilitacijos paslaugų prieinamumą regėjimo neįgaliesiems, steigiant profesinės reabilitacijos centrus, kuriuose būtų teikiamos reikalingos specialios paslaugos regėjimo neįgaliesiems: palydovo, skaitovo, asistento ir kt.
- Reikalinga keisti Medicininės socialinės ekspertizės komisijos (MSEK) nuostatus.
- Organizuoti profesinės reabilitacijos darbuotojų, darbo centrų ir darbo biržų konsultantų bei kitų specialistų, dirbančių su regėjimo neįgaliaisiais, kvalifikuotą rengimą. Tobulinti darbuotojų, dirbančių su regėjimo neįgaliaisiais kvalifikaciją, suteikiant jiems specialių žinių bei įgūdžių, bendraujant su regėjimo negalią turinčiais asmenimis.
- Skatinti informacinių technologijų įvedimą, plėtojant distancinį regėjimo neįgaliųjų profesinį konsultavimą, mokymą, remti ir skatinti regėjimo neįgaliesiems pritaikytas mokymo programas informacinių technologijų srityje.
- Reikia toliau tęsti pradėtą informacinės aplinkos plėtimą ir užtikrinti regėjimo neįgaliųjų moterų lygias galimybes dalyvauti informacinės visuomenės kūrimo procese.
- Stiprinti regėjimo neįgaliųjų motyvaciją dirbti, panaudojant tinkamas pagalbos priemones.
- Vykdyti glaudų bendradarbiavimą su kitais socialiniais partneriais, savivaldybėmis bei neįgaliųjų visuomeninėmis organizacijomis.

LITERATŪRA

1. Agejevas, J. (1991). Šiuolaikinio etapo ypatybės sprendžiant invalidų problemas. *Sutrikusio regėjimo žmonių rehabilitacija Lietuvoje* (p. 27–30). Vilnius: Versmė.
2. Albrecht, J. W., Holmlund, B., & Lang, H. (1989). Job search and youth nemployment. *European economic review*, 33 (Issue 2/3), 416-426.
3. American Foundation for the Blind. Expanding the Labour Pool: Recruiting, Hiring, and Maintaining Workers with Visual Impairments. <http://www.afb.org/>.
4. Andrejauskas, V. (1991). Aklųjų rehabilitacijos vertinimo trūkumai. *Sutrikusio regėjimo žmonių rehabilitacija Lietuvoje* (p. 31–34). Vilnius: Versmė.
5. Andrejauskienė, V., Andrejauskas, V. (1974). Lietuvos aklųjų ir silpnaregių socialinė charakteristika: 1969 m. apklausos duomenys, p. 127. Vilnius: Periodika.
6. Angermann, S. (1999). Anmerkungen zum Einsatz einer Assistentkraft am Arbeitsplatz einer hochgradig sehbehinderten Erzieherin - hier Betreuung von geistig behinderten Menschen im Wohnungsbereich Horus spezial.
7. Arbočius, A. (2002). Socialinė ir užimtumo politika Europos sąjungoje. *Aklieji ir silpnaregiai darbo rinkoje*. Vilnius: Aklųjų ir silpnaregių sąjungos centro taryba.
8. Armonas, S. (2001). Profesinė rehabilitacija, kvalifikacijos kėlimas – įsidarbinimo garantas. *Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga Europos keliu: mokslinės konferencijos medžiaga* (p. 12–14). Vilnius: Aklųjų ir silpnaregių sąjungos centro taryba.
9. Avižonis, P. (1923). Aklųjų globojimas kitur ir Lietuvoje (p. 1–3). Kaunas.
10. Bagdonas, A. (1989). Tiflosociologinių tyrimų apžvalga. *Tiflosociologija 1987 (Lietuvos aklųjų ir silpnaregių demografinė ir socialinė charakteristika). I dalis.* (p. 20–21). Vilnius: LAD.
11. Baltramiejūnas, A. (1966). Aklųjų švietimo problemos Tarybų Lietuvoje. Gyveniman sugrižę. Vilnius.
12. Bandzevičienė, R., Mackanienė, R. (2004). Neįgaliųjų asmenų integracijos į darbo rinką teisiniai ir psichologiniai ypatumai. *Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje: mokslinės praktinės konferencijos, vykusios Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos fakultete 2004 m. gegužės 28 d., pranešimų medžiaga (straipsnių rinkinys, p. 8–12)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
13. Baranauskienė, I. (2000). Bendrųjų gebėjimų ir profesinio rengimo sąveika ugdant nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolius. *Pedagogika*, 45, 20–28.
14. Baranauskienė, I. (2002). Neįgaliųjų profesinis rengimas: kaip ekspertai vertina švietimo, ekonominės ir socialinės politikos sąveiką? *Specialusis ugdymas*, 1, 72–84.

15. Baranauskienė, I., Ruškus, J. (2004). Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
16. Bindt, Dž. (1976). Vadovėlis akliesiems. Vilnius.
17. Boreikienė, V. (1963). Pedagogas naujojo žmogaus formavimo poste. *Mūsų žodis*, 1963, Nr.2.
18. Bürklen, K. (1924). Blindenpsychologie. Leipzig.
19. Daunys, P. (1929). Aklųjų ateities klausimu. *Mūsų aklieji*. Kaunas.
20. Daunys, P. (1932). Susirūpinkime aklųjų švietimu. *Aklųjų dalia*. Kaunas.
21. Daunys, P. (1933). Duokime akliesiems bent kiek lengvatų. *Mūsų aklieji*. Kaunas.
22. Dobryninas, A., Gaidys, VL. (2003). Neįgaliųjų padėties Lietuvoje vertinimas. *Nacionalinio žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksnių LR plano įgyvendinimo programa*.
23. Europos neįgaliųjų moterų manifestas. Priimtas Briuselyje 1997 m. vasario 22 d. *Europos Neįgaliųjų forumas, darbo grupė „Moterys ir negalė“*.
24. Galkienė, A. (2003). Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
25. Grigutis, A. (1971). Aklųjų socialinės adaptacijos klausimu užsienyje. *III Respublikinės defektologų konferencijos medžiaga*. Šiauliai.
26. Grigutis, A. (1973). Naujas skyrius, nauji darbai. *Mūsų žodis*, 1973, Nr. 11. Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
27. Grigutis, A. (1984). Aklųjų profesinė reabilitacija. Metodinė medžiaga. Vilnius: LAD.
28. Gudonis, V. (1998). Tiflogijos pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
29. Hallahan, D.P., Kauffman, J.M. (2003). Ypatingieji mokiniai ir Specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius: Alma litera.
30. Holm, A., Groes, N., & Honore Olsen, T. (2001). Youth unemployment and portunities in the labour market – the myth of lifelong hysteresis. *Review of labour economics & Industrial relations*, 15 (Issue 4), 531– 555.
31. Huleka, A. (1975). Invalidų reabilitacijos teorija ir praktika. Vilnius: LAD.
32. Jonynas, A. (1971). Žmogiškoji reabilitacija. Vilnius: LAD.
33. Jonynas, A. (1969). Reabilitacijos mįslės. Vilnius: LAD.
34. Jozėnaitė, A. (2002). Regėjimo negalios žmonių įdarbinimas Nyderlanduose. *Aklieji ir silpnaregiai darbo rinkoje*. Vilnius: Aklųjų ir silpnaregių sąjungos centro taryba.
35. Jozėnaitė, A. (2003). Iššūkis ne tik mums. *Aklųjų organizacijų vaidmuo įdarbinant sutrikusio regėjimo žmones: konferencijos medžiaga*. *Mūsų žodis*, 2003, Nr. 9, p. 1–2. Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
36. Juodraitis, A. (1996). Aklųjų profesinės integracijos veiksniai. *Mūsų žodis*, 1996, Nr.4.

- Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
37. Juodraitis, A. (2001). Neįgalių jaunuolių profesinės integracijos determinančių užimtumo sąveikos problemos. *Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
  38. „Ką gali neregys“. <http://www.lass.lt/darbas/apie/ka-gali.htm>.
  39. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija: vadovėlis. Kaunas: Judex.
  40. Karlikauskas, J. (1984). Lietuvos aklųjų draugijos susiformavimas ir raida 1944–1975 metais. *Disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui įsigyti*. Vilnius.
  41. Karlikauskas, J. (1991). Regėjimo invalidų socialine saviraiška Lietuvoje. *Sutrikusio regėjimo žmonių rehabilitacija Lietuvoje* (p. 24–26). Vilnius: Versmė.
  42. Karvelis, V. (1969). Anomalių vaikų mokymas Tarybų Lietuvoje. Vilnius.
  43. Karvelis, V. (1978). Dėl savalaikio vaikų priėmimo į aklųjų ir kitas specialias mokymo auklėjimo įstaigas. *Tiflogija. Specialioji pedagogika* (p.88). Vilnius.
  44. Keller, H. (1904). *The history of my life*/ Introd. by Robert Russel. New York: Scholastic.
  45. Kviklys, M. (1929). Aklųjų švietimas istorijos raidoje. *Mūsų aklieji*. Kaunas.
  46. LAD centro valdybos prezidiumo 1975 m. birželio 27 d. posėdžio protokolas Nr. 6.
  47. Laužackas, R. (2002). Profesinio rengimo plėtra žinių visuomenės ir konkurentabilios ekonomikos amžiuje. *Profesinis rengimas*, 5, p. 26–29.
  48. Law, L. C, Wong, K. M. (1996). Expertise und instructional Design. In H. Gruber & A. Ziegler (Hrsg.), *Expertiseforschung. Teoretische und methodische Grund/agen* (p. 115-147). Opladen.
  49. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos 2000 m. veiklos ataskaita. (2001). Vilnius: Brailio spauda.
  50. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos 1998–2001 m. veiklos ataskaita Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos XVI suvažiavimui. (2002). Vilnius: Brailio spauda.
  51. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos 2002 m. veiklos ataskaita. (2003). Vilnius: Brailio spauda.
  52. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos 2003 m. veiklos ataskaita. (2004). Vilnius: Brailio spauda.
  53. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas, 1990 m. gruodžio 13 d. Nr. I-864 (Valstybės žinios, 1991 m. sausio 20 d., Nr.2, p. 25).
  54. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymo 5,7,8,11,13,14,16,16-1,19,20-1,22 straipsnių pakeitimo įstatymu (Valstybės žinios, 2002, Nr. 2, p. 51).
  55. Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymas (1991).

56. Lietuvos Respublikos gyventojų užimtumo įstatymas (1990).
57. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas, 1991 m. lapkričio 28 d. Nr. I-2044 (Lietuvos Respublikos 1998 m. spalio 22 d. įstatymo Nr. VIII-904 redakcija (Valstybės žinios, 1998 m. lapkričio 11 d., Nr.98-1706).
58. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (1998) Nr. VIII-947.
59. Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2004) Nr. 83-2983.
60. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas (2001) Nr. IX-675 (Valstybės žinios 2001 m. gruodžio 29 d. Nr. 110 – 3992).
61. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas (1997).
62. Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatymas (2004).
63. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998).
64. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003).
65. Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programa (2001).
Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d., nutarimo Nr. 529.
66. Lietuvos švietimo koncepcija (1992). Vilnius: Leidybos centras.
67. Litvakas, A. (1976). Aklųjų ir silpnaregių psichologijos bruožai. Vilnius: Mintis.
68. Majeuskis, T. (1980). Aklieji tarp reginčiųjų. Vilnius: Mintis.
69. Maldeikis, P. (1937). Aklųjų auklėjimo kelias. *Aklųjų dalia*. Kaunas.
70. Marcinkus, J. (1937). Aklumo plitimas ir aklieji Lietuvoje pirmo (1935) visuotinio surašymo duomenimis, p. 22. Kaunas.
71. Marcinkus, J. (1979). Neregių ir silpnai matančių orientavimasis gamybinėje ir gyvenamoje aplinkoje (p. 6). Vilnius: LAD.
72. Navickis, A. (1987). Aklųjų ir silpnaregių moksleivių profesinio orientavimo klausimai. Metodinės rekomendacijos. Šiauliai.
73. Purlys, V. (2001). Informacinių technologijų akliems ir silpnaregiams diegimas Lietuvoje. *Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga Europos keliu: mokslinės konferencijos medžiaga (p. 24–26)*. Vilnius: Aklųjų ir silpnaregių sąjungos centro taryba.
74. Rooij, P. (2002). Profesinis rengimas Europos plėtros kontekste. *Profesinis rengimas*, 5, p. 20–26.
75. Rotundas, A. (2003). Aplinka, kurioje gyvename. *Mūsų žodis*, 2003, Nr. 3, p. 8–9.
Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
76. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija: statistiniai duomenys. (2002).
<http://www.soc.min.lt>.
77. *Socialinis pranešimas* 1998. (1999). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

78. *Socialinis pranešimas* 1999. (2000). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
79. Stanišauskienė, V., Večkienė, N. (1999). Karjeros samprata: mokslinio požiūrio kaita ir jos refleksijos Lietuvoje problema. *Socialiniai mokslai*, 1999, Nr.2 (21), p. 23–30.
80. Stopel, F. (2001). Schlusselfähigkeiten und die berufliche Eingliederung von Menschen mit Behinderungen. *Berufliche Rehabilitation*, 2, p. 138-157.
81. Stukas, H. Neįgaliųjų verslas. *Mūsų žodis*, 2005, Nr. 3. Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
82. Šilanskienė, J. (1968). Smulkmenų nėra. Kelio pradžia. Vilnius.
83. Tifologinių kursų nuostatai. (1975). Vilnius: LAD CVA.
84. Tholsen, L., Nielsen, E. (1995). Ko darbdaviai norėtų iš būsimųjų darbininkų. *Švietimo naujovės*, 1, p. 50-60.
85. Tyrimo „Negalės įtaka moterims Lietuvoje“ ataskaita. (1999). Vilnius: Negalės informacijos ir konsultavimo biuras.
86. Valenta, A.. (1997). Integracija: ar tai išeitis vaikams su negalia. Konferencijos medžiaga (p. 52–54). Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka.
87. Valenta, A. (2002). Informacinė visuomenė ir neįgalieji. *Mūsų žodis*, 2002, Nr. 3, p. 8. Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
88. Valenta, A. (2003). Noriu būti gyvenimo dalininkas. Vilnius: Brailio spauda.
89. Zaludokaitė, E. (1937). Aklasis ir jo išauklėjimo galimumas. *Aklųjų dalia* (p. 31).
90. Žinybinių mokslinio tyrimo laboratorijų tyrimo rezultatai. (1973). Vilnius: LAD CVA.
91. Земцова, М.И. (1956). Пути компенсации слепоты в процессе познавательной и трудовой деятельности. Москва: АПН.
92. Марголин, З.И. (1939). История обучения слепых. (стр. 10–11). Москва.
93. Сверлов, В.С. (1960). Тифлотехника. Москва: Педагогика.

NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ MOTERŲ APKLAUSA

NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ MOTERŲ PROFESINĖS REABILITACIJOS SITUACIJA LIETUVOJE

Lietuvoje plačiai kalbama apie lygių galimybių įgyvendinimą, nereglių ir silpnaregių moterų galimybę dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Tačiau realiai neregės ir silpnaregės moterys susiduria su daugybe problemų. Sėkminga profesinė rehabilitacija moterims su regėjimo negalia – tai galimybė aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, galimybė rinktis ir būti labiau nepriklausomomis, galimybė išreikšti save ir jaustis naudingomis.

Tikimės, kad Jūsų nuoširdūs atsakymai padės geriau suvokti nereglių ir silpnaregių moterų profesinės rehabilitacijos realią padėtį ir situaciją Lietuvoje.

Tinkamą variantą iš pasirinktų pažymėkite kryžiu. Jei nerasite tinkamo atsakymo varianto, prašome tuščioje vietoje parašyti savo nuomonę. Atsakykite į kiekvieną klausimą.

Apklausa yra ANONIMINĖ, nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Apklausoje dalyvauja 200 nereglių ir silpnaregių moterų nuo 18 iki 51 metų amžiaus iš visos Lietuvos

Laukiame Jūsų bendradarbiavimo ir iš anksto dėkojame

Visa ši informacija liks konfidenciali

Anketą parengė ir apklausą atlieka Šiaulių universiteto specialiosios pedagogikos fakulteto socialinės pedagogikos spec. II kurso magistrantė Ginta Petrauskienė, pasinaudodama Šiaulių universiteto doc. dr. I. Baranauskienės „Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių socialinės-profesinės adaptacijos tyrimo metodika“ (2003), Šiaulių universiteto prof. dr. J. Ruškaus anketa „Kas trukdo moterims rasti darbo?“ ir Negalės informacijos ir konsultavimo biuro parengta anketa „Negalės įtaka moterims Lietuvoje“ (1999).

Iškilius klausimams, galite skambinti tel. 8671 25911

I. INFORMACIJA APIE RESPONDENTĘ IR JOS GYVENIMO KOKYBĘ

1. **Amžius** (nurodykite pilnus metus) ..... Toliau Jums tinkančius atsakymus žymėkite taip → ⊗

2. **Invalidumo grupė :**

1. Pirma   2. Antra   3. Trečia

3. **Kuriais gyvenimo metais sutriko Jūsų regėjimas?** (nurodykite metus) .....

4. **Kaip sutriko Jūsų regėjimas?**

1. Regėjimas sutrikęs nuo gimimo
 2. Staiga dėl akių traumos
 3. Dėl ligos per trumpą laiką
 4. Regėjimo blogėjimas užtruko kelis metus
 5. Regėjimas blogėjo dešimtmečiais
 6. Kita ..... (parašykite kaip?)

5. **Papildomi sutrikimai** (jeigu reikia, užbraukite du langelius)

1. Intelektas
 2. Fiziniai ir judėjimo
 3. Kalbos
 4. Klausos
 5. Psichikos
 6. Neturiu
 7. Kiti .....

6. **Kokia Jūsų šeimyninė padėtis šiuo metu?**

1. Viengungė
 2. Ištekėjusi
 3. Išsituokusi
 4. Išsiskyrusi, bet neišsituokusi
 5. Gyvenu su draugu
 6. Našlė

7. **Ar turite vaikų?**

1. Taip   2. Ne

8. **Jūsų gyvenamasis būstas?**

1. Nuosavas namas
 2. Nuosavas butas
 3. Būsto nuoma
 4. Gyvename pas gimines
 5. Kita ..... (parašykite, kas?)

9. Jūsų vidutinės mėnesinės pajamos?

- 1. Iki 100 Lt
- 2. 100-200 Lt
- 3. 200-300 Lt
- 4. 300-500 Lt
- 5. 500-700 Lt
- 6. 700-1000 Lt
- 7. 1000-1500 Lt
- 8. 1500-2000 Lt
- 9. Virš 2000 Lt

10. Ar turite kompiuterį namuose?

- 1. Taip
- 2. Ne

11. Ar naudojate internetu?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Retai

12. Jūsų išsimokslinimas :

- 1. Pradinis
- 2. Pagrindinis
- 3. Vidurinis
- 4. Profesinis
- 5. Aukštesnysis
- 6. Aukštasis

13. Kokioje mokykloje siekėte bendrojo išsilavinimo?

- 1. Bendrojo lavinimo
- 2. Specialiojoje
- 3. Kitoje ..... (parašykite, kokioje?)

14. Kada įsigijote specialybę?

- 1. Prieš susirgimą
- 2. Po susirgimo
- 3. Specialybės neįsigijau

Jei specialybės neįsigijote, praleiskite 15-16 klausimus ir toliau anketą pildykite nuo II dalies

15. Jei įsigijote specialybę, tai parašykite kiek?

- 1. Vieną
- 2. Dvi
- 3. Daugiau ..... (parašykite kiek)

16. Išvardinkite savo įgytas specialybes .....

.....

II. REGĖJIMO NEGALIOS POVEIKIS TEISEI Į MOKSLĄ

1. Ar negalia paveikė Jūsų teisę į mokslą?

1. Taip 2. Ne

2. Jei taip, prašome paaiškinti kaip (galimi daugiau nei vienas atsakymai)

1. Mokykla atsisakė Jus priimti
 2. Fizinio prieinamumo problema
 3. Nesuteikė būtiniausių paslaugų, atitinkančių Jūsų poreikius
 4. Pačios savimi nepasitikėjimo, aktyvumo stoka
 5. Materialiniai sunkumai
 6. Kita ..... (parašykite, kaip?)

3. Kas padėjo įveikti sunkumus, susijusius su mokslu?

1. Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjunga (LASS)
 2. Mokykla
 3. Šeima
 4. Draugai, pažįstami
 5. Kiti ..... (parašykite, kas?)

4. Kaip jus pasiekė informacija apie neregų ir silpnaregių mokymosi galimybes?

1. Skaičiau spaudoje
 2. Informaciją suteikė LASS
 3. Sužinojau iš draugų, pažįstamų
 4. Kita ..... (parašykite, iš kur?)

5. Kai rinkotės profesiją, ar turėjote pakankamai informacijos apie neregams ir silpnaregiams prieinamas profesijas?

1. Taip 2. Ne

6. Kokios priežastys trukdė neregams ir silpnaregiams moterims įgyti gerą išsilavinimą, norimą profesiją bei persikvalifikuoti?

1. Lytis
 2. Nepritaikyta aplinka
 3. Asmenybė savybės (pasitikėjimas savimi, aktyvumas ir t.t.)
 4. Nematymas prasmės, nes ir taip didelė bedarbystė
 5. Nėra informacijos, kur galima kreiptis dėl persikvalifikavimo
 6. Nepritaikyti mokymosi metodai
 7. Nepritaikyta informacinė aplinka regėjimo neįgaliesiems
 8. Neteikiamos asmeninio asistento paslaugos
 9. Siūloma profesija nepriimtina
 10. Lėšų stygius
 11. Tokios specialybės, kurios norėjau, įsigyti buvo neįmanoma
 12. Kitos ..... (parašykite, kokios?)

7. Kokios priežastys nulėmė profesijos pasirinkimą?

- 1. Perspektyva gauti darbą
- 2. Artimųjų patarimai
- 3. Draugų įtaka
- 4. Tai buvo mano vaikystės svajonė
- 5. Neturėjau kitos galimybės (tai buvo vienintelė galimybė)
- 6. Kitos .....(parašykite, kokios?)

8. Kaip Jūs dabar palaikote, keliate savo profesinę kvalifikaciją? (Galite žymėti kelis Jums tinkamus atsakymus)

- 1. Skaitau, analizuoju savo srities literatūrą, specializuotus žurnalus, vadovėlius
- 2. Samdau už pinigus specialistą individualiam darbui
- 3. Lankau nemokamus kursus
- 4. Lankau mokamus (už savo pinigus) tobulinimosi kursus
- 5. Deja, neturiu jokių galimybių palaikyti, kelti profesinę kvalifikaciją
- 6. Kitos ..... (parašykite, kaip?)

9. Ar studijuojate kokioje nors kolegijoje, aukštesniojoje ar aukštojoje mokykloje? (pvz.: neakivaizdiniame ar vakariniame skyriuje, magistratūroje, doktorantūroje)

- 1. Taip
- 2. Ne

10. Jei studijuojate, parašykite kur ir kokią specialybę .....

.....

III. SOCIALINĖ PARAMA ĮSIDARBINANT

1. Kokią darbinę rekomendaciją įrašė Medicininė socialinė ekspertizės komisija (MSEK)?

- 1. Galite dirbti sutrumpintą darbo dieną
- 2. Galite dirbti sumažintu krūviu
- 3. Nedarbinga
- 4. Galite dirbti LASS sistemoje
- 5. Galite dirbti masažuotoja
- 6. Kita ..... (parašykite, kokia?)

2. Ar šis įrašas turėjo įtakos įsidarbinant?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Iš dalies
- 4. Parašykite kokią įtaką MSEK įrašas turėjo įsidarbinant .....

.....

3. Kas Jums yra darbas? (Galite žymėti tris Jums tinkamiausius teiginius)

- 1. Savo gebėjimų, žinių, profesinių polinkių realizavimo galimybės
- 2. Galimybė būti žmonių vertinamai, gerbiamai, pripažintai
- 3. Mano darbo užmokestis yra pagrindinė ir vienintelė galimybė išlaikyti šeimą
- 4. Mano darbo užmokestis yra svarus indėlis į šeimos biudžetą
- 5. Materialinė ir psichologinė nepriklausomybė nuo vyro (tėvų)
- 6. Galimybė daugiau bendrauti, susitikti su žmonėmis, būti kolektyvo nariu
- 7. Socialinės garantijos, pasirūpinimas ateitimi
- 8. Kilimas karjeros laiptais
- 9. Įdomus ir prasmingas užsiėmimas, veikla
- 10. Kita ..... (parašykite)

4. Ar šiuo metu dirbate?

- 1. Taip
- 2. Ne

Jei nedirbate, praleiskite 5-6 klausimus ir toliau anketą pildykite nuo 7 klausimo

5. Jei dirbate, tai kiek laiko dirbate?

- 1. Visą darbo dieną
- 2. Sutrumpintą darbo dieną

6. Jei dirbate, tai kokioje sistemoje dirbate?

- 1. Neįgaliųjų
- 2. Kitoje.....(parašykite, kokioje?)

Jei dirbate, praleiskite 7-12 klausimus ir toliau anketą pildykite nuo IV dalies

7. Jei nedirbate, ar norite dirbti?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Nežinau

8. Jei nedirbate, tai kiek laiko nedirbate? (nurodykite metų skaičių) .....

9. Jei nedirbate, nurodykite nedarbo priežastį

- 1. Negalia
- 2. Nenorite dirbti
- 3. Nerandate darbo
- 4. Esate pensijinio amžiaus
- 5. Darbdavys atleido iš darbo
- 6. Neturėjimas tinkamos kompensacinės technikos.
- 7. Nepritaikyta darbo aplinka
- 8. Bloga sveikata
- 9. Kitos priežastys .....(parašykite, kokios?)

10. Jei turėtumėte galimybę dirbti, ar dirbtumėte?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Nežinau

11. Jei pageidaujate įsidarbinti, tai kur norėtumėte dirbti?

- 1. Neįgaliųjų sistemoje
- 2. Valstybinėje įstaigoje
- 3. Sveikatos priežiūros įstaigoje
- 4. Privačioje įmonėje
- 5. Turėti savo verslą
- 6. Ūkininkauti
- 7. Kitur ..... (prašome nurodyti, kur?)

12. Kokį darbą norėtumėte dirbti?

- 1. Rankų darbą
- 2. Mechanizuotą arba automatizuotą
- 3. Protinį darbą
- 4. Darbą pagal specialybę
- 5. Koks tik atsirastų
- 6. Kitą ..... (prašome nurodyti, kokį?)

IV. NEREGĖS IR SILPNAREGĖS MOTERS GALIMYBĖS RASTI DARBĄ

1. Ar negalia kuria nors prasme riboja Jūsų galimybę dirbti?

- 1. Taip
- 2. Ne

2. Jei taip, prašome nurodyti, kaip? Pažymėkite kryžiu (galimi daugiau negu vienas atsakymai)

- 1. Galimybė mokytis specialybės
- 2. Perspektyva gauti darbą arba paaukštinimą
- 3. Aplinkos pritaikymas
- 4. Darbdavio požiūris į neįgalųjį
- 5. Išsilavinimas
- 6. Menkas pačios aktyvumas, pasitikėjimas savimi
- 7. Nesugebėjimas dirbti dėl negalės
- 8. Kitos ..... (parašykite, kokios?)

3. Ar darbe pakanka žinių, įsigytų profesinio rengimo institucijoje?

- 1. Taip
- 2. Ne

4. Kaip galima būtų veiksmingiau padėti darbo ieškančioms moterims?

1 vieta ->	
2 vieta ->	
3 vieta ->	

5. Kas, Jūsų manymu, regėjimo neįgalioms moterims padeda įsidarbinti?

(galite žymėti kelis jums tinkamus atsakymus)

- 1. Pažintys, draugai ir giminės
- 2. Buvusio darbdavio rekomendacija, buvusių pareigų teigiama įtaka įsidarbinimui
- 3. Mokėjimas pateikti save darbdaviui
- 4. Pasitikėjimas savimi, optimizmas, atkaklus darbo ieškojimas, iniciatyva
- 5. Jaunas amžius
- 6. Tinkamas išsilavinimas
- 7. Didelė ir įvairi profesinė patirtis (pvz., darbo patirtis užsienyje)
- 8. Mokėjimas bendrauti
- 9. Įgūdžiai (užsienio kalbų mokėjimas, kompiuterinis raštingumas, vairuotojo pažymėjimas)
- 10. Nelegalus užmokestis už įsidarbinimą, kyšis
- 11. Asmenybės savybės (sąžiningumas, atsakingumas ir pan.)
- 12. Netekėjusi, be vaikų
- 13. Užaugę, savarankiški vaikai
- 14. Protas, talentas, gabumai
- 15. Laimė, atsitiktinumas
- 16. Kita ..... (parašykite, kas?)

V. SOCIALINĖ PARAMA DARBO VIETOJE

(Pildykite, jei dirbate; jei nedirbate, toliau anketą pildykite nuo VI dalies)

1. Koku būdu Jūs skaitote?

- 1. Brailio raštu
- 2. Reginčiųjų raštu
- 3. Įgarsintai
- 4. Naudojuosi skaitovo paslaugomis
- 5. Man prieinami visi būdai

2. Ar vaikštote be palydovo?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Labai retai

3. Jei vaikštote savarankiškai, ar naudojate baltąją lazdelę?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Retai

4. Ar pageidaujate gauti reabilitacines paslaugas ir kokias? (galite žymėti kelis Jums tinkamus atsakymus)

- 1. Buitinių įgūdžių
- 2. Orientacijos, mobilumo
- 3. Brailio rašto
- 4. Kompiuterinio raštingumo
- 5. Profesinės reabilitacijos
- 6. Kita..... (parašykite kokias?)

5. Kur norėtumėte įgyti specialiuosius įgūdžius?

- 1. LASUC stacionare
- 2. Gyvenamojoje vietoje
- 3. Kitur ..... (parašykite, kur?)

6. Kokia pagalba reikalinga darbo vietoje? (galite žymėti kelis Jums tinkamus atsakymus)

- 1. Skaitovo paslaugos
- 2. Asistento pagalba
- 3. Tiflopedagogo paslaugos
- 4. Reabilitacijos paslaugos
- 5. Kitų specialistų pagalba .....
..... (parašykite, kokia?)

7. Jei Jums reikalinga asistento pagalba darbo vietoje, pažymėkite, kokias funkcijas turėtų atlikti asistentas?

- 1. Užpildyti įvairius dokumentus
- 2. Perskaityti rašytinę ir spausdintinę informacinę medžiagą
- 3. Surinkti reikalingą informaciją
- 4. Palydėti į reikiamą vietą
- 5. Kita ..... (parašykite, kokia?)

VI. ŠEIMYVINIS GYVENIMAS

1. Ar regėjimo negalia paveikė Jūsų šeimyninį gyvenimą ?

- 1. Taip
- 2. Ne

2. Jei taip, prašome nurodyti, kaip? Pažymėkite kryžiu (galimi daugiau negu vienas atsakymai)

- 1. Ribotas laisvalaikis dėl laiko stokos
- 2. Ribotos laisvalaikio galimybės
- 3. Riboti finansiniai ištekliai
- 4. Stresinės situacijos su šeimos nariais
- 5. Problemos su partneriu, su kuriuo susitinkate
- 6. Aplinkinių požiūris
- 7. Transportas
- 8. Teisė turėti vaikų
- 9. Kitos ..... (prašome nurodyti, kokios?)

3. Ar negalia paveikė Jūsų finansinę būklę?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Iš dalies
- 4. Nežinau

4. Jei taip, prašome nurodyti, kaip? Pažymėkite kryžiuuku (galimi daugiau nei vienas atsakymai)

- 1. Būtinybė įsigyti specialią įrangą
- 2. Išaugusios transporto kainos
- 3. Vaikų priežiūra
- 4. Negalėjimas rasti tinkamo darbo
- 5. Sveikatos priežiūra
- 6. Valstybinių pašalpų dydis
- 7. Kitos ..... (prašome nurodyti, kokios?)

VII. LYGIATEISIS DALYVAVIMAS VISUOMENĖS GYVENIME

1. Ar jaučiate, kad dėl Jūsų regėjimo negalės atsirado barjerų trukdančių Jums lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime?

- 1. Taip
- 2. Ne
- 3. Iš dalies
- 4. Nežinau

2. Jei taip, prašome nurodyti, kokie pasikeitimai Jūsų nuomone yra būtini, kad galėtumėte lygiai su kitais dalyvauti visuomenės gyvenime (galimi daugiau nei vienas atsakymai)

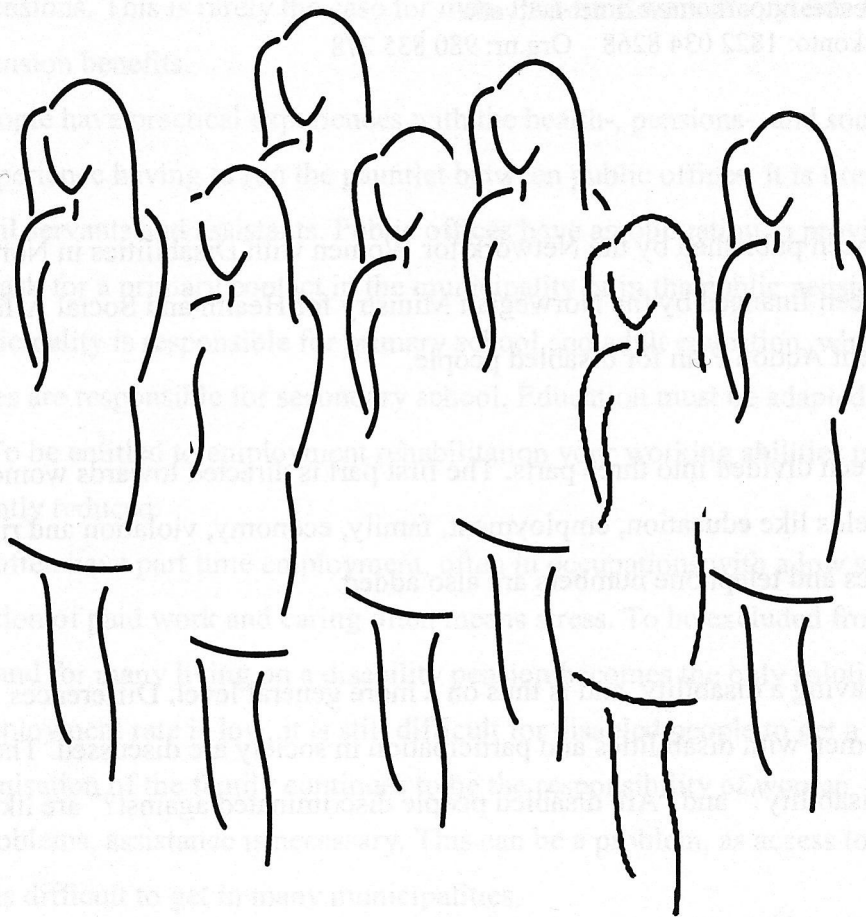
- 1. Geresnis fizinis priėjimas prie pastatų
- 2. Pagerėjusios paslaugos
- 3. Aplinkinių požiūrio pasikeitimas
- 4. Informacijos prieinamumas
- 5. Nauji įstatymai ..... (patikslinkite)
- 6. Kiti ..... (patikslinkite)

3. Yra paplitusi nuomonė, kad neįgaliam vyrui yra lengviau ir paprasčiau įsigyti specialybę ar surasti darbą negu neįgaliai moteriai. Ar Jūs sutinkate su šiuo teiginiu?

- 1. Sutinku
- 3. Iš dalies sutinku
- 4. Iš dalies nesutinku
- 2. Nesutinku

**AČIŪ, KAD RADOTE LAIKO UŽPILDYTI ŠIĄ ANKETĄ
LINKIME JUMS SĖKMĖS !**

**ŠIAULIAI
2005**

Dirbančių moterų teiginių pavyzdžiai

Empirinė kategorija	Anketos Nr.	Teiginys
Bendra valstybės politika	4	Vyriausybė turėtų daugiau rūpintis regėjimo neįgalių moterų įdarbinimu
	17	Palanki valstybės politika neįgalios moters atžvilgiu
	35	Valstybės politika turi formuoti realią neįgalių moterų įdarbinimo strategiją
	81	Vyriausybė turėtų keisti įstatymus, kurie užtikrintų neįgalių moterų integraciją į darbo rinką
	129	Valstybės politika turėtų būti nukreipta į negalių asmenų užimtumo organizavimą, integruojant juos į darbo rinką
	163	Vyriausybė turėtų pasirūpinti neįgalių moterų įdarbinimu
Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas	11	Pati moteris su regėjimo negalia turėtų sugebėti rimtai apsvarstyti galimybes dirbti, prieš pasirenkant profesiją
	29	Moteriai su regėjimo negalia reikia labai stengtis suderinti savo norus ir galimybes, siekiant rasti darbą
	86	Regėjimo neįgaliai moteriai reikia pasirinkti tokią profesiją, kuri užtikrintų sėkmingą integraciją į darbo rinką
	108	Moteris, turinti regėjimo negalią, turi pati labai stengtis ir rodyti iniciatyvą, ieškant darbą
	154	Siekiant rasti darbą, neįgali moteris turi būti labai ryžtinga, komunikabili
	177	Pati neįgali moteris turi rimtai apsispręsti prieš pasirinkdama tinkamą profesiją, kurios pagalba galėtų sėkmingai įsidarbinti
Tarpininkavimas	16	Įdarbinimo įstaigos turi profesionaliai ir kompetentingai organizuoti neįgaliųjų įdarbinimo procesą
	27	Darbo biržos turėtų būti suinteresuotos įdarbinti kuo daugiau neįgaliųjų
	69	Įdarbinimo įstaigose turi dirbti kvalifikuoti specialistai, kurie rūpintųsi neįgaliųjų įdarbinimu
	98	Darbo biržos ar kitos įdarbinimo įstaigos turėtų rūpintis neįgaliųjų perkvalifikavimu ir įdarbinimu
	136	Turėtų atsirasti daugiau įvairių įstaigų, kurios suteiktų galimybę regėjimo neįgaliesiems įsigyti jiems prieinamą profesiją ir padėtų įsidarbinti
	153	Įvairios įdarbinimo įstaigos turėtų skirti didesnę dėmesį neįgaliesiems ir taikyti lanksčius įdarbinimo metodus

Nedirbančių moterų teiginių pavyzdžiai

Empirinė kategorija	Anketos Nr.	Teiginys
Bendra valstybės politika	7	Palankesni vyriausybės sprendimai, steigiant darbo vietas neįgaliesiems
	22	Vyriausybės nutarimai turėtų skatinti darbdavius įdarbinti neįgaliuosius
	39	Reikia geresnių įstatymų, kurie užtikrintų neįgaliųjų įdarbinimo galimybes
	76	Tobulinti įstatymus, įdarbinant neįgaliuosius ir pritaikant jiems informacinę aplinką darbo vietose
	133	Palanki vyriausybės politika turėtų skatinti darbdavius, kurie priima į darbą žmones su negalia
	171	Aktyvi vyriausybės politika, teikianti prioritetą neįgaliųjų integracijai į darbo rinką
Tarpininkavimas	3	Aktyvesnė darbo biržų veikla neįgaliųjų atžvilgiu
	28	Įdarbinimo įstaigos turėtų dirbti atsakingai
	79	Darbo biržų aktyvesnė darbo vietų paieška
	112	Įdarbinimo įstaigos ir visuomeninės organizacijos turėtų organizuoti regėjimo neįgaliųjų profesinį orientavimą
	148	Neįgaliųjų organizacijos turėtų organizuoti profesinio orientavimo mokymus, seminarus
	188	Darbo biržos ir kitos įdarbinimo įstaigos turėtų surasti tinkamą darbą regėjimo neįgaliai moteriai
Moters su regėjimo negalia pastangos bei iniciatyvumas	13	Pati moteris turėtų aktyviai siekti savo tikslo, norėdama įsidarbinti
	36	Pačios moters charakterio savybės: atkaklumas, ryžtas ir pasitikėjimas
	80	Pačios moters pastangos ir apsisprendimas siekiant įsidarbinti
	91	Pati neįgali moteris turi būti aktyvi ir siekti savo tikslo
	139	Moteriai reikia rimtai apsispręsti renkantis tinkamą profesiją, kurią įgijus, galėtų sėkmingai dirbti
	164	Moteriai būtinai reikia turėti profesiją